

teológia

A TARTALOMBÓL

„EGYÜTTÉLÉS A NUKLEÁRIS ENERGIÁVAL”

C. F. von Weizsäcker

Biztonság vagy borzalom — Atomenergia és erkölcsi felelősség — Assisi Szent Ferenc és az anyagi világ — Úton az „új ég és új föld” felé — A világharmónia helyreállításáért — A világhelyzet és az egyház — Az emberiség jövője — Az ember és a környezet megváltozott viszonya — Az erőszak és a boldogságok — Kihívás az egyházak számára — A felelősség forrásainál — Környezetvédelem és keresztény felnőttképzés — Az ember védelméről — A hajlott kor karizmája — A világiak kora.

Barsi Balázs — Boda László — Bozóky Éva — Cselényi István Gábor — Dabóci Mária — Döpfner, Julius — Frenkl Róbert — Gyürki László — Kipke Tamás — Kiss László — Oláh Miklós — Schuster, Heinz — Szentágothai János — Széll Margit — Tarnay Brúnó írása.

XVII. évf. 1983. I. sz.

Teológia

NEGYEDÉVI FOLYÓIRAT

XVII. ÉVFOLYAM, 1. SZÁM

1983. MÁRCIUS

TANULMÁNYOK

TARNAY BRÜNÓ: Biztonság vagy borzalom? — — — — —	3
BODA LÁSZLÓ: Atomenergia és erkölcsi felelősség — — — — —	6
BARSI BALÁZS: A Naptestvér éneke	
Assisi Szent Ferenc és az anyagi világ — — — — —	12
KISS LÁSZLÓ: „Az egész világ Isten fiainak megnyilvánulását várja” —	19

A „TEOLÓGIA” BESZÉLGETÉSE
DR. SZENTÁGOTHA JÁNOSSEL,
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ELNÖKÉVEL,
A PÁPAI TUDOMÁNYOS AKADÉMIA TAGJÁVAL

Minden erőnkkel a világharmóniáért (Széll Margit) — — — — —	23
---	----

TÁVLATOK

A világhelyzet és az egyház (Széll Margit) — — — — —	28
--	----

KÖRKÉP

DÖPFNER, JULIUS bíboros: Az emberiség jövője (ford. Széll Margit) —	34
Erkölcsi magatartásunk az ember és a környezet megváltozott viszonyá- ban (dr. med. Frenkl Róbert) — — — — —	37
Az erőszak és a boldogságok (Gyürki László) — — — — —	41
Az atomenergia: kihívás az egyházak számára (Kipke Tamás) — — —	45
A felelősség forrásainál (Dabóci Mária) — — — — —	49

TEOLÓGIAI-LELKIPÁSZTORI KÉRDÉSEK

A környezetvédelem problémája és a keresztény felnőttképzés (Cselényi István Gábor) — — — — —	52
A környezetvédelem: embervédelem (Bozóky Éva) — — — — —	56
A hajlott kor karizmája (Oláh Miklós) — — — — —	58
SCHUSTER, HEINZ: A világiak kora (ford. T. B.) — — — — —	62

TEOLÓGIA

NEGYEDÉVI FOLYÓIRAT

XVI. ÉVFOLYAM

1982.

Felelős szerkesztő: Dr. Szennyay András
Főmunkatárs: Dr. Gál Ferenc
Felelős kiadó: Dr. Várkonyi Imre

TEOLÓGIA

PROFESSOR FOLYÓIRAT

1912

IN. ERŐNYAI

TANULMÁNYOK

BEKÉS GELLÉRT: Az egyház egysége: ajándék vagy feladat? — — —	205
BODA LÁSZLÓ: A szenvedés értelme — — — — — — —	141
BODA LÁSZLÓ: Ökumenikus szellemű keresztény élet — — — — —	210
BOLBERITZ PÁL: A szemlélődés keresztény értékelése — — — — —	12
CONGAR, YVES: A karizmatikus megújulás és a Szentlélek teológiája (K. L.) — — — — — — — — —	1
CSELÉNYI ISTVÁN GÁBOR: A lelkeség világi és közösségi dimenziója —	6
CSERHÁTI JÓZSEF pécsi püspök: A zsinat utáni pasztorációs törekvések és megvalósítások — — — — — — —	195
GÁL FERENC: Testünkben viseljük Jézus szenvedését (2Kor 4,10) — — —	129
GÁL FERENC: Az ember képe a mai teológiában — — — — — — —	200
KISS LÁSZLÓ: Jób könyvének üzenete — — — — — — — — —	147
KONCZ LAJOS: A szenvedés teológiájához — — — — — — — — —	136
KONCZ LAJOS: Papi identitás a zsinat után — — — — — — — — —	215
SULYOK ELEMÉR: Életútunk — keresztút — — — — — — — — —	132
SZÉLL MARGIT: „Boldogok vagytok, hogy most sírtok . . .” (Lk 6,21) — —	15
SZÉLL MARGIT: Miként fogadta be az egyház a zsinat tanítását? — — —	221
TARNAY BRÚNÓ: Ingadozó-e mai teológiánk? (Tudományszociológiai vázlat) — — — — — — — — —	73
TOMKA MIKLÓS: Szociológia, vallásszociológia, katolicizmus — — —	66
TÜSKÉS GÁBOR: A kultusz fenomenológiája (Megfigyelések a népi vallásosság köréből) — — — — — — —	79

A „TEOLÓGIA BESZÉLGETÉSE

MARIE-DOMINIQUE CHENU ZSINATI TEOLÓGUSSAL

A zsinat első jelentős tette (Széll Margit) — — — — — — — — —	228
---	-----

TÁVLATOK

A folyamatosan megújuló egyház (Kiss László) — — — — — — — — —	232
A „gyógyító Jézus” — a mai terápia nézőpontjából (Széll Margit) — — —	151
WEISMAYER JOSEF: A lelkeség teológiája — Kezdetek és útirányok (ford. Sz. M.) — — — — — — — — —	20

FÓRUM

Hozzászólások „A lelkitükrök válsága” c. cikkhez (Teológia 1982/1. sz.) — — — — — — — —	156
--	-----

KÖRKÉP

Szent Ferenc, a teológus — 800 éve született Assiszi Szent Ferenc (Balázs Sebestyén) — — — — — — — — — —	161
A pap közvetítő szerepe (Bán Endre) — — — — — — — — — —	102
Információ, lelkeség, lelkiismeret (Boda László) — — — — — — — — — —	25
Üdvösségünk — a szentek közössége (Cselényi István Gábor) — — — — — — — — — —	171
Tanácsok, bizottságok és más pasztorális szervek a zsinat utáni egyház- jogban (Erdő Péter) — — — — — — — — — —	242
A világlelősség lelkesége (Fila Béla) — — — — — — — — — —	30
Vallásos élmény keresése a kereszténység peremén (Gál Ferenc) — — — — — — — — — —	45
GUARDINI, ROMANO: Krisztus gyógyít (ford. Széll Margit) — — — — — — — — — —	165
Franciaország vallási életéről (Jámbor Mike) — — — — — — — — — —	88
A „legkisebbek” — és az egyház (Kipke Tamás) — — — — — — — — — —	178
LUBICH, CHIARA: A szeretet mint ideál — — — — — — — — — —	34
A világiak és a magyar egyház jövője (Nyíri Tamás) — — — — — — — — — —	85
„Leszállt a Tűz” . . . (Gondolatok a Teilhard igazságáért folytatott harcáról.) (Rezek Román) — — — — — — — — — —	95
ROTH, GOTTFRIED: A terápia — istenszolgálat (A lelkipásztori orvostan megfontolásai a gyógyítás teológiai helyéről) —	167
A Szentírás az egyház életében a II. Vatikáni zsinat után (Rózsa Huba)	239
SCHILLEBEECKX, EDWARD: Visszapillantás. Teológiai reflexiók (ford. Tarnay Brúnó) — — — — — — — — — —	236
A lelki megújulás jeleiről (Vasadi Péter) — — — — — — — — — —	39
„Eleven kövek módjára . . .” (1Pt 2,5) (Várszegi Asztrik) — — — — — — — — — —	42

TEOLÓGIAI-LELKIPASZTORI KÉRDÉSEK

Mérlegen a falu (Cselényi István Gábor) — — — — — — — — — —	125
Papi világtalálkozó a remény jegyében (Galántai Mária) — — — — — — — — — —	251
Az „új” nem emberszabású fogalom . . . (Egy evangélikus lelkész gondo- latai a keresztényen lelkeség megújulásáról) (Gáncs Péter) — — — — — — — — — —	53
Püspökök a világiakért (Guthy Andor) — — — — — — — — — —	50
Betegség — gyógyulás (Muncz Frigyes) — — — — — — — — — —	181
Assiszi Szent Ferenc — a mai pap eszményképe (Nagy József) — — — — — — — — — —	183
A liturgikus megújulás húsz éve hazánkban (Sólymos Szilveszter) — — — — — — — — — —	247
Prédikációt hallgató diákok (Söveges Dávid) — — — — — — — — — —	115
A keresztény lelkeség megújulása — családi katekézis (Szakony Ferenc) — — — — — — — — — —	128
Kilépne-e Jézus ma az egyházból? (Szennay András) — — — — — — — — — —	253
A magyar papság létszámának alakulása (Tomka Ferenc) — — — — — — — — — —	56
A prédikáció-felmérés főbb tanulságai (T. F.) — — — — — — — — — —	118
Felkészültünk-e arra, hogy 1000 alá süllyed papságunk létszáma? (Tomka Ferenc) — — — — — — — — — —	121
Hogyan jön létre a közösség? (Tomka Ferenc) — — — — — — — — — —	187
Vélemények, igények a prédikációról (T. M.) — — — — — — — — — —	108
A lelkitükrök válsága — „Mai keresztények lelkitükrö” (Waigand József)	59

„Tiszteletet minden életnek!”

Albert Schweitzer

Minden bizonnyal nemcsak a Szentlélek ihlető erejének, hanem a zsinati atyák felkészültségének és retorikai tapasztalatának is része volt abban, hogy a II. Vatikáni zsinat legjelentősebb lelkipásztori megnyilatkozása, a „Gaudium et spes” konstitúció az „öröm és remény” szavakkal kezdődött. E két szó egyházi életünkben — éppen, mert krisztusi örökségről tanúskodik — újra programadóvá vált. Így van ez akkor is, ha úgy tűnik, hogy napjainkban az említett dokumentumnak inkább a következő két szava: „szomorúság és gond” (luctus et angor) fejezi ki az emberiség közhangulatát.

Jól tudjuk, a keresztény ember hivatása, hogy a reményből élve örvendjen; mégis, nem mehetünk el vakon a tény mellett, hogy a félelem és szorongás ma sokkal inkább jellemzi az embereket, köztük az egyház tagjainak is lelki-szellemi közérzetét. Ne értsük félre: nekünk, keresztényeknek nem az a hivatásunk, hogy a vész-próféták szerepét vállaljuk. Nem, mivel mi hiszünk Isten kegyelmében és megmentő erejében, és valljuk, hogy az üdvörténet mai órájára is alkalmazható: ahol és amikor túlteng az emberi gyarlóság, a bűn, ott a kegyelmi erők segítségünkre sietnek (vö. Róm 5,20). — Ugyanakkor viszont nem feledkezhetünk el arról sem, hogy az embernek Istentől nyert méltósága és ereje a legdrámaibban abban juthat kifejezésre, hogy képes saját és embertársainak sorsáról is dönteni. Hogy ez a „rang és méltóság” egyben komoly veszélyeket is rejt magában, arról emberek milliói, mindenekelőtt az emberi közösségek, nemzetek felelős vezetői ma jobban meg vannak győződve, mint valaha.

Krisztus tanítványai az emberiség örömeiben és reményében, de gyászában és félelmében is osztoznak. S ha világunkban ma — úgy tűnik — inkább a bizonytalan, a veszélyeket, romlást rejtegető holnaptól, a jövőtől való félelem az eluralkodó, akkor ez a tény nem lehet közömbös az egyház vezetői és tagjai számára sem. Félelem és szorongás, sőt lassan már gyász üli meg a lelkeket a föld számos pontján a szörnyűséges határfokú környezetszennyeződés, a testvérgyilkos háborúk nyomán, — és még inkább az atomenergia felszabadításának bűnös célú lehetőségét mérlegelve. Az egyház, annak vezetői és tagjai azonban nem csupán a holnaptól való félelem átérzésében kívánnak részt venni. Ez túlonthúl kevés lenne. Emberi érzések — öröm és aggodás — vállalásában olykor lehet, sőt kell is szolidaritást vállalni. Ugyanakkor mindent meg kell tenni a fenyegető veszélyek elhárítására. Természetesen — az egyházzal lévén szó — a megfelelő utat kell választani, a szükséges és az egyház küldetését szem előtt ellenlépéseket kell megtenni. Kétségtelen, hogy az „örök élet” ígérete számunkra mindennél többet jelent. Azt is tudjuk — és ezt minden emberrel együtt tapasztaljuk meg —, hogy a földön nincsen maradandó, végleges otthonunk. De hogy ez az „átmeneti” otthon valóban biztonságot jelentsen, hogy az otthon melegét sugározza, hogy a föld lakóinak lelkében minél kevesebb helyet töltsön be a félelem és szorongás, — ehhez nem lehet eléggé az egyén és az emberi közösség felelősségét hangoztatni. Felelősek vagyunk Isten és embertársaink előtt saját jövőnkért, — és erre a felelősségre nekünk, hívő keresztényeknek egyre inkább rá kell döbbsenünk kortársainkat.

Ha körülnéznünk világunkban és vizsgáljuk a lelki-szellemi horizontot, úgy tűnik, hogy kourunkat már nem is annyira az ateizmus előretörése jellemzi, hanem sokkal inkább egy sajátos tévhitnek, már-már babonás szemléletnek a térhódítása. A természettudományok fejlődése és az egyre fokozódó ipari-technikai eredmények napjaink emberét — legalábbis az emberiség jelentős részét — oly mértékben büvkörébe vonta, hogy szinte (vagy egészen?) elfeledkezett transzcendentális dimenziójáról. A „bűvészinás” elszabadította az anyagban rejtőző „szellemeket”, — vajon képes lesz-e azokat megfékezni? A napjainkban egyre inkább tért hódító szekularizmus és szcientizmus „eretneksége” — akarva nem akarva — a társadalmi életet, a politikát oly mértékben kezdi az ipari mammut-vállalkozók és technokraták

uralma alá hajtani, hogy az lassan rabszolgájává váljék a kevesek hatalmának, esetleg az anyagban rejlő, az ember által felszabadított, de féken tartani már nem képes vak erőknél. Lehet-e ezért csodálkozunk azon, hogy erre az útra lépve már nem csupán a humanizmus, az emberiség, hanem maga az ember kerül életveszélybe.

Minden okunk megvan tehát rá, hogy újra emlékezetbe idézzük a II. Vatikáni zsinat figyelmeztetését: „Az ember az isteni értelem fényének részese: jogosan állítja tehát, hogy értelmével túlszárnyalja az anyagi világot. A századok folyamán... a tapasztalati tudományokban, a technikában és a szellemi műveltség terén haladt előre. A mi korunkban kiváltképp az anyagi világ kutatásával és leigázásával ért el kitűnő eredményeket. A mélyebb igazságot azonban szüntelenül kereste és meg is találta. ... Az emberi személy értelmes természetét tökéletesíti és tökéletesítse is a bölcsesség, amely szeliden ösztönzi az ember szellemét, hogy az igazat, meg a jót keresse és szeresse; a bölcs el is jut a láthatákon keresztül a láthatatlanokig. — ... A mi korunk bizony még az elmúlt századoknál is jobban rászorul erre a bölcsességre, hogy egyre inkább az emberhez szabottá legyen minden találmány. A világ jövője forog ugyanis veszélyben, ha nem támadnak bölcsőbb emberek” (Gaudium et spes 15.).

Nagy kérdésünk ezért: hogyan tudunk a technológiailag egyre inkább programozott és oly gyakran bűnösen manipulált valóságból e bölcsesség, a bölcs emberek segítségével „kitörni”. Az emberibb és a szó legnemesebb értelmében erkölcsösebb világ biztosítása, megvédése ma minden kereszténynek, de egyszersmind minden jóakarátú embernek elsőrendű lelkiismereti feladata. Nekünk, keresztényeknek nem az a hivatásunk és küldetésünk, hogy a szorongás, a félelem és a gyász „evangéliumát” terjesszük, hanem, hogy az Isten jóságáról és emberszeretéről hozzánk érkezett jóhírt, az evangélium örömét és reménységét terjesszük, hirdessük világunkban. A keresztény jól tudja, hogy nemcsak önmagára épít az ember. Jól tudja — amint II. János Pál pápa mondja az 1982. évi békeüzenetében: „A szerető Gondviselés sohasem hagyja el az embert és még a történelem legsötétebb óráiban is titokzatos módon visszavezeti a béke útjára. A nehézségek, a családok és a nagy tragédiák is legyenek gondviselészerű figyelmeztetések. Megfelelő bölcsességgel tanulnia kell az emberiségnek mindezekből, hogy miként építse okosan és bátran a békét. — A keresztények az evangélium iránti hűségükkel még fokozottabban tekintik Isten ajándékának a békét és egyre nagyobb elszántsággal dolgoznak megvalósításán, mivel azt remélik, hogy az valóban beteljesedik Isten országában.” A világ békéjének elősegítésében azonban „az egyháznak nincs semmiféle külön gazdasági receptje vagy politikai programja, hanem Krisztus üzenetét hirdeti a világnak” — ezt hangsúlyozta a pápa az Európai Püspöki Konferencián (1982. októberében), majd hozzátette: „Tőlünk, püspököktől is függ, hogy Európa bezárkózik-e a saját kicsinyes, földies törekvéseibe és önkeresésébe, ami állandó szorongásban tartja és értelmetlenségbe sodorja és ezzel elveszti hivatását és történeti szerepét, — vagy újra megtalálja ez a földrész a lelkét, ami elvezeti a remény és a szeretet társadalmába.”

Amikor tehát jelen számunkban tudatosítjuk, hogy a tudományos és a technikai haladás nyomán együtt kell élnünk az atomenergiával és egyéb, korunkban születő, és egyre tökéletesedő eredménnyel —, keresztény felelősségtudatunk arra is felszólít, hogy ezt az „együttélést” valóban emberhez méltóvá, reménykeltővé és örömetadóvá formáljuk. Röviden, hogy világtársadalmi együttélésünket Isten törvényeinek tiszteletben tartásával alakítsuk. „Jól tudjuk”, — és itt ismét a pápa szavait idézzük — „Krisztust sehol a földön nem lehet kizárni az ember történelméből, mindegy hogy milyen szélességi vagy hosszúsági fokról van szó. Krisztusnak az ember történelméből való kizárása kifejezetten emberellenes cselekmény.” — Ez a felelősségtudat adta a jelen számunkban közreműködők szájába a szót, kezébe a tollat, hogy — a problémát különféle úton megközelítve és vizsgálva — ne a félelem profétáivá, hanem az igaz emberszeretetnek védelmezőivé, apostoláivá válhassanak.

Sz. A.

A következő számaink témái: 1983/3. A keresztény közösség hatékony jele: az ünnepelés — 1983/4. Isten személyes kapcsolata az emberrel — 1984/1. A plébánia és a megújult lelkipásztorkodás — 1984/2. A keresztény élet alapsejtje: a család — 1984/3. Miért élünk? Az ember végső célja — 1984/4. Diakónia: szolgáló szeretet, testvéri szolgálat.

TANULMÁNYOK

Tarnay Brúnó

BIZTONSÁG VAGY BORZALOM?

A háború utáni közhangulat valami pozitív előjelet adott az „aggódás”, a „gond” alap-élményének, amelyről annyit ír Heidegger. Majdnem azt mondhatnánk, hogy nélküle emberi létünk nem lenne teljesértékű. Sőt, veszélyeztetve élni, kockázattal együttélni: ez a mi világunk stílusa. Az életet nem lehet számtanpéldává egyszerűsíteni vagy idillikus jelenetek sorozatára lefokozni. Erősek a csontjaink és feszes a bőrünk, edzettek az izmaink és sima az agyunk. Tudjuk, hogy a „bátorság, a találékonyság: erények, — a gyengeség: nem erény”.¹ Felfedezők, konquisztádorok, kutatók és misszionáriusok keresték a veszélyt — így lett egy időre szép és tágas ez a mi világunk. Aki állítani tudja magát és képes védőállásba helyezkedni, aki bátran utat tör, az talál rá igazi önmagára.

Vannak azonban pillanatok és évtizedek, amikor az ember megrendül. Olyankor, amikor harcai során többé nem a természet és a „sors” erőivel, hanem testvéreivel, embertársaival kerül szembe. A testvér Isten képmása — hirdeti az Írás. Akkor hát Isten ellen kellene felvenni a harcot? Fékezetlen támadó ösztöneink, agresszivitásunk így az öngyilkosság útjára terelnek. Hiszen talán „ingerelni akarjuk az Urat? Talán erősebbek vagyunk nála?” (1Kor 10,22). A küzdő, veszéllyel szembeszegülő ember az ép, egészséges, természetes állapot ideálja. Annak az állapotnak a hőse, amelyben csak a gyilkolás:ól riadnak vissza — mint Rudyard Kipling „Dzsungel könyvében” az erdő vadjai. A természet puszta épségének állapota sohasem valósult meg — tanítja a teológia. Legfőbb mértékegységünk lehet, mint Kant regulatív eszméi: kellene, hogy létezzék. Ez volt az antik humanizmus legmagasabb erkölcsi eszménye: „Természete szerint (füsei) ember az embernek barátja” — hangoztatja Arisztotelész.

A jelen világ nem ilyen: borzalmas lehetőség áll előttünk, testvéreinkkel együtt elpusztít-hatjuk önmagunkat. Nem kell magyarázkodni — tényekre utalhatunk. Megbízható becslések szerint kb. 50 ezer különböző hatékonyságú atomfegyver áll készenlétben, átlagosan egyenként olyan robbanóerővel, mint 5—10 dinamitból épített Keopsz-piramis. Valamelyik nagyváros ellen irányuló támadás közvetlenül 3 millió embert pusztítana el, — maga a támadó atomhatalom a kiváltott háború során 20—100 millió életet veszítene, nem számítva a sérülteket és a sugárzás okozta, hosszú évtizedeken át jelentkező halálos betegségeket. — Vajon lehet-e még ilyen adatok ismeretében az elretentéssel motivált további fegyverkezésről beszélni? A brit püspöki kar így felelt: „Fegyverkezés: a világ legnagyobb botránya.” Tekintettel a százmilliók éhező tömegekre „az emberi jogok brutális megsértése”. Hivatkoznak a pápa szavaira: az „elrettentés” csak egy lépés lehet a teljes leszerelés felé és tiltakoznak az újabb létesült atomfegyver-támaszpontok ellen, angol földön (Kathpress, 1982. nov. 12. 7. o.). — US-bíborosoknak az Egyesült Államok kormányához intézett felszólításában szerepel ez a mondat: „A nukleáris fegyverek meg nem engedhető eszközei az önvédelemnek.” Számolni kell — mondják — az egyre erősödő „Freeze now”-mozgalom célkitűzéseivel (a fegyverkezés befagyasztását sürgető egyesülés. — John Krol bíboros, Philadelphia. Ld. uo. 3. l.).

Ilyen és hasonló megnyilatkozások széles rétegekben találnak visszhangra. Például bécsi orvosok egy aktívája nagyméretű felvilágosítást kezdeményezett, — a „Pax Christi”, világjákból álló mozgalom, a német püspöki kar határozottabb állásfoglalását kívánta (uo. nov. 12. 3. és 5. l. — utóbbi nyilván Höffner bíboros nyilatkozatára céloz, amely Fuldában, 1981. szept. 21-én hangzott el).

Viktor Weisskopf (a Pápai Tudományos Akadémia tagja, a CERN, az európai magenergia-kutató központ munkatársa) mutatott rá a közelmúltban ismételt az atomenergiával való együttélés problémáira (Osztrák Televízió 1. műsora, 1982. nov. 12.). Részben a technológia kérdéseire vonatkoztak a tudós kutató elemzései, amelyek összegezéseként annyit állapíthatunk meg, hogy a békés célokra fordított atomenergia — bármilyen súlyos nehézségeket

rejt is — még a veszély vállalásának emberileg elfogadható, emberségünk kifejlesztésének normális feltételeihez sorolható. Figyelemre méltó, hogy ezt az energiaforrást csak átmeneti, szükségmegoldásként tudja elfogadni. Ritkán tudatosul ugyanis teljes mértékben, hogy jelenleg elért, kvalifikált életstílusunk mennyire szoros, elválaszt hatatlan függésben áll az energia-szükséglettől. Legfeljebb néhány napig éli át ennek a problémának súlyát, amikor például New Yorkban 40 fokal páras hőségben leállnak a klímazabályozó berendezések, vagy Münchenben egy váratlan tavaszi hóvihár alkalmával napokra megbénul a forgalom, hírközlés, világítás (mindkettő konkrét eset a közelmúltból) — ilyen élmények természetesen nálunk sem ismeretlenek. Ebben a kérdésben tehát a tömegeket, testvéreinket inkább bátorítani kellene: merjenek együttélni a kockázattal úgy, amint együttélnék az autótak veszélyeivel, a kémiai üzemek balesetveszélyével és környezetszennyező hatásával, amint a röntgenorvos és a több ezer méter magasságban tartózkodó síelő a sugárzásveszéllyel, vagy még inkább: ahogyan Kalifornia, Japán vagy Dél-Európa kénytelen együttélni a kétségkívül újra és újra bekövetkező természeti katasztrófák fenyegetésével. Bátorság és találékonyság! — mondtuk a bevezetésben.

Ami a fegyverkezést illeti, a kérdés a tudomány számára is annyira bonyolult, hogy egy-maga nem képes az ésszerű emberi magatartás elveit meghatározni. Weisskopf idézet interjúja során, elég sötétben látó nézeteknek adott kifejezést a békét akaró kutatók törekvéseivel kapcsolatban. (Biztos jelnek tekintik viszont, hogy a fegyverkezéssel szembeszálló mozgalmak nemcsak Nyugat-Európában, hanem az Egyesült Államokban is erősödnek.) Felhívta azonban a figyelmet II. János Pál pápának a CERN-hez intézett beszédére, amelyre mindeddig nem ügyeltek eléggé. A fizikus így fejezte ki a pápa egyik alapgondolatát: amint a mikrofizika anyagi részecskéinek leírásában komplementáris mérési módszereket kell alkalmazni, — úgy az élet vezetésében is: tudomány és vallás egymást kiegészítő útmutatására van szükség. — Ezen a nyilatkozaton érdemes alaposabban elgondolkodni. „Vallás” az adott összefüggésben nem egy adott felekezet tanítását, egy tömb berendezésének alapelvét, nem is csupán egy világnézetet jelent, hanem sokkal inkább azt a természetünk mélyén élő meggyőződést, hogy az emberi élet szent, az emberi személy világunkban a legnagyobb érték, — amely hitet keresztény felfogás szerint a Teremtő adta.

A történelem tanít arra, hogy a vallásháborúk, keresztesháborúk, a „szent háborúk” nagyon is emberi érdekekkel szövődtek össze, sőt gyakran ezek voltak a véres kegyetlenkedés igazi indítékai. Tudjuk azt is, hogy Jézus következetesen visszautasította a messiási szent háborút. — Fegyverhez csak akkor nyúlhat az ember, ha övéi, hazája, társadalmi élete és épsége forog kockán. Ilyenkor természetesen kötelessége ártalmatlanná tenni a támadót — cum moderamine inculpatae tutelae, tette hozzá az erkölcsstan, vagyis úgy, hogy még a támadó épségét is csak a lehető legkevésbé veszélyeztesse. — A Hegyi beszéd félreértése és teljesen irreális az a felfogás, amelynek értelmében a kereszténynek soha, semmi körülmények között nem szabad fegyveres védekezéshez folyamodnia. Jézus szavai ugyanis eszményt és lelkiületet állítanak szemünk elé, amint az Apostol megismételte: „Ha ellenséged éhezik, adj neki enni... ne hagyj magad legyőzni a rossztól, te győzd le a rosszat jóval.” (Róm 12,20—21)². — Ezt a magas erkölcsi eszményt konkrét helyzetre kell alkalmazni — még inkább, mint minden, emberi cselekvést szabályozó normát, különben ellentétbe kerülünk a Törvényalkotó igazi szándékával. Csak a tisztán elméleti, spekulatív, logikai vagy matematikai formulákat alkalmazzuk mindig egyértelműen, — a konkrét ember ellenben lényege szerint szituációban él, körülmények, adottságok szövevényében.³

Mit lehetne tehát a jelen pillanatban, itt és most, mondani, — mit adhat a világnak az a hit, amely már kifejezetten az Evangélium lelkiületéből táplálkozik és amelynek nagyságát kifejezetten vagy burkoltan oly sokan elismerik? — Az a'omfegyver nem lehet sem védősem támadófegyver — mondotta König bíboros az Osztrák Katolikus Nap alkalmával, 1982 novemberében. A fentebbiekkel összevetve nem szükséges további magyarázat. Miután azonban ezek a fegyverek világunkban készenlétben állnak, az igazi, áhitott béke politikája csak hosszú út lehet. A Római Szentszék békepolitikája, amint azt egy nemrég megjelent nagy munka kifejti, valószínűleg minden oldalon elfogadható.⁴ Alapállása: „Erőszakra nemet — a békére igent mondani.” A béke természetesen csak a teljes igazságosság megvalósulását követheti. Így ez a békepolitika egyáltalán nem „minden áron pacifizmus”, — bizonyos társadalmi feltételek nélkül a béke nem lehet tartós (5. l.). „Amíg ezt a célt el nem értük, amíg meg kell elégednünk a katonai nyomás fokozásos enyhülésével, addig a leszerelésnek kiegyensúlyozottan kell végbemennie, úgyhogy egyik fél se kerüljön hátrányos helyzetbe” (uo. 72—73. l.). A szerző, a Vatikán államtitkára, ezt az utat mint „etikai idealizmust” és „antropológiai realizmust” képviseli. Céljaink ugyanis lehetnek magasak és elvileg meggyőzőek, mi azonban, akik az ideál felé törekszünk, gyöngye és tévedésnek kitett emberek vagyunk. Casaroli bírálja azt a felfogást, amely az egyházi tisztségviselők konkrét, gyakorlati lépéseit is mintegy tévedhetetlennek tartja. — Nem kell-e ezt mindnyájunknak ma-

gunkévá tennünk, amikor éppen a teljes, feltétlen hit követelményét hirdető katolicizmus oldaláról. egyik felelős képviselője részéről hangzik el?

Számomra a tudományelmélet közismert mesterének, Karl Poppernek egyik jelentős megnyilatkozását idézi fel.⁵ Életműve az új-empirizmus radikalizmusával, személyében pedig a fasiszta abszolutizmussal állott szemben. Jól megkülönbözteti a relativizmust a maga „kritikai pluralizmusától”. Az előbbi tétele: minden nézet, vagy majdnem minden teória képviselhető. Ez az álláspont a tudományban anarchiához, a közéletben fanatizmusozhoz vezet. Az igazság elveszíti jelentőségét és átadja szabályozó szerepét az erőszaknak. Nem szabad összetéveszteni az utóbbival, az igazi toleranciával, amelynek értelmében minden teória az igazsághoz közelít, ahhoz igazodik. A nézetek sokasága és versenye vitára, érvelésre indít. Csak a türelmetlenség az, ami nehezen tűrhető (idézte Voltaire-t).

A mi égető problémánkra alkalmazva előre számolnunk kell azzal, hogy ellentétes elgondolások találkoznak, szembekerülnek, vegyülnek — hogy tárgyalások folyamán azonos szavak mögött különböző eszmék játszanak döntő szerepet, — hogy végül is valamely megegyezés ideiglenes, többé-kevésbé megnyugtató kompromisszum lesz. — Lehet-e a jelen helyzetben egyedül elvárható, kompromisszumos lépéseknek keresztény elvek értelmében pozitív erkölcsi értéke? — Gondoljunk például arra, hogy hatalmas tüzvész idején épeszű emberek nem vádolják egymást, nem keresnek bűnbakot, hanem egységesen a sürgető feladathoz látnak: oltani! Ha számba vesszük ugyanis, hogy a célok mindig szentek és tökéletesek (legalábbis őszinte meggyőződéssel így tűzzük őket magunk elé), cselekedeteink pedig mindig egyes lépések csupán a cél felé és úgy választjuk meg döntéseinket, hogy — ha már nem tudunk minden lehetséges rossz következményt eleve kizárni — legalább minél több ártalmat elkerüljünk, — ha felismerjük, hogy személyes életünkben is csaknem minden elhatározás csak egy ilyen lépés lehet, akkor igazat kell adnunk azoknak, akik szerint a személyes érdekeknel jóval magasabb nagyságrendű, minden testvérünket érintő döntések — legyenek csupán kompromisszumok — igazi etikai értéket fejeznek ki.⁶

Az egyház hű tagjaira természetesen az ilyen döntéseknél — amelyek többnyire szakértők és politikusok hatáskörébe tartoznak — jóval nagyobb feladat vár. — Mi tudjuk, hogy a népek békéje csak az egyesek igazi benső békéjére épülhet. Caesaroli idézett dokumentumgyűjteményében többször tér vissza erre, Szent Ágostonra és Szent Benedekre hivatkozva. Nézetem szerint itt kell keresni a Hegyi beszéd szellemének igazi jelentőségét. Nem szabad ugyanis egy utópia bűvöletében az itt és most adott lehetőségeket elhanyagolni. Be kell látnom azt, hogy szent eszméknek én magam tévedésnek kitett veszélyzetett hordozója vagyok; ezért megbecsülni, tolerálni másokat, a békülékenységben a végsőigig elmenni: akár „kétezer lépésre”. Ebben a tekintetben még mindig érvényes tanulságot szolgáltat az a francia kulturális-politikai mozgalom, amely valaha az „Ésprit” körének personalizmusát elméletben és gyakorlatban kialakította. Ma látszólag már a múlté ugyan, de napjainkban is — túl későn vagy túl korán? — felelevenítik és elemzik.⁷ Így jellemezhető: elsősorban a személy jóakarata, szándéka a döntő, — helyes célok eléréseért közös aktívában egyesülhetnek különböző világnéző személyek, — nem szabad lekicsinyelni a gyakorlati élet prózai, gyakran kiábrándító lehetőségeit.

Aligha vonható kétségbe, hogy a krisztusi mentalitás azt követeli meg: a bizalom és barátság megteremtése nem a távolban, hanem a szomszédban kezdődik. Így is társadalomlélektani szerepe van. Testvéreink ugyanis nyilván betegek az aggodalomnak, a fenyegető veszélynek, a kölcsönös bizalmatlanságnak. Az ilyen, neurózissá fokozódó bántalmak beláthatatlan következményekkel járhatnak. Az okok helytől és időtől függően különbözőek: munkanélküliség, infláció, a foglalkozás körében átélt frusztrációk, merev elszigetelődés valamely adott társadalmi és politikai szituációtól. A gyógyítás nem szorítkozhat csupán az egyedre, hanem mindig egy adott környezet — közösség, család, egyházközség — formálását kívánja meg.

Összefoglalásként: az egyház felelős vezetőinek és nagyobb csoportok szószólóinak feladata, hogy nyilatkozatokat tegyenek. Nekünk, közlegényeknek, más a szerepünk. A katolikus egyház nem idegenként ugrik fel különböző békemozgalmak már robogó vonójára, hanem a saját szellemi potenciáljából merít, krisztusi motívumok alapján kezdeményez. A miénk a szó legjobb értelmében bázisunka. Ez nem látványos, de nem is bujkáló, — több finomságot kíván, mint nagy eredményeket. Pásztorként, tanítóként orvosolni az említett lelki bántalmakat: csalódást, sértődöttséget, fanatizmust, telhetetlenséget.

Van talán a vázolt, a bszalmából kivezető úttal szembeállítható alternatíva? Természetesen. Nagyok és kicsinyek számára egyaránt. A békülésre nem képes intranzigencia alakját Caesar személyében állítja elénk a nagy tragédiák költője, Shakespeare:

„Vólnék, miként ti, hajlanám — ha kénni tudnék, hajthatna kérelem, — de én szilárd vagyok, mint Éjszak Csillaga.”

Ezután Brutus és Cassius halálos dőfései következnek.

Jegyzetek: 1. A. Döblin, *Der unsterbliche Mensch*, Herder, 1959. — 2. Vö. Péld. 25,21—22; Mt 5,44. „Izzó parazsat gyűjteni” több egzegéta szerint nem az isteni haragra, hanem a szellem ereje előtt meghajló pirulásra, megszegyenülésre utal. — 3. Lásd *Aquinói Szent Tamás Summa Theol.* I—II. 94,4 c. — 4. Der Heilige Suhl und die Völkergemeinschaft. Duncker & Humboldt. Berlin—München, 1982. — *Agostino Casaroli* nyilatkozatainak és írásainak gyűjteménye. — 5. K. Popper, *Duldsamkeit und intellektuelle Verantwortlichkeit.* — Tübingeni előadásának megismétlése az Osztrák TV 1. műsorában, 80. születésnapján. 1982. — 6. *Wilhelm Korff*, *Kernenergie und Moraltheologie.* Der Beitrag der theologischen Ethik zur Frage allgemeiner Kriterien ethischer Entscheidungsprozesse. Suhrkamp. Frankfurt/Main, 1979. — 7. *Michel Winock*, *Histoire politique de la Revue „Esprit” 1930—1950.* Ed. du Seuil. Paris, 1975. — *Jean Lacroix*, *Clavel, le transcendantal et la liberté.* „Le Monde” 1982. júl. 2.

Boda László

ATOMENERGIA ÉS ERKÖLCSI FELELŐSÉG

Amikor egy tudományos témára figyelve a vele kapcsolatos irodalom hirtelen növekedését észleljük, joggal következtethetünk arra, hogy a jelzett téma az emberi érdeklődés közép-pontjába került. Ha pedig a szaporodó irodalom társadalmi megmozdulásokra is hivatkozik, ebből következtetni lehet arra, hogy nem pusztán elméleti kérdésről van szó, hanem valami olyan problémáról, amely életünket érinti és jövőnket tartja sakkban. Tipikusan ilyen az atomenergia felhasználásával kapcsolatos kérdésföltevés is, amely megoldatlan és kellően még át nem gondolt részletproblémák egész sorát veti fel korunk szaktudósai és etikusai előtt. — Miről is van szó?

Ha egy átlagműveltségű személyt nálunk vagy a világ más pontján megkérdeznék, hogy mi a véleménye erkölcsi tekintetben az atomenergia felhasználásáról, valószínűleg azt válaszolná, hogy a magenergiát békés, nem pedig háborús célokra kell befogni, vagyis az ember szolgálatába állítani. Legyen belőle például villamos energia, hogy a technikai fejlődés igényeit szolgálja. Ez a feltételezett válasz egy alapvető erkölcsi ítéletet fogalmaz meg a kérdéssel kapcsolatban, amely az emberiség sorsáért aggódo minden felelős egyetértésével találkozhat. Olyan jól ismert állásfoglalás ez, amely Hirosimára és Nagaszakira hivatkozik; azokra a tömegpusztító bombákra, amelyek egy rettegett atomkatasztrófa árnyékát vetítenék előre és lennének annak pánikot keltő előrejelzései, ha a rombolás hatalma győzedelmeskednék az emberi értelem és felelősségtudat fölött.

Világszerte ismert személyiségek fogalmazták meg a háború utáni évtizedekben ezt az értékítéletet, olyan erkölcsi tekintélyekkel együtt, mint amilyen XII. Piusz pápa volt. Ő nem csupán elítélte az atomenergia háborús célokra való felhasználását, hanem egész tekintélyét latba vetve, a katolikus egyház képviselőjében fejezte ki reményét és kívánságát, hogy „ezt a hatalmas energiát békés célokra használják fel” (az 1956-os húsvéti beszédében)¹. S jöllehet ez a kérdés ma már sokkal szövevényesebb formában vetődik fel, az az alapvető erkölcsi meggyőződés, amely igent mond az atomenergia építő felhasználására és nemet az atomháborúra, ma sem vesztette el időszerűségét.² Sőt az emberi jövőért aggódoók kiáltványaiiban új fogalmazást nyer az erkölcsi felelősségtudat követelése. Az atomfegyverek tökéletesítésének versenyében a magenergiák egyre hatásosabb rombolásra képes arzenálja épül ki, amelynek egy töredéke is alkalmas lenne a világ elpusztítására.³ Ez sokakban a reményvesztettek megadó passzivitását váltja ki, újra fölidézve a középkori eszmét, hogy az ember elkerülhetetlenül a „halál árnyékában” él, „in umbra mortis”. Nincs más út, mint nem gondolkodni, nem törődni a jövővel, fölhagyni minden ellenállással s azzal az értelmetlen erőfeszítéssel, hogy az ember szembeszálljon a maga felidézte egyetemes pusztulás, az „atomhalál” rémképével. Mások bíznak a szóban és a tárgyalóasztalokban, s az atomenergiát felhasználó fegyverkezési verseny megfékezésében is biztató eredményt látnának.

Mégis, ha valaki a fentebb említett kérdésekre azt a gyanútlan választ adná, hogy a magenergiák felhasználásának jelenlegi problémája csupán ez a békés célokra vonatkozóan kimondott „igen” és a háborús célokra kimondott határozott „nem”, ezzel csak a saját járatlanságát tanúsítaná. A kérdés ma már jóval differenciáltabb, sőt bizonyos értelemben visszajára fordult. Mert a világ több pontján észlelt tömegmozdulások és tiltakozások a

magenergiák békés célokra történő felhasználására épülő atomerőművek ellen is irányulnak (vö. Ausztriában a zwentendorfi erőmű, Franciaországban a Creys-Malville mellett épülő magreaktor elleni tüntetéseket!).⁴

Keresztény reagálás

A világ több pontján az épülő atomerőművek elleni tüntetések és szenvedélyes véleménynyilvánítások (pro és kontra), felszínre hozták, hogy milyen félelmek élnek az emberekben az atomenergiával kapcsolatban, s hogy a legtöbben mennyire tájékozatlanok. Ez újabb jele az energiakrizisnek, amelynek az olajválság — a szakemberek szerint — csupán felszínre hozója: „olaj a tüzre”. A nyugati társadalmi megmozdulások viszont az egyházakat is megmozgatták és állásfoglalásra készítették. Ekkor derült ki, hogy milyen nehéz véleményt nyilvánítani ebben a kérdésben, hiszen a Szentírás nem beszél erről, s a hagyományos erkölcssteológia sem volt még felkészülve arra, hogy a megoldáshoz kellő segítséget nyújtson. Hogy mi köze ehhez az egyháznak, vallásnak, teológiának, etikának? A kérdésre a Herder Korrespondenz cikkírója így válaszol: „Olyan válság középpontjában állunk, amely az emberi élet teljes értelmét érinti”.⁵

Érthető tehát, hogy az Egyházak Világtanácsa, főként az 1979. évi boszoni találkozón részletesen megvitatta a kérdést, szembesítve a fizika és technika szakembereinek véleményét a vallási-etikai szempontokkal.⁶ Gabriel Matgrin francia püspök a Creys-Malville-nél épülő gyorsreaktor kiváltotta szenvedélyes vitákról értesülve — s nyilván hívei unszolására is — visszhangot keltő megfontolásokat tett közzé a magenergiával kapcsolatos jelenségek kiértékelésére.⁷ Példamutató higgadtság jellemzi a Nyugatnémet Püspöki Kar nyilatkozatát a kérdéssel kapcsolatban. S jellemző, hogy Häring 1981-ben kiadott *Frei in Christus* c. háromkötetes erkölcssteológiai munkája két oldalnyi terjedelemben már kifejezetten tárgyalja ezt az újkeletű problémát (*Kernenergie und Alternativen*). Karl Hörmann bécsi morálteológus pedig *Atomenergie* c. gazdagon dokumentált könyvében (1981) a teljes harmadik (befejező) részt ezen a címen tárgyalja: „Az egyház és a teológusok feladatai”.⁸

A fősoroltakból érdemes kiemelni a *Nyugatnémet Püspöki Kar állásfoglalását*, összegezve annak fontosabb szempontjait.⁹ Ez a nyilatkozat nem „középutat” keres, hanem a jövő felé nyitott értékstézis útját. Hangsúlyozza, hogy az ember ma félelemben és aggodásban él, mert életét látja veszélyeztetve; nem csupán az atomfegyverek, de az atomtechnika által is. Ennek alkalmazása társadalmi kérdéseket érint. Ezért a vele kapcsolatos döntések nem vonatkoznak ki az etika köréből. Rámutat a Bibliában feltáruló emberi küldetés ide vonatkozó szavaira, hogy az ember a föld „örzésére” és „művelésére” kapott megbízatást, nem pedig annak kizsákmányolására. Elfogadja a nyilatkozat a szakemberek véleményét, amely szerint az emberiség energiagondja hosszú távon csak a magenergiák kiaknázásával oldható meg, hiszen az olyan hagyományos energiaforrások, mint az olaj, kimerülőben vannak. Az atomerőművek építése azonban olyan rizikóval jár, mint a radioaktív anyagok szállítása és az ilyen kisugárzású atomhulladék biztonságos helyen való raktározása, ami a hosszú ideig megőrzött sugárveszély miatt nehéz feladat. Fokozott figyelmet érdemel a környezetvédelem ökológiai igénye (növény- és állatvilág védelme). Ugyanakkor viszont elismeri a nyilatkozat, hogy hasonló veszélyek a hagyományos energiák felhasználása kapcsán is jelentkeznek. Ezt a kérdést tehát valamennyi energiatípus esetében hasonló szempontok alapján kell elbírálni. Ezért nem lehet etikailag helyeselni azt sem, ha valaki a rizikófaktorokat eltülozza. Mindenesetre az emberiség energiagondja arra is felhív, hogy a hagyományos energiaforrásokat egyrészt gazdaságosabban kiaknázzuk, másrészt az emberi környezet szempontjából kedvezőbb energiatípusok felhasználási lehetőségeit kutassuk (szél, nap, árapály energiái); egyúttal pedig felhagyjunk az energia pazarlással. Sajnálatosnak mondja a nyilatkozat, hogy a szakemberek véleménye az energia-alternatívák és a biztonság garanciája tekintetében is eltérő. Az atomtechnika kiépítése tehát legyen tekintettel az emberiség javára, amely a jövőre is irányul.

Az etika illetékessége

Milyen címen „avatkozik bele” az etika, ill. az erkölcssteológia a fizikai-technikai szakemberek dolgába? — vetődik föl a kérdés most már részletesebben. Többek között azon a címen, hogy a magenergia felhasználása *döntések útján* történik, melyek nemcsak egyes emberi sorsokat, de az egész emberiség jövőjét érintik, sőt „világban való létünket”, életünk célját is új megvilágításba helyezzük.¹⁰ A „*döntés*” pedig etikai fogalom. S az etika, ill. az erkölcssteológia horizontjába tartozik az ősi kérdés is: „Mi végett vagyunk a világon?” Erre különböző szempontból lehet válaszolni. Tamási Áron így válaszolt: azért, hogy valahol ott-

hon legyünk benne. Ez a válasz most kapóra jön az etikai reflexióhoz is, amely korunk energiaválságával kapcsolatos. Mert milyen „otthon” az, amely robbanó anyagok fölé épül? S milyen „otthon” az, amelynek kályhája nem csupán meleget ad, de egyben mérges gázokat is kibocsát?¹¹

A magenergia fölhasználásának kérdése tehát érthető módon túllép a szaktudomány keiretein és *emberi problémává* lesz. A fentebbi hasonlatot tovább vive ugyanis megkérdezzük: vajon szénrel, gázzal vagy villamos árammal fűtsük-e otthonunkat? Melyik az észszerűbb? Melyik beszerzésére van mód? Melyik a kifizetődőbb, vagyis rentábilisabb? S melyik tüzelőanyag jelenti a legkevesebb veszélyt a bennlakókra?

Etikus ebből a szempontból az, ami az életet kibontakoztatja és értékeiben növeli, etikaellenes pedig az, ami pusztítja, veszélyezteti, rombolja. Az „üdvösség” teológiai fogalmában az élet értékekben való beteljesülése fogalmazódik meg az istenhit horizontjában. S ha mindez még nem eléggé érzékeltetné az etika, ill. erkölcssteológia illetékességét korunk energiaproblémáinak elérhető megoldásában, utalni lehet kevésbé bevontakra is. Az energiakrizissel foglalkozó könyvek és tanulmányok ugyanis olyan gondolatokat vetnek föl, melyek meglepő módon beleilleszthetők a platóni—arisztotelészi nyomon Szent Tamás által kidolgozott és a katolikus erkölcssteológiában klasszikussá vált *nyugatos erény* kerekébe. Ezek: az okosság, az igazságosság, a lelkiesség és a mértékletesség.

A) Az energiagazdálkodás *okossága* elemi követelménnyé vált, mégpedig „világméretű okosság” formájában. Ez nem csupán a szakembereket érinti, hanem szükségessé teszi a fizikai-technikai tudományok képviselőinek egyrészt az ökológia, ill. a környezetvédelem képviselőivel való párbeszédét, másfelől az etikai értékelés bevonását ebbe a — ma már kialakulóban lévő — közös dialógusba.¹² A magenergiával kapcsolatos nagy horderejű döntéseket ugyanis a különböző szempontok szembeállításával lehet csupán egy olyan „világfelelősség” jegyében meghozni, amely figyelembe veszi a konkrét szituációt, az energianyerés lehetőségeit, és a döntésben a jövő esélyeit is fölméri.

B) Az energiagazdálkodás a magenergiák esetében is fölveti az *igazságosság* etikai követelményét, mégpedig a megfelelő információk közlése tekintetében.¹³ Hiszen a Nyugaton ismételten jelentkező atomerőművek elleni fölzúdulás jórészt a tájékozatlanság következménye volt. Az informálódás igénye az állampolgári nagykörúség jele, s a véleménynyilvánítás is. A szakember persze megkérdőjelezheti az utóbbit, arra hivatkozva, hogy az állampolgárok híjával vannak a kellő ismereteknek. Erre azonban az a válasz, hogy a magenergiákkal kapcsolatos alapvető tudnivalókat a veszélyességi tényezőkkel, más szóval „rizikofaktorokkal” együtt szélesebb körben ismertté kell tenni. Megnyugtató például, ha a szakemberek jelenős többsége vallja, amit az Egyházak Világtanácsa összegző kiadványában olvashatunk: „A magenergia ma az egyetlen szóbagajhető alternatíva az ásványi éghető anyagokkal és a vízi erőből nyerhető energiával szemben nagy mennyiségű elektromosság termelésére.”¹⁴ Sok helyütt aggasztja viszont az állampolgárokat a veszélyességi tényezők megítélésével kapcsolatos bizonytalanság, amely a szakemberek eltérő véleményében tükröződik. Ez Malagrín püspököt is meglepte. Arról sem szabad megfeledkezni továbbá, hogy a szakember is „ember”, nem pedig „szakrobot”. Lehet például valaki egészen kiváló tudósa az atomenergiának, mégis ellenőrzésre szorul, ha gyakorlati jellegű döntésre kerül sor. Mert mi van akkor, ha kivételes szakmai tudása erkölcsi labilitással párosul? És mi van akkor, ha nem lát túl saját szakterületének határain, vagy történetesen fellegekben járó utópista? Aligha lehet tehát ilyen indokolással a nem szakemberek ellenőrző szerepét, kontrollját megkérdőjelezni. — Az igazságosság keretébe sorolható az a vissza-visszatérő kérdés is, vajon az atomhatalmak nagyban kiépített magenergia-technikája nem mélyíti-e el még jobban a gazdasági egyenlőtlenség szakadékát, tekintettel a fejlődő országok energetikai elmaradottságára? Nem kerülnek-e így még kiszolgáltatottabb helyzetbe ebben a vonatkozásban?¹⁵

C) A *lelkiesség*, ill. *bátorság* erénye a magenergiákkal kapcsolatban szintén kimutatható igény. A háborús célokra bevetett atomenergia az ebben közreműködő tudós lelkiismeretét mozgathatja meg és készítheti őt személyes kockázatot is vállaló kiállásra (vö. az Openheimer-ügy). Másfelől az egyetemes emberi gondolkodás és magatartás bátorsága szintén fölveődik itt. Hiszen a magenergia békés célokra való felhasználása is kérdésessé válhat, ha nem találkozik korunk emberének egyetértésével, és komoly társadalmi feszültségeket okozó, fölfokozott félelmi reakciókat vált ki. Az „ökológiai utópizmus”¹⁶ (a környezetvédelem egyoldalú képviselője) mellett ebben a minden kockázatotól visszariadó polgári kényelemszeretet is közreműködik. Márpedig áldozatvállalás nélkül sem a jelent, sem a jövőt nem lehet építeni. A bátorság megfér az okos félelemmel (vö. „Jobb félni, mint megijedni”), de ellenfele az okatlan, irracionális félelemnek. Veszélyességi tényezői minden típusú energia-

forrásnak vannak (vö. szén és bányaszerencsétlenség; villamosság és áramütés stb.). Persze az emberi bátorsághoz s vele az okos kockázatvállaláshoz a biztonsági intézkedések hatékonyságának folyamatos növelése szükséges.

D) A mértékletesség lassanként világviszhangot keltő követelménnyé válik korunk energia-válságában. Különösen a luxusszinten fogyasztó társadalmakban lesz egyre időszerűbbé a „konzumaszkézis” fogalma.¹⁷ Egyszerre utal ez az anyagi javak fogyasztásában való okos mérsékletre és a hulladékanyagok találékony újrafelhasználásának igényére, vagyis az emberi pazarlás megfékezésére. Ez nem ellenkezik a Nyugaton még mindig jelszökeként élő „minőségi életformával” (Lebensqualität). Hiszen az igazi művészet az, ha kevés anyaggal és gazdaságos energiabefektetéssel jót, értékeset hozunk létre. Példája ennek a szerényebb díszletekkel, de bensőségebb művészi eszközökkel előadott színpadi mű. Igazi területe mégis az emberi lét, amelyben az energiák okos felhasználásával, pazarló felelőtlenség nélkül, igazibb, hitelesebb emberi életforma bontakozhat ki családban és társadalomban egyaránt. A pazarló éleforma ugyanis erősen energiaigényes. Ennek következtében képtelenség volna egyfelől a fölfokozott fogyasztói igényeket fönntartani, másfelől tiltakozni az épülő atomerőművek ellen, veszélyességi tényezőikre hivatkozva.

Az etika, ill. erkölcssteológia magenergia-gazdálkodással kapcsolatos illetékessége még jobban kitűnik, ha két jellemző problémát közelebről megvizsgálunk: az egyik a rizikófaktorok kérdése, a másik: bolygónk használatának felelőssége.

A kettős hatás elve és a rizikófaktor

A katolikus erkölcssteológia klasszikus elvének számít a kettős hatás elve. Eszerint tétre menő döntésekben a személyes jó szándék, a döntés tárgyát képező cselekedet erkölcsileg objektíve is értékes jellege, tehát a szubjektív és objektív jó mellett még az is szükséges, hogy a döntés következtében várható — nem kívánt — „mellékhatások” ne lépjenek túl az értelmes kockázat mértékét. Ha például egy gyógyszer használ az izületnek, de árt a májnak, ez kérdésessé teheti ésszerű alkalmazását. A kettős hatás elve egyszerű és világos, de a gyakorlatban mégsem könnyű minden tekintetben alkalmazni. A nehézséget főként az okozza, hogy a döntés pozitív és negatív halása (=rizikófaktor) többnyire nem egynemű. Lényegesen megkönnyíti a döntést, ha mindkettő pénzben kifejezhető. Így például a gazdasági életben ésszerűtlenné válik az olyan befektetés, amely nagyobb veszteséggel, mint nyereséggel jár (bár vannak kivételes esetek).

De hogyan alkalmazható az elv az atomenergia fölhasználására? A háborús bevetésre szánt atombomba esetében erkölcsi értékéről legfeljebb akkor beszélhetnénk, ha a szembenálló felek felkészültsége és erőegyensúlya eleve megakadályozza a tényleges alkalmazást. Egyébként az erkölcsi értéknek sem szubjektív, sem objektív jellege nincs meg. Ami pedig a rizikófaktorot illeti, ez olyan mértékben negatív, annyira „deficiens”, hogy egy elméletileg feltételezett atomháborúnak csak vesztesei lehetnek, mégpedig minden képzeletet felülmúló méretekben és világszinten. Arra viszont még gondolni is rossz — ez is rizikófaktor! —, mi lenne, ha egy örült vagy egy terrorista csoport nem plasztik-, hanem neutronbombával fenyegetőzve kezdene zsarolni az ismeretlenség fedezékéből, elképesztő követelésekkel.

Ami a magenergiák békés felhasználását illeti, bár az erkölcsi jó objektív és szubjektív feltételei megvannak, a veszélyességi tényezőkkel itt is komolyan számolni kell. S ha ez a magenergia erőművekben való felhasználásának elvi szükségességét nem is érintheti a részleteket. Például azt, hogy milyen mértékben történjék ez. A jövőben azonban biztosan lényegesen megnő ez a rizikófaktor is. Hiszen — mint Häring említi — a következő évezrednek talán már az első szakaszában kb. 25 000 plutóniumreaktor építésével számolnak a szakemberek, miközben 6 kg plutónium elég egy atombomba előállításához.¹⁸ Ki tagadhatná ennek a fölfokozott rizikóját? De már a jelenben is gondot okoz a radioaktív hulladékanyagok megfelelően biztonságos „eltemetése”, hiszen kártékony sugárzásuk kb. 1000 évig hatékony. Csakhogy a magenergiáról való lemondás még nagyobb rizikót jelentene,¹⁹ nem szólva arról, hogy a technikai fejlődésről lemondani illúzió volna. Marad tehát a bizalom és a jogos igény a biztonsági intézkedések megfelelő alkalmazására.

„Hajtsátok uralmatok alá a földet” (Ter 1,28)

A keresztény gondolkodás korunk környezetvédelmi igényeire és energiakrizisére reflektálva már tisztán látja a bibliai mondat értelmezési problémáját. Hirtelen fölismerjük, milyen sokszor idéztük ezt a mondatot gyanútlan naivitással, s büszkék voltunk arra, hogy a technizált világ embere ezt „szívesen hallgatja”. Pedig ez a mondat veszélyes lehet, ha félreértik, vagy félremagyarázzák s úgy értelmezik, hogy benne az ember korlátlan világ fölötti

hatalma van megalapozva. Akadtak gyakorlati ateisták (vö. deizmus), akik ezen a címen még Isten létének is „megkegyelmeztek”. Egyetlen kikötésük az volt, hogy a Mindenható ne ártsa bele magát az ember világot meghódító erőfeszítéseibe és ne veszélyezze ebben a tekintetben sem az emberi autonómiát. Csakhogy a Biblia nem ilyen „uralkodásra” hatalmazza föl az embert. A teológiai értelmezés világossá teszi, hogy az ember felelős azért, hogyan gazdálkodik a világ értékeivel, hogy nem használhatja, s főként nem használhatja ki a természetet a maga kényére-kedvére, mondjuk merőben a profit, a fékezetlen nyereségvágy elvei szerint. Vagyis nem uralkodhatik zsarnok módjára a természetben, még kevésbé a többi emberen.

Amikor tehát a Biblia az „uralkodni” szót használja, ennek hiteles teológiai értelmezéséhez hozzátartozik az is, hogy az ember Isten képmására alkotott lény (Ter 1,26; 9,6). Ebből pedig az következik, hogy a természetben való „uralkodás” modellje nem lehet számunkra sem a római császárok, sem az abszolutista francia uralkodók zsarnoki önkénye. A Biblia tanítása szerint az ember uralkodásának Isten a mintaképe, kivéve azt, amit teremtményi volta következtében képtelen megvalósítani, vagyis az uralkodás „abszolút” voltát. Mert a Szentírás szerint egyedül Isten abszolút ura a teremtésnek. Isten igazságossága és irgalmas szeretete viszont annál inkább kell, hogy jellemezze az ember uralmát a természet felett. Éppígy útjelző számunkra Isten üdvözítő szándéka is, amellyel az ember és a világ üdvösségét akarja. Ezért nem lehet jó uralkodó az ember a világban, ha nem törődik annak jövőjével, az utána következő generációk energiaforrásaival s azzal, hogy milyen állapotban hagyja maga után a földet. „A világ Isten ajándéka — fogalmazza meg a Nyugatnémet Püspöki Kar nyilatkozata —, és ő azért adta nekünk, hogy továbbadjuk. Az ember ezért felelősséggel tartozik az emberiség jövőbeli generációiért.”⁴⁰

Ez a helyesen értelmezett bibliai mondat új megvilágításba helyezi az ember uralmát.²¹ Egyben gyökeres felülvizsgálásra készíti a teológust, amikor az ember és a természet szembeállításával találkozik. Mindez jó addig, amíg kiemeljük általa az ember sajátos helyét és főszerepét a világban, veszélyessé válhat azonban, ha a technikai gondolkodás sémájába merevedve értékeljük ezt a „szembenállást”. Eszerint a technika célja az volna, hogy mesterséges világával „legyőzze” a természetet s egyben fölszámolja azt. Tudományos-fantasztikus filmek, írások sokat megsejtetnek ebből az elképzelt és fenyegető végállapotból. Ebben a beállításban a természet mint „ellenség” jelenik meg az ember tudatában, éppúgy, mint abban a robinsoni állapotban, amikor a természet ismeretlen és fenyegető veszélyek hordozója. Az energiaválság jelenbeli átélése és tudatosítása most rádőbbenti az embert, hogy felülbírálja ezt az egyoldalú és igazságtalan viszonyt. Újra kezdjük fölfedezni, hogy sors társak vagyunk a természetben, hogy baráti kapcsolatot kell egymással kialakítanunk.²² Fölfedezzük technikával fölverteztet hódító hadjárataink önpusztító veszélyeit s a békekötés szükséges voltát, addig, amíg nem késő. Voltak persze kielezett ellentétaink a történelmi múltban s vannak ma is. Hányszor élte át az ember a tehetetlen dühöt, amikor a természeti erők akadályozták akarátát. Egyedi voltában is tipikus volt, amikor Xerxész állítólag megkorbácoltatta a tengert, mert az keservesen felépített hajóhidját szétzilálta. Hányon verték már bottal vagy puszta öklükkel a földet, amikor az megtagadta az együttműködést a beléülített magokkal s nem engedte azokat kifejlődni.

A jelenkorban a kibékülés nagy időszakát éljük, amikor a környezetvédelem fokozottan érzékeny az erdők, a vizek és a levegő ártalmaira s az energiapazarlásra. Az elmúlt századok romantikus természetkultusza ugyan végképp a múlté, mégis valami hasonló jelenség kezd kibontakozni a mai ember életstílusában: a fák, a tiszta források és a természet más értékeinek egyre nagyobb megbecsülése, haszonérték nélküli használata. S ez nem pusztán „nosztalgiahullám”. Akinek egész életségét lefoglalja az anyagi haszon, a nyereségvágy, az nehezen érti meg, hogy másfajta értékelés is van. Aki a fában csak kivágandó nyersanyagot, az állatokban csak a tudomány hasznára jogilag igénybe vehető kísérleti példányokat, vagy a könyha számára értékesíthető élelmiszeranyagot lát, az nehezen érti meg ezt az új fordulatot, bolygónk tizenkettedik órájának figyelmeztetését, az ember és a természet kapcsolatának igazi értelmét. Az rablógazdálkodást folytat és a természet kizsákmányolását tekinti céljának, nem törődve az utókorral, a jövő emberének esélyeivel, az utánunk következő generációkkal.

Amikor tehát a jelen energiaválságában és az ökológiai problémák közt a szakemberek, valamint az etika és a teológia képviselői szükségesnek tartják a dialógust, amikor a magenergia és a rohamosan apadó hagyományos energiaforrások ijedelmében és zavarában sokan a keresztény egyházak közreműködését is várják és igénylik, akkor mindenképpen szükséges, hogy hiteles értelmezéssel tisztázzuk a Szentírás ide vonatkozó üzenetének jelentését. Ezt Franz Böckle, az ismert bonni morálteológus így fogalmazza meg: „A természettel kapcsolatos megbízatásunk nem kizsákmányoló uralkodásra szólít fel, hanem olyan gazdálkodásra, amelyben istenképiségünk tükröződik.”²³

Következtetések

Ha a gyakorlati életre és saját helyzetünkre vagyunk tekintettel, nyilván a hívő embert is érdekli a magenergia, a környezetvédelem és az energiaválság nekünk szóló üzenete. Néhány gondolat erre vonatkozóan:

1. A szakemberek már eldöntötték, hogy hosszú távon komolyan számolni kell a magenergia reaktorokban való és villamos energiára váltható felhasználásával. Ez azonban nem csökkenti az olyan hagyományos energiaforrások jelentőségét, mint a szénbányászat, vagy a víz, — sőt újabb energiaforrások felhasználását sürgeti (nap, szél). Nálunk időben megtörtént ennek a kölcsönösségnek a felismerése. Pedig a dunai vízilépcső tervét egyesekek még ezen a címen kérdőjelezték meg: nem anakronizmus az, hogy az atomenergia korában még gátat kívánunk építeni? Nem az. Sőt már olyan „új” energiaforrások felhasználására is történnek nálunk kísérletek, melyeket az etika képviselői sürgetnek (pl. szélenergia). Világszerte érlelődik ugyanis az a bölcsesség, mely szerint a magenergia felhasználása kívánatos, ennek a folyamának a fölgyorsítása azonban nem.

2. Ami a tájékoztatást illeti, a paksi atomerőművel kapcsolatban ennek sem voltunk híjával. A televízió, rádió és a sajtó a társadalom tagjainak kellő informálását feladatának tartotta és tartja, tekintettel a biztonsági intézkedésekre is. Figyelemre méltó például, ahogy a Magyar Televízióban fokozatosan kialakul egy országos horizontú „okossági központ”, amely egyúttal felelősségi fórum is, ahová örömhírek és panaszok egyaránt befutnak az energiagazdálkodás kérdéseivel kapcsolatban. Ami azonban a „tömegtájékoztatást” illeti, tartotta és tartja, tekintettel a biztonsági intézkedésekre is. Figyelemre méltó például, bizony el kellene néznie nálunk is, máshol is, olyan új „Óveges Józsefek”, akik a magenergia problémáit közérthető formában, szemléletesen és kivételes pedagógiai érzékkel tudják közvetíteni az egész ország érdeklődő nézőinek, hallgatóinak. Külföldi tapasztalat szerint ugyanis ilyen képesség hiányában erre a feladatra nem szívesen vállalkoznak a szakemberek.

3. Az *energiatakarékosságnak* nálunk már kellő visszhangja van. Szükség is van erre. Mert önkritikusan megállapítható, hogy Magyarország — laza felfogású ország. Elég csak az emberiség két alapvető fontosságú életfeltételét példának említeni: a kényeret és a vizet. Vajon hány kosarat lehetne megtölteni nálunk a felelőtlenül eldobott kenyérdarabokkal? S megengedhetjük-e magunknak azt a luxust, hogy a szükségesnél ennyivel több vizet használjunk, pazaroljunk? (A szakemberek számításai meghökkentő adatokról vallanak.) Hány nyitva felejtett, nyitva hagyott vagy idejében el nem zárt csap, illetőleg átszakított vízvezeték tanúszkodhatnék az „utánam a vízőzön” felelőtlen filozófiájáról. Hogyan várható el az emberi jövőért való felelősség magasrendű etikai motivációja azoktól, akik ebben a tekintetben a minimális figyelemre sem képesek, még inkább, ha cselekedetüket az ártani akarárs motiválja? Pedig az ember egyéni és közösségi kultúráját az energiákkal való gazdálkodás mértékével is mérni lehet.

4. A magenergiák és minden más energiaforrás okos és felelős használata világnézeti hovatartozástól függetlenül, közös törekvésünk. Marxizmus és kereszténység egyetért a jövő generációkért érzett felelősségben. A hívő ember Isten előtti felelőssége ugyanis az emberek előtti felelősséget szintén magában foglalja. Ezért a teológia és az egyház korunk energiaválsága közepette is hallatja hangját. Ezt egyértelműen jelzik pápai megnyilatkozások, Matagrin püspök reflexiója, a Nyugatnémet Püspöki Kar állásfoglalása, továbbá könyvek és tanulmányok. Nem a szaktudomány dolgaiba akar beleszólni ezzel az egyházzal, hanem küldetésénél fogva azt kívánja elősegíteni — ezt várja is tőle a világ —, hogy bolygónk és az emberiség sorsát eldöntő kérdésekben kellően megérlelt, okos és felelősségteljes elhatározások szülessenek.

Jegyzetek: 1. Ld. K. Hörmann: *Atomenergie*, 1981. Tyrolia, 122. — 2. A Bécsben székelő IAEA (International Atomic Energy Agency) saját hatáskörén belül elkötelezte magát az atomenergia békés célokra való felhasználásának világszinten való támogatására. Vö. Hörmann i. m. 26. — 3. Vö. *A Pápai Tudományos Akadémia* 1982. szept. 23—25-ig tartó szimpoziumára meghívott tudósok nyilatkozata. Ezt megelőzően az 1982. jan. 1-ével keltezett és II. János Pál pápa által közzétett nyilatkozat szól a nukleáris fegyverek fenyegető veszélyéről. — 4. Ld. Hörmann i. m. 9.; és még több utalásban említi a zwentendorfi problémát. A Herder Korrespondenz (HK) 1977. 11. sz. pedig a Dokumentation rovatban közli *Matagrin püspök* nyilatkozatát, amely a Creys-Malville-i konfliktusra reagál (569.). — 5. Ld. HK. i. h. 575. — 6. Ld. Häring i. m. III. 228. — 7. HK. i. h. 569—572. — 8. 121—149. — 9. Vö. HK. i. h. 568. — 572—574. — 10. Ld. HK. 568. — 11. A Nyugatnémet Püspöki Kar körlevele is utal arra, hogy a Föld emberhez méltó „otthon”, „haza” (Heimat) kell maradjon számunkra. — 12.

A Salzburgi Konferencián pl. több, mint 2000 szakember vett részt 1975. májusában. — 13. *Hörmann* i. m. részletesen szól az informálás szükséges voltáról. 123. — 14. Az Egyházak Világtanácsának 6. pontja szól erről (ld. HK i. h. 568.). — 15. Ld. Egyházak Világtanácsának nyilatkozata 6.1. és 6.2.; HK. i. h. 568. — 16. *Matagrin* püspök részletesen ír erről (Die ökologische Utopie, HK. 571.). — 17. Ld. *Hörmann* i. m. 147. — 18. i. m. III. 228. — 19. Ezen a véleményen van pl. *W. Korff* (Kernenergie und Moraltheologie, 45.); ld. *Hörmann* i. m. 127. — 20. HK. i. h. 573. — 21. Részletesen ír erről *Hörmann* i. m. 137. — 22. A német nyelvben a „Mitgeschöpflichkeit”, ill. „Mitkreatürlichkeit” fogalmak utalnak erre. — 23. *Hörmann* i. m. 141.

Barsi Balázs

A NAPTESTVÉR ÉNEKE

Assisi Szent Ferenc és az anyagi világ

Amikor az ember megismerte az atomenergiát, más lett a világról és önmagáról alkotott képe. De az emberről és az atomenergiáról gondolkodva továbbra is fennáll az ősi köztudás problémája: az ember és a világ, illetve az ember és az anyag viszonya.

A keresztyén tudja, hogy Isten áldása van a világon, és hogy az ember parancsot kapott, hogy uralkodjék a tenger halain, az ég madarain és minden állat fölött, amely a földön mozog (Ter 1,28). Természetesen az embernek nem ez az egyetlen feladata a világgal kapcsolatban. A világ, az anyag az ember léttére, személyiségének része. Csak ebben a világban keresheti (és kell keresnie) a másik emberrel és a Teremtőjével a kapcsolatot. Úgy látszik, hogy a világ kezdetben, a bűn előtt az egyetlen közvetítő volt Isten és ember között. Egyértelmű és hathatós közvetítő. Bizonyára azért, mert létezésének alapja az Ige megtestesülése (Benne teremtett mindent az Atya, Kol 1,16). A matéria kezdetből fogva a Második Isteni Személy teste. Így a bűn előtt a világ, az anyag valóban közvetítette Isten életét az embernek. Az anyag természete:énél fogva szentség volt a megtestesülés erejében.

A bűn ezt a közvetítő szerepet megrongálta, de gyökerében nem rontotta le. A bibliai szövegek Isten átkáról beszélnek (Ter 3,17—19). Nem tudjuk azonban, hogy mennyire érte ez az átok magát az anyagot. Úgy tűnik, inkább az embernek a világhoz való viszonyulása romlott meg. Hiszen a természet erői csak az ember számára kétarcúak. Egy hatalmas földcsuszamlás vagy egy rettenetes vulkánkitörés önmagában véve jó. Csak a fenyegetett ember tudatában jelenik meg az átok érzése, képe, gondolata. Ugyanígy ambivalensek az ember számára a természet valamennyi erői, a már felfedezették és a még fel nem fedezettek egyaránt. Nemcsak „testvér” és „nővér” tud lenni a Nap, a Hold, a szél, a tűz és a víz, hanem ellenség is. Az anyag Istenhez vezethet, de el is vezethet tőle. Életünk tere és táplálója, de életünk beteljesedésének gátlója is lehet. Ha Szent Ferenc mégis csak „testvért” és „nővért” lát az anyagi dolgokban, és ha ez több, mint pusztán „költői” szóhasználat, akkor benne a mindenséggel kiengesztelődött krisztusi embert kell látnunk és akkor mondanivalója lesz számunkra, az atomkorszak emberei, keresztyénei számára.

A modern ember úgy indul a világ meghódítására, mint az ellenség elleni háborúba. Szó sincs arról, hogy leértékeljük a tudomány és technika erőfeszítését, hogy valamiféle illetéktelen beavatkozásnak minősítsük a haladó emberiség küzdelmeit, de fel kell figyelniünk egy nagyon ritkán észrevett veszélyre. Van valami az agresszivitásból abban a magatartásban, ahogy az ember uralkodni akar a világon. És ez nem a Teremtés könyvének szelleme. — A mai emberre jellemző egyfajta dualizmus, amely egyre mélyül. Az anyaggal kapcsolatban az eszmény a leigázás, az eszevesztett kihasználás, agresszivitás —, az emberek egymás közötti kapcsolatában viszont a tisztelt, az egyenlőségi alapon álló dialógus, a szeretet. Csakhogy az ember természet és anyag is, és így agresszivitása visszahat önmagára. Ez az agresszivitás a legszélsőségesebb magatartásformákban (sokszor ellentétesekben) nyilvánul meg. Van úgy, hogy egyszerűen tagadja természetét, ösztöneit, tagadja anyagságát, és gnosztikus módon, az anyag megkerülésével akar kapcsolatba lépni embertársaival és Istennel. Ez a veszély egyre nő. Érdemes lenne ebből a szempontból tanulmányozni a most keletkező és burjánzó keresztyén szektákat.

Nincs-e bennük a világ, az anyag elvetése, vagyis nem tagadják-e, hogy „Jézus Krisztus testben jött el” (1Jn 4,2), még akkor is, ha imáikban, vallásos szövegeikben állandóan rá hivatkoznak. — De az ellenkező formát is öltheti annak az embernek a magatartása, aki az anyaggal szemben agresszív. Maximálisan ki akarja élni, használni saját anyagi és biológiai erőit, ebben látva az élet kiteljesedését. A leigazó agresszivitás úgy is viselkedést az emberre, hogy megrontja személyes kapcsolatait embertársaival és magával Istennel is, mert birtokba akarja őket venni, ahelyett, hogy sajátos várakozásban a velük való találkozásra készülne.

Az ember a világon való uralkodás parancsát a Biblia tanúsága szerint a bűn előtt kapta, és ennek mélységes értelme van. Csak az az ember uralhatja a világot, aki Isten barátja; és csak azt a világot uralhatja, mely még Paradicsomkert, vagyis még zavar nélkül tükrözi Isten szeretetét. — Igaz, Isten nem vonta vissza felszólítását, de annak értelme bizonyosan megváltozott, mert az ember is megváltozott. Ebben az Istentől való idegenség (ősbűn) állapotában az emberi önzés mindent megzavart. Igazában csak a kegyelem által meggyógyított ember képes újra otthon lenni a világban úgy, ahogyan azt Isten akarja.

Az ószövetségi étkezési törvényeknek a hívő keresztény ember számára mindmáig érvényben levő teológiai mondanivalójuk van. Az ószövetségi ember nem ehetett, habzsolhatott mindenféle állat húsból, és a levágott állat vére Istent illette, aki az élet Ura. Ezek az étkezési korlátozások is mutatják, hogy az ember nem úgy ura a világnak, mint Isten. A világ végső értelme, végső összetartó erői, az élet és a halál nincs a kezében. A világmindenség nem áll az önző és Istentől elszakadt ember túlkapásainak szolgálatában. A világ Isten jóságát, igazságát és szépségét nyilatkoztatja ki, felszólítja az embert a Teremtő imádására, szeretetére. Így tárult fel a világ a Poverello számára is.

Assisi Szent Ferenc gyakorta szolgáltatta testvérének és nővérének a világ elemeit. Egyetlen költeményben, a Naptestvér énekében éppen ez lepi meg még a felületes olvasót is. Különösképp meglepi, ha valóban odafigyel, vagyis ha valamiképpen elemezni próbálja. Ferenc meglepően új, más magatartást tanúsít a világgal szemben, mint a korabeli és mint a mai ember. A fentebb vázolt dualizmusnak nyoma sincs nála, s ha valami igazán hasonlónak teszi őt Mesteréhez, akinek nyomdokain akart járni, akkor nem annyira a testében hordott stigmák azok, hanem inkább a lelkében és idegeiben átélte nagy kiengettelődés a természettel, saját testével, ösztöneivel, anyagiságával. — Valójában értetlen Ferenc szerelme vonzalma minden iránt, ami létezik. Nem tesz különbséget jó és rossz idő között, s az ősi romboló—áldó kétarcú erők nála elveszítik pusztító jellegüket. Költészet ez, vagy reális világnézet? S ha reális, hogyan jutott ide?

Mielőtt megvizsgálánánk magát a verset, vessünk egy pillantást a költőre, lelkiállapotára, érzelmeire, gondolataira, melyek eltöltötték, amikor halála előtt egy évvel, 1225 késő nyarán vagy őszén először énekelte el testvéreinek a Teremtmények dicséretét. A két utolsó versszakot (a keretverset leszámítva) egy évvel később, 1226 október első napjaiban csatolta énekehez, halála előtt egy-két nappal, hogy kibékítse Assisi város előljáróját és a püspököt. — Az első életrajzok egybehangzó tanúsága szerint Ferenc egy sötét lelki alagút végén felragyogó világosságban énekelte a Naptestvér énekét. Palesztinából szembetegen tért haza, a kegyetlen középkori operációs módszereknek megfelelően, tüzes vassal égették szemét. Gyomor- és májbántalmak kínozták. Rendje vezetését Illés testvérré bízta, és látnia kellett, hogy az más irányt vesz. Szakadások támadtak a testvérek között. Úgy érezte, hogy a renden belül evangéliumi ideálját sokan elárulják, kétségbe vonják. A testvérek egy erős, nagy, hatalmas szerzetesrendet akarnak szervezni az egyszerű, családias, kicsi közösségek helyett. Fel akarják venni a versenyt más rendekkel a tudományok művelésében, építkezésben, megkülső megjelenési formában is. Úgy érzi, Isten visszavonult tőle és rendjétől. Szinte búskomoran húzódik vissza az általa alapított egyik remetésébe. Ebben az elbizonytalanodásban és sötétségben, mint minden életfordulóján, Szent Klárához megy tanácsért. San Damianóban, a klarisszák kolostora melletti kis kunyhójában Ferenc álmatlanságtól szenved. Fájdós szeme nem bírja elviselni még az éjszaka fényeit sem. Mekkora szenvedés ez neki, aki gyermeki vonzalommal szeretne a fénylő anyagot! Egerek futkosnak kunyhójában. Idegei pattanásig feszülnek. Sötétség, félelmek veszik körül. És egyszer csak belülről valamiféle fény kezd derengeni. Egyre nagyobb lesz a nyugalom szívében. Reggelre kelve így fogalmazza meg azt, ami benne végbement: „az Úr biztosított országáról”. Tudja, hogy üdvözülni. Magához hivatja társait, leül, egy pillanatra összeszedi magát, majd fölkiált: „Mindenható, fölséges és jóságos Úr...” Megtanítja az éneke testvéreit is, és lelkükre köti, hogy amikor prédikálnak, ezt a Laudest is énekeljék el. Így a korai ferences igehirdetésben a polémiát (az eretnekekkel) felváltja az ének.

A „testvér” és „nővér” megszólítás látszik legtávolabb állónak mai világfelfogásunktól, és talán mégis ez vonz leginkább bennünket. A mai ember az „elemeket”, a Tüzet, Vízet, Földet és Szelet ok-okozat és funkció láncolatában szemléli. Uralkodóként és fogyasztóként lép fel velük szemben. Ebben a költeményben azonban az eszlenen dolgokat is személyes szimpátia melege járja át. Ha ismerjük Szent Ferenc korai életrajzát, tudjuk, hogy nem átmeneti érzelmekről van szó, melyek egy felfokozott élethelyzetben spontán költői képekben törnek elő. Ő állandóan így szólította a teremtményeket. Isten egyetemes atyóságának valóságában nézte a világot. Ez az atyóság nyújtott neki védelmet atya követelődzései ellen, amikor Assisi piacán mezítelenre vetkőzve visszaadott mindent a földi atyának, hogy Azt nevezhesse egyedül atyjának, aki a mennyekben van. Szent Bonaventura a Legenda Maiorban megjegyzi, hogy Ferenc minden teremtményben, mint tükörben, különleges áhítattal szemlélte az egyedül jó Isten egyetlen jóságának megnyilatkozását. Természetesen igaz ez, Ferenc számára azonban ez a szemlélet nem teológiai meglátás csupán, hanem átélt, eleven érzés.

Lehetetlen nem észrevenni azt a szerelmes vonzódást, testvéri érzést, amely őt a létezőkhöz húzza. Pontosan mihez is köődik ez a testvéri érzés? A felületes olvasó és az eddigi elemzők nagy része a hagyományos felfogást vallja: a Naptestvér éneke kozmikus himnusz; a külső, látható természet elragadtatott szemlélete Isten szeretetének fényében. Eloi Leclerc az első, aki a külső, kozmikus elemeket minősítő gazdag jelzők világát megvizsgálva felhívja figyelmünket arra, hogy itt a belső univerzumból is szó van. Bibliai előzményeitől éppen ebben különbözik ez a vers. Ott például Dániel énekében a Nap, a Hold semmiféle jelzőt nem kap. Itt igen gazdagon leír, minősített világgal állunk szemben. A jelzőhasználatban egyébként Ferenc mint író eredeti (Istenről azt mondja: „alázatos”), és ezekben a jelzőkben fejezi ki legmélyebben önmagát, eredetiségét. Annak bizonyítására, hogy itt nemcsak a külső, hanem a belső univerzumból is szó van, egyetlen jelzőt hozunk példának. Kétszer használja a latin „pretiosus”-ból származó korai olasz jelzőt:

Laudato si, misignore, per sora luna ele stelle:
in celu lai formate clarite et pretiose et belle.
Laudato si, misignore, per sor aqua,
laqale e multo utile et humile et pretiosa et casta.

Tehát a Hold, a csillagok és a Víz „pretiose”, „drágák”. A latin „pretium” értéket, drágaságot jelent. Nem furcsa ez a Poverello szájából, aki a dolgokat éppen nem a pénzben, a kincsen lemérhető értékük alapján szokta nézni? — Ha meg akarunk érteni egy jelzőhasználatot, meg kell néznünk a jelzőt minden környezetben, minden szövegösszefüggésben, ahol a szerző használta. A Papoknak írott levélben a korabeli visszafélések ellen óvja testvéreit, amikor arra buzdítja őket, hogy az Eucharisztiaú „in loco pretioso” őrizték. Az örökhöz intézett levelében ugyancsak az Oltáriszentséggel kapcsolatban kétszer használja ezt a jelzőt, és Végrendeletében szintén inti testvéreit, hogy „ezeket a szentséges titkokat — in loco pretioso — őrizték”. Erre a kizárólagos használatra oda kell figyelnünk. Ferenc számára a Hold, a csillagok és a Víz szakrális világ, az Oltáriszentség titkaihoz hasonló jelentést hordoznak. És azok a csillagok, az a Hold és az a Víz, mely így „drága”, az nem kint, hanem bent a psziché egén ragyognak vagy mélységében meghúzódnak. Itt vége a naiv olvasásnak. Többé már nem „egyszerű” a vers, tulajdonképpen minden egyes jelzőt újra meg kell vizsgálni önmagában, jelzős szerkezetében és a többi jelzőkhöz való viszonyában.

Még inkább megerősödünk meggyőződésünkben, hogy itt nemcsak a külső, hanem a belső természetéről is szó van, ha a felsorolt kozmikus elemek nyelvtani nemére figyelünk. A nyelvtani nemek ebben a versben a nyelvi kényszeren túl valami többet is jelentenek. Hím- és nőnemű alkot egy-egy párt. Házaspárokról és azok egységéről van szó:

Nap úr-testvér	— Hold nővér
Szél testvér	— Víz nővér
Tűz testvér	— Föld anya-nővér

Platzeck német kutató meglepődve fedezi fel, hogy Ferenc felforgatja az ókori fizikusok által tanított sorrendet, melyet ő is ugyanúgy, ugyanabban a sorrendben tanult meg iskoláiban. De éppen erre az általa „önkényesen” felállított sorrendre kell felfigyelnünk. Ez a felsorolás inkább megfelel a mítoszokban található ősi házaspároknak: pl. Eg-Föld. Nem véletlen, hogy költőnk a Nappal kezdi és a Földdel zárja be a sort. Ebből az ősi házasságból születik minden. Ennek a házaspárnak uralkodó szerepét húzza alá jelzőkkel:

a Nap nemcsak testvér, hanem elsősorban is „messor”, úr, a Föld pedig nemcsak nővér, hanem anya is. Természetesen arról szó sincs, hogy Ferenc átveszi a mítoszok ideológiai tartalmát, de arról igen, hogy ezek az elemek, ősképek a mindenkori ember számára érvényes pszichológiai jelentésükkel vannak jelen versében. Ferenc egyébként soha nem látott ellentétet a természet és a kegyelem között. Az ő nagy megérzéseit, megsejtéseit bontja ki filozófikus nyelven a ferences teológia. Nem véletlen, hogy Szent Bonaventura, ellentétben kora szentségtanával, arról beszél, hogy Jézus Krisztus nem önkényesen választotta ki a kenyeret és a bort, az olajat és a vizet szentségi matériának. Ezek önmagukban, természetüknél fogva már valamiképpen szentségi anyagok, mert a teremtés révén Isten életét hordozzák és közvetítik az ember számára. — Ez a ferences anyagszemlélet nem panteista, mert Isten személyes és transzcendens létét nem tagadja. Az akozmikus, személyes keresztény misztika itt olvad természetes és egyetlen egészé a pogány kozmikus misztikával.

A Nap, Hold stb. képe nincs „lefröckölve” szenteltvízzel, hogy szent legyen, hanem létük legmélyén szentek. És nemcsak a külső világ, hanem az ember tudatalatti mélységei is. Az egész természet nyitott az Istenre. Világosan előtűnik ez a Nap képében, ahol a szerző ki is mondja, hogy a Nap természeténél fogva a Fölségesről, a Magasságbeliről hordoz jelentést. Itt Ferenc kelmot ad a kezünkbe az elemzéshez. Ezt többé nem ismétli, de ezzel az összes kozmikus elem és azok pszichikai tartalma egy Istennel kiengesztelődött univerzum békéjét sugallják.

A kozmikus elemek sorrendjével hangsúlyozott „nemiség” még konkrétebb formát ölt a jelzők által. Nem véletlen, hogy a Tűz, mely himnemű, és „akit” költőnk „testvérnek” szólít, ilyen férfias tulajdonságok hordozója, mint: robusztus, erős. A dinamizmus, az erő jellemzi. A Víz pedig, aki nővér, olyan hasznos, alázatos, drága és tiszta, mint egy szeretetből szolgáló tudó valóságos nővér. — Az egész vers teljes elemzését itt nem adhatjuk. Csak leglényegesebb mozzanatait mutatjuk be annak igazolására, hogy Ferenc a megtestesülést komolyan véve, komolyabban talán, mint előtte bárki, — az anyagot, a természetet (saját emberi természetét is) úgy tekinti, mint Istenhez vezető utat. Nála nyoma sincs a fentebb vázolt dualizmusnak; testvérnek-nővérnek nevezi nemcsak a külső természetet, hanem a psziché ősi erőit is. Egyetemes, soha nem tapasztalt kiengesztelődés éneke ez. A két versszak, mely az embernek emberrel és az embernek saját halálával való kiengesztelődését énekli, az úgynevezett „kozmosz” ének szerves része. Egyetemes kiengesztelődésről van szó. — Az első és az utolsó versszak keretezi be a verset. A transzcendens Isten dicsérete:

Mindenható, fölséges és jóságos Úr,
Tied a dicséret, dicsőség és imádás,
és minden áldás.
Minden egyedül téged illet, Fölség,
és nem méltó az ember, hogy nevedet kimondja.
(...)
Dicsérfétek az Urat és áldjátok, és mondjátok hálát neki,
És nagy alázatosan szolgáljátok.

A két keret-strófa Ferenc lelkének legmagasabb vágyát, Istent dicsőíti. Bibliikus és liturgikus reminiscenciák felhangjai színezik át. Az első versszak maga is két részre oszlik. A kettő között feszültség van, mely művészi módon előre jelzi az egész ének alapvető problémáját, illetve ennek feloldását, mely a vers igazi mondanivalója.

Ferenc vágyakozik Isten után. A korabeli udvarló költészet alapmagatartásával, elragadtatott csodálattal áll szerelme tárgya előtt. Isten úgy jelenik meg, mint egyedüli és egyetlen jó. Ez is bizonyítja, hogy a Laudes, a dicséretnek nem Istennek és a teremtményeknek szólnak, hiszen a teremtmény csak annyiban jó, amennyiben köze van az egyetlen és legfőbb Jóhoz. Ferenc *egyedül* Istent akarja dicsérni: a teremtményekkel együtt, mint egy kórusral, a teremtmények által (eszköz) és a teremtmények részéről némán zengett dicséretet mondja ki, esetleg a teremtmények miatt és azokért. Egyedül a Fölséges Isten felel meg Ferenc vágyai mértékének. A Káptalanhoz írt levelében beszél erről: „Mindenható Isten... add nekünk... hogy eljuthassunk egészen tehozád, Fölséges.” Ez a cél azonban az ember erejét teljességgel meghaladja. Az adorációnak itt csendbe kellene fulladnia, hiszen a dicsérő nyelv önmagát ítélte hallgatásra. A transzcendens Isten felé irányuló minden törekvés kudarca és kielégületlenségre van ítélve. S mindez nem a korabeli udvarló költészet irodalmi fogása csupán, hiszen Ferenc szenved az Istentől való távolság miatt. Mégsem fejeződik be itt az ének. Francesco tovább énekel, sőt az utolsó versszakban azzal foglalja össze költeményét, hogy mindenkit és mindent felszólít Isten dicséretére. Közben közvetítő keres és talál: a legegyszerűbb anyagi elemekhez és azok által jelzett emberi pszichikai

erőkhöz fordul, hogy tolmácsolják dicséretét. Azok képesek is közvetíteni, mert az Ige megtestesült. Az anyag és benne az ember a maga testével és pszichéjével az egyetlen út Istenhez, a megtestesült Igében adott lét és kegyelem erejével. Egyébként csak akkor lenne igazi ellentmondás az első strófa két állítása között, ha Ferenc birtokolni akarná Istent. Ő azonban elutasít minden birtoklást és hatalmat, mely személyekre irányulna. Az alá-fölé rendeltségi, hűbéri viszonyulást nemcsak egy kereskedő gyerekeként, egy felszabadult város polgáraként utasítja vissza, hanem az Evangélium egyetemes testvériséget hirdető szelleme miatt is. Testvéreit *fratres minores*-nek nevezte. Ez társadalmi, de ugyanakkor hitbéli állásfoglalása is volt. Nem engedi meg, hogy egyik testvér fölött a másik hatalmat gyakoroljon. A ferences előljáró nem „följebbaló”, nem is „prior” (első), hanem *guardianus* (őr), akitnek az a szolgálata, hogy „testvérei lábát mossa”, — ahogyan Ferenc az Evangélium kifejezéseit használva szokta mondani.

Mint nevelő világosan látta azt a veszélyt (ha nem is ismerte elméletileg), amelyet a gnoszticizmus jelent a kereszténység számára. Szerinte a kereszténység egyetlen és igazi ellensége: eljutni Istenhez Isten nélkül, az akarat egyetlen lendüle ével, vagy az értelem felismerése révén, mely rádöbben, hogy ő maga is Isten, illetve ő és Isten azonos. Ferenc érezte, hogy a vallásos ember igazi és legnagyobb kísértése az, hogy *birtokba* vegye Istent. Nem győzi óvni testvéreit az ilyen „lelki kapitalizmus” ellen. Lelkivezérlésének központi témája, hogy a testvérek ne tulajdonítsák maguknak a jót, amit a kegyelem (Isten) bennük végbevisz.

Megtérésében nem mond le ambícióiról, sőt a legmagasabbat, az „*Altissimust*” veszi célba. Egész élete, fejlődése egyetlen hatalmas törekvés Isten felé, de egyre kevésbé a *birtoklás* szellemében. Ez szegénységének is legmélyebb értelme. Szegénységének csúcsára akkor jut el, amikor lemond Isten birtokló eléréséről, de nem a vele való találkozásról. — Ez az első strófa értelme. — A drámának nyoma sincs ebben a víztükör-nyugodtságú versszakban. A saját legmélyebb elfogadott és megtisztított törekvéssel békül ki. Az Egyetemes Káptalannak írott levelében szinte teológiai megfogalmazását adja ennek a megközelítésnek: „Mindenható Isten, ... add nekünk .. hogy nyomába szegődve a Te Fiadnak és kizárólag a te kegyelmedből eljuthassunk hozzád, Fölséges!”

Áldott légy, Uram s minden alkotásod.

Az előbbi doxológia után a kozmikus dicséretet ez a sor vezeti be. Nemcsak átvezető sor ez, hanem alapvető fordulat is a versben. Lemond a gnosztikus útról, s választja az inkarnációt, — az anyagi világba száll le. Ez az egyre lejjebb szálló ív végighúzódik a versen, és a „Földanya-nővér”-nél, ille ve a Halál nővérnél éri el a legmélyebb pontot, ahol hirtelen, mint egy sötét alagút után, ismét megjelenik a doxológia, a fölséges Isten dicsérete. Ferenc egyedülálló szimpátia fűzi az anyagi világhoz. Ahogy Celanói Tamás írja: „Soha nem láthattunk hasonló érzelmeket az összes teremtmény iránt.” A közvetítés, a közvetítő keresése, mélyebbről ered: a teremtményekhez fűződő testvéri-baráti viszonyból fakad. Ferenc extázisig tudott gyönyörködni a természetben. Ismét azt kell látnunk, hogy őbenne egységet alkotott a keresztény akozmikus, személyes misztika a kozmosz elragadtatott szeretetével. Éppen azért hozza kapcsolatba a dolgokat a szakrális világgal, mert lelke mélyén azonos húrt pendítenek meg. Ennek a kozmikus közvetítésnek tehát van pszichikai értelme is. A teremtmények a szakrális világot kifejező nyelvvé lesznek, mert a lelket bensőjének ősi erőivel hozzák kapcsolatba.

Az „Áldott légy, Uram minden alkotásoddal” átvezető sor nemcsak egy kozmikus dicsérő énekbe vezet át, hanem a szerző belső világába is. Ferenc elfogadja és egyetlen járható útnak találja a világot és az emberi valóságot. Az egész verset két szó fogja át, a *fölséges* és az *alázatos*: Fölséges Isten ... és: alázatosan szolgáljátok. Minden kozmikus valóság mögött pszichikai erők, az ember tudatalati mélységei húzódnak. Ferenc ezekkel kiengesztelődve a rajtuk átszűrődő fényt látja meg.

Áldott légy, Uram, s minden alkotásod,
Legfőképpen urunk-bátyánk, a Nap,
Aki a nappal adja és aki ránk deríti a te világosságod.
És szép ő és sugárzó, nagy ragyogással ékes:
A te képed, Fölséges.

Az első kép, amely megjelenik, a Nap. A Perugiai Legenda és a *Speculum Perfectionis* szerint is Ferenc „úgy tekintette és azt mondta, hogy a Nap a legszebb minden teremtmény közül és leginkább hasonlítható Istenhez, 'mert' a Szentírásban maga az Úr nevezeték Igazság Napjának, ezért tette címként a dicséretetek élére, amelyeket akkor szerzett az Úr teremtményeiről, amikor az Úr biztosította őt országaról...” — Egy költői képet sohasem

szabad a benne szereplő (kívülről jövő) materiális elemre redukálni. A költői kép egy megálmodott, képzelt kép. Elemezni és megérteni annyi, mint behatolni ebbe a képzeletvilágba is. A hagyományos elemzések ezt elmulasztották. Ugyanakkor egyik kép sem kezelhető önmagában, egyik verssor sem: a sorrend, az elrendezés és a struktúra döntő fontosságú.

Ferenc számára az a legszebb, ami ragyogó, sugárzó. A Ferencs Nap-kultusz mindenképp előtt egyfajta elragadtatás a belülről ragyogó anyag miatt. Ferenc nagyon szerette a fényt. Ezt a verset is napkeltekor szerezte, s talán soha nem volt ennyire szomjas a fényre, mint ekkor. Háromszor használja a jelzőt, hogy „szép” és mindig kizárólag a világosságot adó anyagokkal: a Nappal, a Holddal és a Tűzzel kapcsolatban. Ferenc számára a szép anyag a sugárzó, fényt árasztó anyag. Úrnak nevezi a Napot és nagy ragyogástól sugárzóznak. Nem mondja, „Misignore”, hanem csak „messor”, nem Isten, csak Isten képe. Urasága abból is ered, hogy sugárzik. A forrás és a Nap Ferenc számára azért csodálatos, mert érdek nélkül ad, kiárad; természete, hogy adjon. Ezekkel a jelzőkkel már félreérthetetlenül beléptünk a belső világba. A Nap férfi. Mégpedig Ur, akiből árad a sugárzás. Az apa képe tárul elénk. A sorban elfoglalt hely is megerősíti ezt. A Földanya-nővérrel alkot testvéri házaspárt. Csak a Nap jelenik meg apaként, és csak a Föld anyaként. Így ők, egymással szorosabb egységben, házasságukkal átölelik a többi párt. Ennek már csakugyan nincs köze a külső világhoz. Ősi mitikus képekkel van dolgunk. Ferenc nem ismerte ezeket, nem is fogadta el ősi ideológiai tartalmukat, de átvette a kollektív tudatból és tudatalattiból, egyszerűen és természetesen, mint keresztény hitének legmélyebb meggyőződését.

Sok keresztény tudatból (vagy talán mindenkiből) a történeti krisztusi szakramentális rend kiséperte a világ szakrális jellegének tudatát, ami voltaképpen biblikus eredetű. Ferenc számára a Nap nem allegóriája az Atyaistennek, hanem szimbóluma. Ezt a Napot, és mindazt, amit ez jelent, így az Istent is, testvérenek nevezi. Elismeri, hogy van benne valami a vérrokonságból. C. G. Jung szerint a Nap képe a psziché teljes energiáját jelenti. Ferenc Napja így nemcsak az égbolton ragyog, hanem benne is. A Nap-képek, látomások a személy legnagyobb átalakulásának hirdetői a psziché törvényei szerint. Aki úgy ünnepli a Napot, mint Ferenc, és testvérenek vallja vele magát, — titkon sorsáról, jövőjéről, vágyairól beszél. Az ősi Nap-kultuszokban a király a Nap rokona. Ferenc is a „Nagy király hírnöke” akart lenni. Kiválasztottságának tudata nyilvánvaló. A király pedig Krisztus.

Amikor Isten testvérenek nevezi, a Magasságbeli lehajlásáról, a megtestesüléséről beszél. Ez nem hiányozhat és nem is hiányzik a Naphimnuszból, sőt alapja annak. A közvetítést az anyag tulajdonképpen nem annyiban végzi, amennyiben anyag, hanem amennyiben Isten teremtménye és a megtestesült Második Személy léttére. Az anyag eleve bele van emelve Isten személyes terébe. — A természeti vallásokban a Nap nemcsak életható és áldó hatalom, hanem pusztító, perzselő átkos erő is. Ferenc élményében megszűnik ez az ambivalencia, felolvad a testvériségben. Az elérhetetlen hatalom száll le az emberért, illetve az ember saját pszichikai erői békülnek ki a személy tudatos világával. Így hirdet ez az első kép hatalmas kiengesztelődést.

Aldjon, Uram, téged Hold nénénk és minden csillaga az égnek;
őket az égen alkotta kezéd fényesnek, drága-szépnek!

A Naphimnusz az éjszaka himnusza is. A Nap után az éjszaka fényei felé fordul. A jelzők megint ugyanabba az irányba terelik figyelmünket. Emlékezzünk csak arra, amit a „pre-tiose” szóról mondtunk. Legelőször is a Hold és a csillagok privilegizált helye vonja magára a figyelmet. Az „in celu”, az „ég” a vallásos költői nyelvben Isten világa. A Hold pedig „nővér”. A természeti vallásokban a Nap a férfias, életható erő, a Hold az átmenet: a halál és ugyanakkor a születés, pontosabban az újjászületés ciklusának képe. Vallásosan ünnepelni a holdat annyit jelent, mint megnyílni jövőnk misztériumának, mely csak a halálon keresztül teljesedik be. A halál nem végleges állapot, van újjászületés.

A Hold képe a vallásos embert megbékélteti halálának gondolatával. A kereszténység átvette ezt, egészen addig, hogy tudatosan apologetikus céllal alkalmazta. Ha a versben elfoglalt helyét tekintjük, a Hold az első lépcső lefelé a legalázatosabb teremtményekig. Ez a dal a Halál nővérben leszáll az emberi világ legmélyére. Már itt, az első lépcsőn elfogadja misztikus módon a halált. Megnyílik a tudatalatti világ felé, és kiengesztelődik saját sorsával, még a halált is elfogadva, mint újjászületést. A Nap és a nappal kizárólagos hangsúlyozása kiegyensúlyozatlan uralkodni vágyás kifejezője. Ez a álomban a halál radikális visszautasítását jelzi. Vallási értelemben az éjszaka elfogadása bizalmas megnyí-
lást jelent a lét, az emberi létezés meg nem ismerhető mélységei felé. És ez a megnyílás a tudatalatti világ irányába tápláló, a tudatos életet átmelegítő és éltető erő lesz. Innét ered az éjszakának és fényeinek női arca. Ha Ferenc nővérenek nevezi az éjszakában világitó fényeket, ez azt jelenti, hogy elismeri: rokonságban van velük. A jelzők egyébként

mege erősítik a „nővér” minősítést: a Nap cselekszik, tehát aktív elem; a Hold és a csillagok pusztán léteznek, tehát passzív elemek: világosak, drágák, szépek. A „clarite” az első nőnemű jelző az énekben, a „pretiose”, drága pedig a szakrális világra utal. Ha nem is állítható, hogy a tudatosság szintjén, a tudatalattiban azonban a „clarite” jelző mindenképpen Klára nevéhez fűződik. Ő az a nemesi lány az Offreduzziak családjából, aki 1211 tavaszán, a Virágvasárnapot követő éjszaka, tizennyolc évesen megszökik otthonról, hogy a Portiuncolában Ferenchez és társaihoz csatlakozzék. Ferenc elfogadja követőjének és a bencés apácák közé küldi, miután Klára leteszi a szüzességi fogadalmat.

Lehetetlen fel nem figyelni a clarite és a pretiosa együttes előfordulására és arra, hogy Celanói Tamás a Szent Klára élete című művében szintén együtt használja a kettőt; Klára nevével kapcsolatban többször is alkalmazza a pretiosa jelzőt:

„Ferenc Klárát a világ megvetésére bátorította, s arra segítette, hogy az Isteni Jegyesnek — ki irántunk való szerelemből megtestesült — őrizze meg szüzességének drága kincsét.” (Clara et pretiosa, — együtt.) Máshol: „Klára Ferenc és társai előtt a gyertyafényénél leteszi drága ékszereit és az Úrnak szenteli magát, s ő maga lett a „lapis pretiosissimus”, az ékkő..” Ismét a két szó együtt.

Nem arra kell gondolni, hogy amikor Ferenc a Holdat és a csillagokat „clarite et pretiose”-nek nevezi, gondol Klárára, hanem, hogy ezekkel a jelzőkkel ugyanabba az irányba halad, melyet Klára neve, szüzességének konszekrációja jelez: a szakrális világ felé.

A Klárával való találkozás nem csupán egy epizód Ferenc életében. Mélységes fordulat. Amikor radikálisan lemondott a nőről, hogy Istené legyen, akkor úgy találkozik vele, mint Istennek szentelt szűzzel. És Klárát, a nőt a maga transzcendens hivatásával együtt fogadja el: nem mint tárgyat, hanem mint partnert ott, ahol ő igazában él: Isten felé vezető útján.

Klára nővér Ferenc egyfajta lelkianyja lesz. Minden fordulópontnál, válságban, elbizonytalanodásban kikéri véleményét, főleg élete végén. A nő képe a férfit vágyainak legmélyén keresztül másik létének titka felé, eredetének homályos misztériuma felé fordítja. Minden kor kollektív tudatalattijában az éjszaka képe asszonyi alakot ölt. Az éjszaka, a hold és a csillagok nem a konkrét asszony, hanem a nőiség szimbóluma. Az éjszaka nőies szimbóluma többértelmű: jelölheti az életet és a halált, a szellemi, lelki és az állati, az üdvöt és a kárhozatot, a lélek fejlődését és visszafejlődését. Az ember ösztönvilágának kétértelműségét jelöli: kinyílhat és bezárulhat. Ferenc nemcsak énjének napos oldalával azonosul, hanem elfogadja ösztöneit is. Ez a megnyílás kiengesztelődést jelent.

A Naptestvér énekének további elemzése ugyanezt a világot tárja elénk. Szent Ferenc kibeszéli magát. Ő, aki belső lelki élményeiről alig szól, annak ellenére, hogy gyorsan és igazán kapcsolatba tud jutni emberekkel, ebben a költeményben az őszinteség extázisával oda enged bepillantást, ahol a legmélyebben önmaga.

* * *

A kozmikus elemek Ferenc számára szakrális világ hordozói, Istenhez vezető közvetítők, mert a Fölséges megtestesült. A külső természet ugyanakkor a belső természetet kifejező nyelv is. Mind a külső, mind a belső természet elveszti kétarcúságát; nem pusztító erő, nem Istentől elvonó kísértés, hanem csak út, mely hozzá vezet. Innét táplálkozik Ferenc számunkra első hallásra talán érthetetlen mentalitása, hogy testvérenek szólít, és tart minden létezőt. Nála eltűnik az a veszélyes dualizmus, mely az anyag iránt agresszivitásban, az ember iránt pedig tiszteletben nyilatkozik meg, — és amely egymással keveredve egy fenyegetett világot szül, melyben egyetlen érzés dominál, a szorongás. — Ferenc példája arra is utal, hogy nem annyira az anyagon van Isten átka, mint inkább magán a felfuvalkodott és irányvesztett emberen. Nem is olyan értelemben átok ez, hogy Isten a bűn után külön kitalált valamiféle büntetést. Inkább logikusan a bűn lényegéből fakad, talán magának a bűnnek a része. Az ember és világ kapcsolata zavarodott meg, mert az ember Istentől eltávolodott. A kapcsolat megzavarodott, de soha nem annyira, hogy a világ megszűnt volna Istenhez vezető út lenni az ember számára, hiszen az Örök Ige megtestesülésében fogott a világ is, és az ember is. Jézus Krisztus megváltói halálának érdeme nemcsak a halálból húzta ki a fullánkot, hanem az életből is. Az Úr követésében el lehet oda jutni, hogy eredeti szépségében és valóságában áll elénk az anyag, természetesen a hit fényében.

A Naptestvér éneke tanítja, hogy az emberre nem az anyag és erői (atomenergia) veszélyesek, hanem az ember viszonyulása ezekhez. Akármilyen új erő jut az ember kezébe, Isten színe előtt önmagát kell megvizsgálnia, mielőtt azon „uralkodni” akarna. Más szóval: alázatosan kell azt felhasználnia.

Felhasznált irodalom:

Henri Louette, *Le Cantique des Creatures, Présence de St. François* 31, Paris 1978. (A szöveg mélyebb filológiai megértéséhez segítő kiváló munka). — Eloi Leclerc, *Le Cantique des Creatures, Fayard* 1970. (Módszerünket, a „testvér” és „nővér” megszólítás, a Napot és Holdat minősítő jelzők jelentőségének felfedezését ebből a tanulmányból vettük.) — Eloi Leclerc, *Le Chant des sources, Présence de St. François* 28, Paris 1975. — Erhard—W. Platzeck, *Das Sonnenlied des heiligen Franziskus von Assisi, München* 1956.

Kiss László

„AZ EGÉSZ VILÁG ISTEN FIAINAK MEGNYILVÁNULÁSÁT VÁRJA”

„A kereszténység olyan kultúrlégréteget teremtett, amely elősegíthette a világgal való bánásmódot” — állapítja meg Max Weber.¹ A nyugati kereszténység alapján fejlődött ki a modern technika, amely a természet kincseit felhasználásával egyrészt az emberi jólét megteremtésén fáradozik, másrészt viszont olyan veszélyeket is hordoz magában, mint amilyenek a nyersanyagkészletek felhasználása, a környezetszennyeződés és nem utolsósorban az atomháború veszélye. A technika ilyen irányú fejlődéséhez a kereszténység alapvető jellemben járult hozzá:

— 1. A *lineáris idő- és történelemszemléletet* hangsúlyozza. Tanítja ugyanis, hogy nincs állandó körforgás, nem ugyanaz tér vissza a világban, hanem a történelem egyszeri befejeződésre törekszik, azaz „van új a nap alatt”.

— 2. A *kétkezi munka értékét felemeli*. A görögök és a rómaiak a fizikai munkát csak a rabszolgák foglalkozásának tartották, ami nem méltó az igazi emberhez. A keresztényeknek Istentől kapott megbízatásuk van a teremtés folytatására és tökéletesítésére. Szent Benedek szemlélete a munkát egy sorba állítja az imával: „Imádkozzál és dolgozzál!” A XII. században a ciszterci szerzetesek a technikai újítások úttörői lesznek.

— 3. A „*hajtsátok uralmatok alá a földet*” (Ter 1,28) isteni parancsát kiterjesztették minden emberre és az egész természetre. Szentviktori Hugó ennek a kijelentésnek már a középkorban eszkatologikus értelmet adott: az Isten előtt majd számot kell adnunk a világról. Ezért szüklátókörség az a gyakran hallható állítás, mintha a kereszténység lenne csupán felelős a természet mai kizsákmányolásáért és a technika válságáért.

A reneszánsz kortól megfeledkeznek az ember és a természet istenkapcsolatáról. Az emberek a világot egyre inkább önző céljaiknak eszközévé alacsonyítják le és egyre fokozottabban zsákmányolják ki. A technikai civilizáció mai válsága így *kihívásul szolgál a teológiának és az egyházaknak*.² Erre a kihívásra a teológia a választ a Szentírás üzenetében találhatja meg, melynek megszívlelése segíti ahhoz, hogy a földet megmentve „életünk minél bőségesebb legyen” (vö. Jn 10,11).

Mire tanít ma a teremtéstörténet?

A korábbi teremtéstörténet szerint (Ter 2,4b—25) Isten az Édenkertbe helyezi a földből alkotott és lehetetlenné életre keltett embert, hogy „*művelje és őrizze*” (v. ö. 15. v.), és az élővilág iránti felelősséggel is felruházza. A természet így az ember „háza” lett, de az ember maga is részét alkotja környezetének.³ Isten, a világnak a teremtője és gondviselője, az embernek fontos szerepet szánt a világban — ezt a tanítást hangsúlyozza a későbbi eredetű teremtéstörténet (Ter 1,1—2,4a), amely szélesebb távlatot fest a teremtésről. A férfinek és nőknek teremtett embert Isten a *saját képmására* alkotta, megáldotta és rábízta a földet, hogy „*töltse be és vonja uralma alá*” (vö. Ter 1,26—28). Az ember feladata tehát az, hogy megőrizze, fenntartsa és tovább fejlessze a teremtést.

A bibliai teremtéstörténet abban különbözik a keleti mítoszoktól, hogy elismeri a fennálló világ önértékét, azt elválasztja az Istentől, mint teremtőtől, — és ugyanakkor az embert is kiemeli belőle. „A világ szakrális jellegétől való megfosztása az ószövetségi teremtésteológia legsajátosabb vonása” — állapítja meg a biblikus *Christian Link*.⁴ Habár az ember a teremtés csúcса és koronája, mégsem jogosult „emberközpontú bibliai világképről” beszélni. Még a későbbi bölcsességi irodalom sem érdekli az ember ügy, mintha őt akarná „minden

dolog mértékévé" tenni. Eppen fordított a helyzet, az embert méri le azon a világon, amelybe belehelyezték⁵. Így például az ún. étkezési parancsok, illetőleg tilalmak (vö. Ter 1,29 k; Ter 9,2 kk) bizonyos „rendekbe" sorolják az élőlényeket és nagyon is megfontolt szabályokat adnak a közöttük fellépő konfliktusok megoldására: Az erőszak minimális alkalmazását és a teremtés békéjének a megőrzését tartják szem előtt, hogy az ember és a természet közötti békés egyensúly fennmaradjon.⁶

Az ember a világ életében „egyszerűen úgy jelenik meg, mint az a lény, aki szolgálatra készen betervezi a föld növényekkel való betelepítését. A természetnek éppen olyan szüksége van az emberre, mint a nedvességre, amely nélkül nem fejlődhetne. Az ember különleges méltóságára hivatkozó semmilyen fölényeskedés... már csak a teremtményi világ beilleszkedése folytán sem jöhet szóba. Az embernek lehet és egyre inkább kötelessége is szolgálni a földet" — írja Karl Barth.⁷ Az embernek éppen a teremtményi társaira való tekintettel kell dolgoznia a föld, a világ jövőjén.

A teremtéstörténet teológiai tartalmából a mai tanulmányok alapján tehát kitűnik, hogy a világ múltjára való utalása értelmezhető a világ jövőjére is.⁸ A teremtés teológiai értelmezése szorosan kötődik az ember történeti meg tapasztalásaihoz, aki jelenét egy lehetséges jövőből kiindultan, és egyben múltjára visszatekintve tapasztalja meg.

Isten őszövetségi kinyilatkoztatása Jézus Krisztusban teljesült be (vö. Jn 1,14.18). — „Az Isten kinyilatkoztatásának számunkra hozzáférhető valóságát a világnak egy bizonyos meg tapasztalható teremtményi alakjához köti."⁹ Így a világ teológiailag is az embert övező természetes és történeti valóságot jelenti. Isten ebben a világban akkor és olyan békét ad, amely „minden értelmet meghalad" (vö. Fil 4,7), ugyanakkor magába foglalja a világon belüli békét is. Az isteni teremtésnek egyik célja, hogy kibontakoztassa az élet sokféle formáit. Ezen az alapon vallja Albert Schweitzer: „Adjunk tiszteletet minden életnek!" Jézus ennél többet mond, amikor imádkozni tanít: „Jöjjön el a te országod!" (Mt 6,10). Emiatt a valóság miatt nem utasíthatjuk Isten Országát az elérhetetlen transzcendencia világába. A világnak a jövője Jézus Krisztusban látható jelenlétté vált, mivel „testté lett és közöttünk élt" (Jn 1,14). Isten Országát és az evilági életet sokáig úgy elhatárolták egymástól, mint ha semmi közük se lenne egymáshoz. Még Rudolf Bultmann is ezt írja: „Az isteni uralom eljövetele csodálatos történés, amely az emberek hozzájárulása nélkül egyedül Istenből ered."¹⁰ Húsz év után viszont Albert Ritschl általános kultúrprogramba veszi fel Isten uralmát, de eltúlozva azt tartja, hogy az „emberek öntevékenységből származik".¹¹ A helyes megoldás bizonyos kiegyensúlyozást kíván: „Nem a mi dolgunk, hogy mikor valósul meg Isten Ország, de a mi feladatunk, hogy mint Isten munkatársai a világot olyan módon alakítsuk, amely megfelel Istenül tervezett jövőjének."¹² A teremtményi mivoltunk továbbfejlesztése tehát a mi felelősségünkön múlik, az az ember és a világ előtt, a történelem és a természet előtt. Így bontakoztatjuk ki „azt a még soha el nem ért képességünket, hogy miközben rendelkezünk a teremtéssel, azokat nem kívánjuk elpusztítani; a jövőre tekintve élünk anélkül, hogy eredményeinket erőszakkal akarnánk kikényszeríteni a világból."¹³

„Az egész természet együtt sóhajtozik . . ." (Róm 8,22)

Emberi környezetünknek teológiáját a Római levélnek ez a verse alapozza meg. Istenből Jézus Krisztusban ajándékba kapott üdvösségünk az egész teremtésre kiterjed. A teremtett világ jelenlegi helyzetét Szent Pál „sóvárgó várakozásként" írja le. A természet sorsközösségben van az emberrel és mulandóságnak, hiábavalóságnak van alávetve. A megfelelő görög szó (mataiotész) teljesebb megértésére figyelve tekintetbe kell vennünk a 21. versben szereplő másik kifejezést „a mulandóság szolgai állapotát", ahol a „ftora" szó nemcsak fizikai romlást, hanem erkölcsi züllést is jelent. Az Istenből jó célra alkotott teremtmény szolgálni kénytelen az ember bűnös követeléseit is. A krisztusi megváltás minden teremtményt ebből a „szolgai állapotból" szabadított fel és a romlandóságból „Isten fiainak dicsőséges szabadságára" (21. v.) vezetett.

Az eljövendő dicsőség elsősorban Isten gyermekeinek a sajátja, de nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy Isten gyermekeihez hozzátartozik környezetük is. És amint ez a környező világ „a bűn szolgai állapotába jutott" általunk, most egyre reménykedik, hogy fölszabadul a bűn, a mi bűnünk szolgaságából. Isten hívása tehát nem szigetelhet el minket az embert környező világtól, hanem kifejezetten az „új teremtésben való részvételre" szólít fel (vö. 2Kor 5,17; Gal 6,15). Szent Pál apostol reményteljes egyetemes távlatot mutat be. Ez az átfogó szemlélet talán soha nem volt annyira aktuális, mint most! Ha az egész világ Isten fiainak megnyilvánulását várja, akkor azok, akik Isten gyermekei, „egészen új módon vegyék komolyan a teremtésért való felelősségüket".¹⁴ A keresztenyisséggel ezért súlyosan ellenkeznek, ha a környező világ bajaival mit sem törődne, közömbösen, tétlenül a sorsára bíz-

ná. Az egész teremtett világ csak a mi segítségünkkel haladhat a mulandóságon át az Istentől megígért dicsőséges jövő felé és így részesül majd „Isten gyermekeinek dicsőséges szabadságában”. — „Ez az igazság — írja Karl Barth — a teremtények figyelme, mely Isten fiainak megnyilvánulására vár. Tehát nem velünk várokozik, hanem reánk vár!”¹⁵ A teremtények sóvárgását az optimisták nem veszik észre, a pesszimisták olyan elesettségnek tekintik, amely végső pusztulásra ítéli a világot. Az Istenben hívő ember azonban tudja, hogy a világ dolgai reményességben vannak alávétve a mulandóság szolgálai állapotának. Jézus Krisztus állította helyre Isten és a teremtények közötti harmóniát, és az Atya kiengesztelésével nyitotta meg a reményesség kapuját: „S majd ha minden alá lesz vetve neki, majd a Fiú is aláveti magát annak, aki mindent alávett neki, hogy Isten legyen mindenben” (1Kor 15,28).

Az „egész természet együtt sóhajtozik”, kifejezi a teremtett világ egymásra utaltságát, nemcsak az elmúlásban, hanem az élet reményében is. Mi, magunk is ilyen állapotban vagyunk, bár bensőnkben hordozzuk a Lélek csírát, mégis sóhajtozunk és várjuk a fogadott fiúságot, testünk megváltását (vö. 1Kor 11,23). Emberi mivoltunkat állandó feszültségben éljük meg a régi és az új teremtés, a régi és az új ember között. Abban a tudatban, hogy meg kell halnunk, — bár magunkban hordozzuk a „Lélek csírát” — szorongva kell várakoznunk testünk megváltására. „Megváltásunk még reménybeli!” (24v) — ez a tény nem szűkíti le a megváltás teljességét, hanem azt mondja ki, hogy megváltásunk magában foglal egy olyan beteljesülő ígéretet, amely most csak rejtetten él bennünk. Megváltásunk az eljövendő beteljesülés, amire még várunk kell, nem valami „második megváltás”, hiszen Krisztus által már részesültünk a megváltásban, ami ezután teljesebbé válik: Látni fogjuk, amit most még nem látunk (vö. 25. v.). „Szeretteim, most Isten gyermekei vagyunk, de még nem nyilvánvaló, hogy mik leszünk. Azt tudjuk, hogy ha megjelenik, hozzá leszünk hasonlók, mert látni fogjuk, amint van” (1Jn 3,2).

Az apostol ebben az állandó várakozásban türelemre, állhatatosságra, hűségre int. A hűség azt is jelenti, hogy egész életünket nem áldozzuk a csupán birtokolható javak megszerzésére, amelyek könnyen eltérhetnek bennünket végső célunktól, Istentől. Tudnunk kell, hogy „a bűn igézete elhomályosítja a jót és a szenvedély bódulata megrontja az ártatlan lelket.” (Bölcs 4,12)

Szem előtt kell tartanunk azt is, hogy végső célunk nem csupán egyéni, azaz saját lelkünk üdvössége, hanem embertársainkkal és az egész teremtett világgal együtt szeretnénk eljutni ahhoz a beteljesedéshez, amelynek reményét most egy életen át hordozzuk szívünkben és ezzel a sóhajtozó-vajdó világgal együtt szomjazunk, sóvárognak az Isten.

Ha az ember ezzel a látásmóddal fogadja a természetet, élete minden fázisában és minden szálával beleszőődik a világba. Tudja, hogy szebbé, jobbá, egészségesebbé teheti környezetét, biztosíthatja természetes egyensúlyát. A „kegyelem feltételezi a természetet” (gratia supponit naturam) elve ebben a helyzetben úgy értékelhető, hogy a természetesre nemcsak ráépül a természetfölötti, hanem azt mindenestől át is járja. Isten szeretetében nemcsak részesíteni akarja az egész világot, de saját boldogságát is kiárasztja rá: „Úgy szerette Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adta oda” (Jn 3,16) és ilyen módon „Krisztusban kiengesztelődött a világgal” (2Kor 5,19) azért, hogy mindenki részesüljön Isten örömeiben és a mindenség részese legyen Isten dicsőségének. Mivel az isteni megváltás teljességét ma még csak reményben tudjuk megragadni, ezért várakoznunk kell úgy, amint a földműves várja a termést, az anya várja születendő gyermekét —, nem ölbetett kézzel, hanem tevényt és bizó felkészüléssel.

„Újra teremtek mindent!” (Jel 21,5)

A Szentírás, amely az ég és föld teremtésének leírásával kezdődik, az új ég és új föld szent városának ábrázolásával ér véget. Isten a teremtés kezdetén anyamadárként lebeg az üres, a sötét mélységek és vizek fölött, — az újjáteremtéskor viszont az Isten és a Bárány trónjából az élet vizének a folyója fakad (vö. Ter 1,2; Jel 22,1). A kezdet és a vég közötti kifejezet, a harmónia és az egyensúly megőrzését a világban Isten a képmására alkotott emberre bízta. A zsoltáros úgy látja, hogy a világmindenség Istent dicsőíti (vö. 148. zsolt.). Izajás próféta a Messiástól várja a szabadságot és a békét, amint írja: „nem ártanak és nem pusztítanak többé az én szent hegyemen. Mert a föld úgy tele lesz az Úr ismeretével, mint ahogy betöltik a vizek a tengert” (Iz 11,9). Tritoizajás (56—66. kk.) ezt úgy fejezi ki, hogy Isten „új eget és új földet” teremt (65,17; 66,22). Jeruzsálemet „örömmel” nevezi, népét pedig „ujjongásnak” (65,18 k.).

Az „új ég és új föld” eszméje más összefüggésben, de visszatér az Újszövetségben is. Szent Péter második levele szerint az „első világ” bűnei miatt vízben pusztult el, a „másó-

dik" tűzben fog elhamvadni (vö. 2Pt 3,5—12). Mi pedig Isten ígérete alapján új eget és új földet várunk, az igazságosság hazáját (vö. Pt 3,13).

Az „új” a végső reménynek, a várva várt javaknak a kifejezése: „Új bort” iszunk a mennyei lakomán (vö. Mk 14,25), majd „új nevet” kapunk (vö. Jel 2,17), „új éneket” énekelünk (Jel 5,9), „új Jeruzsálemben” lakunk (vö. Jel 21,2). Csak ilyen képek módján fejezhető ki, hogy amit Isten az őt szeretőknek készít, az minden elképzelést felülmúl: „szem nem látta, fül nem hallotta...” (1Kor 2,9). Isten felfoghatatlansága jár át mindent. Ebben az új világban Isten igazságossága, azaz Isten akarata tökéletesen teljesedik, úgy, ahogy a Miatyánkban kérjük (Mt 6,10). Ez nem földi paradicsom lesz, hanem Isten országa, ahol az ő dicsősége tölt és ragyog be mindent. A Jelenés könyvének látnoka előtt megjelenik az új ég és az új föld. Úgy látja, hogy „A szent város, az új Jeruzsálem alászállt, az égből, az Istentől... Nézd, ez az Isten hajléka az emberek között! Velük fog lakni és ők az Isten népe lesznek, és az Isten maga lesz velük” (Jel 21,2 k.). A szerző itt látomászerűen felsorolja a világ minden szépségét és értékét annak érzékeltetésére, hogy „az Úr, az Isten ragyogja be őket, s uralkodni fognak örökkön örökké” (22,5).

Ha majd a mennyből alászállt az új Jeruzsálem, a szent város, a káoszról rend lesz, az Isten az embert környezetével együtt a beteljesedés boldogságában részesíti. Isten országának a teljességét már nem a mi erőnkől valósítjuk meg, de most az a kötelességünk, hogy eszerint az isteni terv szerint formáljuk életünket, védjük környezetünket, nemesítsük a kultúrát, bízva abban, hogy „megőrzi az Úr mindenkit, aki szereti” (Zsolt 145,20).

Jegyzetek: — 1. M. Weber: Die protestantische Ethik, Hamburg, 1975. — 2. Vö. U. Krolzik: Umweltkrise — Folge des Christentums? Stuttgart-Berlin, 1980. — 3. Vö. G. Liedke: Im Bauch des Fisches, Stuttgart-Berlin, 1979. 109. — 4. Christian Link: Ein biblischer Weltentwurf, Humanökologie und Frieden, Hrsg.: C. Eisenbart, Stuttgart, 1979. 383. — 5. Vö. H. J. Hermisson: Studien zur israelitischen Spruchweisheit, Neukirchen, 1968. 150. k. — 6. Vö. G. Liedke: Manipulation der Natur, Deutsches Pfarrblatt, 17. 1976. 484. kk. — 7. Karl Barth: Kirchliche Dogmatik, III/1. 266. — 8. Vö. G. von Rad: Theologie des Alten Testaments, II. München, 1961; vö.: O. H. Steck: Der Schöpfungsbericht der Priesterschrift, Göttingen, 1975. — 9. Ch. Link: i. m. 387. — 10. Rudolf Bultmann: Theologie des Neuen Testaments, Tübingen, 1961. 3. — 11. A. Ritschl: Unterricht in der christlichen Religion, Bonn, 1981. 5. — 12. Ch. Link: i. m. 388. — 13. G. Altner: Das Christentum und der Fortschritt, Evangelische Kommentare, 1974/7. 197. — 14. Karl Kertelge: Der Brief an die Römer, Geistliche Schriftlesung 6, Düsseldorf, 1971. 149. — 15. Karl Barth: Der Römerbrief, Zürich, 1940. 291.

— 1. „A nukleáris háború bűntény az emberiség ellen!” A Vatikán a Pápai Tudományos Akadémiának nagy feltűnést keltő nyilatkozatát 1982. október 2-án tette közzé a veszélyeztető „atomholokausztum” megakadályozására. A különböző felfogású tudósok a felhívást kísérő iratban azt is közölték, hogy a „Pápai Tudományos Akadémián valóban ideális helyet találtak arra, hogy teljes szabadságban és a barátság szellemében tárgyaljanak az atomháború megakadályozásáról.” A négyrészes nyilatkozat szól arról, hogy:

— 2. „Ellenőrizhető megállapodást kívánunk, melynek végcélja a totális nukleáris lezserelés.”

A PIA felhívásában rámutat arra a szörnyű ellentétre, ami az emberi tudat fejlődése és az egyre pusztítóbb fegyverek fejlesztése között áll fenn. „A nukleáris fegyverek további előállításra fokozza az atomháború kockázatát és hozzájárulhat ahhoz, hogy létrejöjjön az omterrorizmus, valamint, hogy egyre pusztítóbb fegyvereket fejlesszenek ki.” A tudósok elsőrendű feladata, hogy kialakítsák a fegyverkezési ellenőrzés módszereit, és kutatási mércéül tekintsék azokat az erkölcsi alapelveket, amelyek tiszteletben tartják az emberiség jogát a békében való élethez. Az egyházi hivatalosok egyre jobban ébresszék fel az emberiség lelkiismeretét azzal, hogy szüntelenül rámutatnak az atomháború súlyos veszélyeire: „Ahhoz, hogy a háborúkat elkerülhessük és eljuthassunk a valódi békéhez, nem csak az értelem erőit, hanem az (emberi) etika és a (vallás) morális erőit is mozgósítanunk kell.”

(Folyt. 27. o.)

A TEOLÓGIA BESZÉLGETÉSE

**Dr. Szentágothai Jánossal, a Magyar Tudományos Akadémia elnökével,
a Pápai Tudományos Akadémia tagjával**

MINDEN ERŐNKEL A VILÁGHARMÓNIAÉRTI

Professzor Úr, mint egyetemi tanár, 35 éve végez oktató-nevelő-kutató munkát, s ezzel kiemelt helyen áll a magyar orvostudomány területén. Ezért kapta meg a Semmelweis Orvostudományi Egyetem 1982. évi tanévnyitó ünnepségén a „Senator honoris causa universitatis” emlékérmét és oklevelét. Kérem, mondja el röviden olvasóinknak, hogy milyen területen dolgozott ennyi év alatt.

— Sajnos, ennél idősebb vagyok: 35 éve neveztek ki egyetemi tanárnak, tudományos pályám idestova 50 éves. Tizenkilenc éves voltam, amikor famulusként kerültem a budapesti, akkor Pázmány Péter Tudományegyetem I. sz. Anatómiai Intézetébe, és hamarosan tudományos munkába is kezdtem. Rádásul az Anatómiai Intézetnek értékes anatómiai gyűjteményét már akkor is — természetesen most is — sokan látogatták. A fiatalabb munkatársaknak volt a kötelességük, hogy például iskolai csoportokat vezessenek. Ezt kezdetől fogva nagy kedvvel csináltam. Hamarosan részt vehettem az orvostanhallgatók oktatásában is. Szigorló orvosként, azaz 23 éves koromban mint akkor már díjas gyakornok az első évesek bonctermi gyakorlatát közvetlenül felügyeltem. Még nem voltam orvosdoktor, amikor az első nemzetközi kongresszusomon önálló előadással vettem részt, még ma is szégyenlem, hogy mennyire féltem. Akkor került a tanszék élére Kiss Ferenc professzor. Az egyszerű, paraszti származású tudós és kiváló tanár három idegen nyelvet beszélt és izes kifejezőmódja, eredeti gondolatfűzése folytán lebilincselő előadó volt. Rám hatással mégsem annyira a tudós egyénisége volt, mint inkább embersége. A harmincas évek közepétől kezdve, az akkor egyre ellentmondásosabbá váló nemzetközi politikai helyzetben is jól tájékozódott. Ha szabad így mondanom, ő valóban harcos antifasiszta volt — és igaz keresztény —, később alapvető kötelességének tartotta, hogy a bajban lévőket segítse és mentse; ebben bátorsága nem ismert határt. Az ő „civilkurázsija” — ma nem divatos portéka — munkatársai számára szinte félelmetes volt. Amikor a spanyol polgárháború kitört, a hallgatóság nyílt színe előtt mondta el a sajtó által propagálttal ellentétes véleményét. Azt hi-tük, ebből országos botrány lesz, de semmi sem történt, azt hiszem még ellenfelei is élvezték szokatlan gondolatfűzését. — Mindezt csak azért mondtam el, hogy érzékeltessem, milyen érdekes környezetben és hatásos mellett éltem le fiatal fogékony életkoromat.

Hogyan jutott az általános ismeretterjesztés eme szintjére, ami hamarosan olyan népszerűvé tette?

— Néhány éves doktor lehettem, amikor az akkori „iskolán kívüli népművelés” szervezeti kereteiben az anatómiai múzeum anyagát ismertettem amfiteátrumszerű előadótérünkben. Itt kedveltem meg a „laikus” hallgatóságnak tartott előadásokat, itt jöttem rá ennek különleges zamatára; rádásul az anatómia kivételes előnye, hogy oly szorosan kapcsolódik az emberiség művelődéstörténetéhez. Azóta is rabja vagyok az előadás ilyen szélesebb látókörű felfogásának.

Az anatómia feltehetően történelem előtti koroktól kezdve a kultúra minden területére kihat. Gondoljunk csak a művészeti anatómiára, Leonardo da Vinci híres rajzaira, melyeket II. Erzsébet angol királynő engedélyével a windsori rajzgyűjtemény alapján jelentettek meg újabban, teljes faksimile kiadásban. Az emberi test csodálatos szerkezete mindig leírhatatlan gyönyörűséggel töltött el. Akár népszerű, akár orvosi szakmai előadásban mindig kiemelem, hogy testünk megismerése hozzátartozik az általános műveltséghez. Persze némi rajztudás ebben semmi esetre sem hátrány, a szakmai illusztrációt mindig az ismeretközlés egyik sarkkövének tekintetem.

Különösen érdekes élményem volt, amikor a bécsi döntés alapján Magyarországhoz került szlovákiai hallgatóságnak kellett pótfélévet tartanom. Csodálkoztam azon, hogy a hozzánk

került, részben a magyar nyelvben gyengébb hallgatók a mieinkhez képest mennyivel érettebb emberek voltak. — 1937-től pár évre a Testnevelési Főiskolán is átvettem az anatómia oktatását. Ez érdekes feladat volt, különösen a sportban előforduló kritikus mozgási mozzanatok anatómiai alapjait megmagyarázni. Hamarosan adjunktus, majd magántanár lettem az orvosegyetemen. Közben kitört a háború; csak legvégén, 1944 nyarán hívtak be katonának.

Amikor hadifogság után visszakerültem, Pécsre neveztek ki egyetemi tanárnak és innen számítják a 35 éves munkásságomat. Különösen igézetes és lelkesítő volt számomra, hogy Pécsen, ahol egyetlen tanársegédem sem volt, a semmiből kellett egy új oktatóintézetet létrehoznom. Ez érdemben felül jól sikerült. Szerencsém is volt, a legkiválóbb tanítványaim ott csapódtak mellém.

Professzor Úr milyen irányú kutatásokat végzett? Mikor kezdett részt venni a hazai és nemzetközi tudományos és közéletben?

— Tudományos munkám korán kezdődött. Már gimnazista koromban volt egy mikroszkópom, és elsőik között egy preparált agyszövetet tanulmányoztam. Így korán hozzájutottam az idegrendszer szerkezeti vizsgálatához. Tehát nem egészen naivan kerültem be az orvosi tanulmányokba, hanem már volt bizonyos szakismeretem és meghatározott irányban akartam képezni magam. Az agyvelő szerkezetének kutatása érdekelt, amiről nagyon keveset tudtunk. Akkoriban még a klasszikus mondás járta: „*Textura obscura, obscuriores morbi, functiones obscurissimae*”. (Homályos a szerkezet, homályosabbak betegségei, működései pedig a legtitokzatosabbak.) — A századforduló legkiválóbb agykutatója a spanyol Santiago Ramón y Cajal volt. Az ő nézetéhez csatlakozott néhány svéd, belga és francia kutató mellett a magyar Lenhossék Mihály is. Ramón y Cajal és kutatóársai az idegrendszert hosszú nyúlványokkal rendelkező, mégis valódi sejtekből — neuronokból — felépült szervrendszerként fogták fel. Bármilyen furcsának tűnik is, e napnál világosabb felépítési elv a kutatók széles rétegeinek nem tetszett, ez az ellenkezés a 20-as évek során főleg az európai szárazföldön szervekedett és a 30-as években tetőzött. Tehát épp akkor, amikor én a kutatómunkába bekapcsolódtam. — Talán romantikus természetem miatt is, egészen új módszerrel nyúltam a kérdéshez, az idegelemek kísérletesen előidézett elfajulásának módszerével. Akkoriban sem magam, sem mások nem gondolhatták, hogy ez az irány a 25—30 év múlva robbanásszerűen kibontakozó új agykutatásnak a magva lesz. Amivel én a harmincas években annyit küszködtem, az ma már közismert tankönyvi adat. A módszer lényege ugyanis, ha az idegsejteket elpusztítjuk, akkor hosszú nyúlványuk is hamarosan szétesik. A szétesés termékei segítségével követhető nyomon az út az egyik sejttől a másikig, ahol az egyik idegsejt átadja impulzusát egy következőnek. Azóta persze újabb módszereket is fedeztek fel és az elektronmikroszkóp lehetővé tette azt is, hogy ezeket a sejtek közti kapcsolódásokat a legfinomabb részleteiben vizsgáljuk. Finom elektródákkal egyetlen idegsejtbe tudunk behatolni és szinte lehallgatjuk működését. Ma már tehát az izgalmas kutató módszereknek egész szertárával lehet az agyvelő szerkezetét vizsgálni és mintegy feltérképezni az idegi szervek kapcsolási rajzát.

1933-ban tettem közzé első kis tudományos dolgozatomat, és ettől kezdve állandóan publikáltam németül, majd angolul, részben oroszul és franciául is. Rájöttem arra is, hogy nem elég, ha megvan az eredmény, az még a munkának csak 20—40 százaléka. A nagyobbik feladat úgy leírni és bemutatni eredményeinket, hogy a nemzetközi fórumon is elfogadják. Persze közben írtam tankönyveket, Kiss professzor úrral együtt részt vettem egy anatómiai atlasz szerkesztésében.

Ön tagja a Pápai Tudományos Akadémiának 70 más kiváló tudóssal együtt, köztük 20 Nobel-díjossal. Mikor és hogyan kapta ezt a kitüntetést kinevezést?

— Ötvenéves tudományos pályán óhatatlan, hogy az ember előbb-utóbb fel ne szedjen bizonyos kitüntetések. Aránylag fiatalon, 1948-ban lettem a Magyar Tudományos Akadémiának (MTA) a levelező tagja, 1967-ben rendes tagja és egyidejűleg a Biológiai Osztály vezetésével is megbíztak. 1973-ban lettem az Akadémia alelnöke és 1976-ban Erdély-Grúz Tibor professzor hirtelen halálával rám maradt az elnöki tisztség, amiben az 1977-es közgyűlés is megerősített és egész mostanáig betöltöm ezt a tiszteket. Közben a hatvanas évektől kezdve különféle külföldi akadémiák is tagjaik közé választottak. A Pápai Tudományos Akadémia (PTA) tagjává válni rendkívüli megtiszteltetés. II. János Pál pápa 1981-ben nevezett ki. Előzőleg természetesen az Akadémia tagjai belső megbeszélések és értékelések nyomán javasoltak a pápának. Valószínűleg a brazil Carlos Chagas professzor, az Akadémia jelenlegi elnöke és John C. Eccles Nobel-díjas professzor voltak fő ajánlói. Ők ugyanis neurobiológusok, tehát hozzá a megfelelő szakemberek; a PTA tagjai a modern természettudomány

teljes keresztmetszetét adják; érthetően a fizika és a molekuláris biológia súlypontilag képviseltek.

Mi a feladatköre mint a Pápai Tudományos Akadémia tagjának?

— Ez az Akadémia kétévénként tart közgyűlést. Ilyenkor nemcsak a tagokat, hanem feleségeiket is meghívják. Fontosabb aktuális témákban közben is szerveznek speciális üléseket, melyeken esetenként a Pápa külön felkérésére olyan tudományos dokumentumot állítanak össze, amit ő azután különböző döntéseiben, üzeneteiben mint tudományosan megalapozott alpanyagot használ fel. Így készítettük el 1981 októberében a génmanipuláció és a gensebézet mai helyzetének összefoglalását, amit a Pápa az emberi méltóságnak megfelelő keresztény felfogásával egybevetve tett közzé az egyháznak és a világnak.

Ugyancsak 1981 végén a Pápa megbízásából a PTA által összehívott szakértői csoport főleg orvosi szempontból foglalta össze az atomfegyverek előre látható súlyos következményeit. Egyetlen ezer kilótonna robbanó erejű bomba 180 négyzetkilométeren mindent elpusztít és ha egy 2 milliós lakosú városra esik, ott legalább 250 000 halottat és kb. félmillió sebesültet hagy hátra. A legnagyobb felkészültség mellett is legfeljebb száz sebesültet lehetne orvosi kezelésben részesíteni, bár nem sok eredménnyel. Tehát egy ilyen jellegű támadásnál gyakorlatilag nincs segítség. Megszakad minden összeköttetés. Az élelmiszerek, a víz, a talaj, az élőlények fertőzöttek lesznek, és a sugárzás miatt az életbenmaradottak sem léphetnek ki a szabadba. — Ezeket és hasonló tényeket magában foglaló dokumentumokat a PTA küldöttsége juttatta el az atomhatalmak kormányaihoz.

II. János Pál pápa a PTA grémiuma segítségével az atomháború elleni tiltakozás további tervezetét kívánta elkészíttetni. 1982. június 14-i ülésén, amelyen én nem lehettem jelen, a szocialista és a nyugati országok tudósai már előkészítették egy tudományos manifesztum tervezetét.

Mi volt az eredménye ennek a legutóbbi összeövetelnek, ahonnan a Professzor úr most visszatért?

— 1982. szeptember 23—25. közötti üléseken a nyugati akadémiák képviselői, valamint a japán és kínai akadémiáké mellett jelen volt az egész szocialista tábor: a szovjet, a bolgár, a cseh és az NDK tudományos akadémiák képviselői részvételével. Magam kettős szerepben vettem részt, nemcsak mint a PTA tagja, hanem mint az MTA elnöke képviselhettem a magyar kutatók véleményét. A legteljesebb baráti nyíltság szellemében folytak a tárgyalások és a manifesztum szövegét egyhangúlag egyetértéssel fogadták el. König bíboros, aki egyetlen egyházi személyként vett részt a tárgyalásokban, bölcsen figyelmeztetett arra, hogy ne essünk a „perfekcionizmus” csapdájába. Azaz egyetlen ilyesfajta véleményezés sem lehet tökéletes. Legyen meg bennünk a készség, hogy mindig javítsuk, és jobbá, teljesebbé tegyük javaslatainkat. Éppen az egyetértéssel lezárt dokumentumszöveg emelkedett nangulatában voltunk, amikor belépett II. János Pál pápa, aki meghallgatva Chagas professzor rövid beszámolóját a sikeresen lezárt vitáról, szabadon beszélve angol nyelven köszönt meg fáradozásainkat és az egész anyagnak azonnal sajtónyilvánosságot engedélyezett. Remélem, azóta a szöveget Önök is ismerik és ebben a számban esetleg közlik is.

A továbbiak során a pápa kívánságára azonnal vállalkoztunk arra, hogy a közeljövőben az emberiség egyéb nagyobb, égető kérdéseiről készítsünk hasonló, tudományosan megalapozott összefoglaló dokumentumokat: így a harmadik világ helyzetéről —, Észak és a Dél nagy gazdasági különbségéről —, az élelmiszerek egyetlen eloszthatóságáról —, a környezeti ártalmakról —, a pótolhatatlan ásványi kincseink elprédálásának veszélyéről stb.

Ezekre a szakvéleményekre — ismétlem — a Pápanak azért van szüksége, hogy a tudomány objektív adataival alátámasztva világíthassa meg egyházi és vallás erkölcsi állásfoglalásait. Nagytudású és átfogó gondolkodású embernek ismertem meg a Pápát, akit a tudomány képviselőjének — személyi filozófiájától és ideológiájától függetlenül — nagyra kell becsülnie. Erkölcsi dolgokban való döntéseiben komoly tudományos igénnyel megalapozott modern ismeretekre kíván támaszkodni. Tudomásom szerint nem zárkózik el mereven még olyan kérdésektől sem, mint a népszaporulat szabályozása, de óriási felelőssége tudatában nagyon gondosan és óvatosan keresi az emberi méltóságnak megfelelő megoldásokat. Meg kell említenem ezzel kapcsolatban, hogy a PTA legkülönbözőbb filozófiai-ideológiai irányzatú orvos, biológus tudósainak egyöntetű véleménye az, hogy a megtermékenyített petesejt teljes értékű, potenciális ember, aki fejlődésében védelemre és gondoskodásra szorul. Az emberi intellektushoz nem méltó öncsalás lenne, ha önmagunkban azon alkudoznánk, vajon, mondjuk egy 3 hónapos embriót még nem, de a 4 hónapos már ember. Ezt tanítani a Pápanak elsősorú felelős kötelessége. A születésszabályozásra persze — szerény véleményem szerint — az emberiségnek elengedhetetlenül szüksége van és a tudománynak meg kell

találnia — és meg is fogja találni — a megtermékenyítés megakadályozásának elfogadható módját. Addig is, legalább mint a tudomány képviselői ne csapjuk be önmagunkat szofista okfejtésekkel, hanem valljuk be „sajnos ma még fájdalmas kompromisszumokra kényszerülünk”.

Még csak annyit, hogy a Pápai Tudományos Akadémiának a Vatikánban egy varázslatos kis reneszánsz palotában, a Casina di Pio IV-ban van a székhelye, amelyhez egy szép és modern előadótermet építettek hozzá. A PTA-nak igazi tudományos jelleget XI. Piusz adott, XII. Piusztól kezdve pedig szakmailag egyre jelentősebbé vált, és egyházi, sőt más vezető szervezet is egyre gyakrabban veszik igénybe tagjai tájékoztatásait.

Az igazán élményszerű beszámoló és a pontos információk után kérem Professzor urat, hogy számos új adat és szempont birtokában foglalja össze személyes véleményét az atomenergia kérdéseivel és a környezetvédelemmel kapcsolatban.

— Én „atompárti” vagyok, amennyiben békés felhasználásról van szó. Az atomenergia felhasználása nélkül a világgazdasági problémákkal ma már aligha tudunk megbirkózni. Úgy látszik, nincs az emberiség számára visszaút. Rá vagyunk utalva erre a gazdag energiaforrásra.

Hazánkban, erősen remélem, kellő óvatossággal kezelik az atomenergia felhasználását. Gyakran beszélgetek erről a kérdés kiváló szakértőivel, Szabó Ferencsel, az MTA Központi Fizikai Kutatóintézete főigazgatójával, Pál Lénárdal, az MTA főtitkárával és másokkal, így Hollán Zsuzsa orvosprofesszorral az idevágó orvos-biológiai kérdések kiváló művelőjével. Egybehangzó véleményük, hogy az ún. sugárzási háttér kisebb veszélyt jelent pillanatnyilag, mint például a mezőgazdaságunk kemizálása. Az emberi és állati szervezet a tejben koncentrálna a környezet szennyezéséből eredő ártalmas anyagokat. Sajnos, a dohányzás melléktermékei éppen úgy belekerülnek az anyatejbe, mint azok a mérgező anyagok, amiket a vegyszerekkel kezelt növények visznek be a tejet adó szarvasmarha szervezetébe. Tehát a csecsemők és a tejet bőségesen fogyasztó kisgyermek van legjobban kitéve a károsodásnak. A motorok kopogását gátló ólomvegyületek a kipufogógáz útján, vagy a beszívott dohányfüst károsító hatása számunkra sokkal közelebbi veszélyt jelent, mint a békés célra felhasznált atomenergia, akár még beleszámítva amúgy sem túl nagy valószínűségű, kisebb műszaki zavarok esetét. Természetesen a mai technika és a kezelőszemélyzet megfelelő felkészítése mellett szerencsére rendkívül ritkán előfordulható nagyobb robbanások komoly helyi károkat okozhatnak, amelyek kihatásait nem ismerjük, de hosszabb távon aligha lépnek túl a hagyományos erőművek és az elektromos árammal előidézett balesetek össz-statisztikáját.

Meg kell jegyezni, hogy hazánkban a környezetvédelem feltételei geográfiai és vízrajzi helyzetünkben kifolyóan nem jók. A nemzetközi együttműködés még a szocialista országokon belül sem kielégítő. Igen sok pénz kellene hozzá, és főleg még több lelkiismeretesség. A változatok inkább kifizetik a nagy környezetvédelmi bírságokat, mintsem a használt vizek és égéstermékek tisztítására többletmunkával és beruházással áldozatot vállalnának a környezet védelmében. De a környezetvédelemre és az anyagtakarékosságra előbb-utóbb rákényszerülünk. Sajnos, a föld 4,5 milliárd népességére eső nehézségekből a mi kis országunk 10—11 milliója sem vonhatja ki magát. Hazánkban is el kell fogadnia a lassabb fejlődés elvét, minden szándékunk ellenére, a csökkentett életszínvonalat is beleértve. De ne felejtjük el, nekünk nagy mezőgazdasági lehetőségeink vannak. Van, vagy telepíthető elég erdő is, ami a legolcsóbban és legbiztosabban tisztítja a levegőt. A helyes erdőgazdálkodás, erdővédelem, a gyakori kirándulás az egészség biztosításának a legegyszerűbb módja. Általában éljünk szerényebben és beosztottabban egyénileg és közösségileg. Jobban meg kellene ismernünk a természet zárt energiagazdálkodási rendszerét, melyben semmi sem megy veszendőbe. Minden visszatér és egy másik élő számára felhasználható lesz. A helyes rendszerszemléletet át kell vinni a gazdasági életbe is. Egyik nagy veszélyünk például a műanyagokkal való környezetszennyezés, amit csak költségesen tudunk megszüntetni. Egyre jobban vissza kell térnünk a papírhoz, a fához, üveghez és a nemes acélhoz, valamint egyéb olyan természetes csomagoló- és segédanyagokhoz, amelyek újra felhasználhatók vagy vissz térnek az élet körforgalmába. Hazánkban igen jelentős a bioprodukción, a növényzet szénmegkötőképessége évente felülmúlja a kibányászott és behozott energiahordozókban megkötött energiamentységet. De a szemet sem célszerű egyszerűen elfüteni, mert a kéndioxidos égéstermékekből eredő savas eső mindjobban elpusztítja erdeinket.

Mi az egyháznak a feladata ezekben a fontos kérdésekben? Mi a lelkipásztorok és hívek kötelessége az egészséges jövő érdekében?

— Az egyháznak, a hívőknek — akik maguk is felelős állampolgárok — a teendőjük nem más, mint az ország vagy a világ többi polgárának. Mindannyiunknak meg kell ismernünk

otthonunk és környezetünk energia- és életfeltételeit, valamint a fenyegető veszélyeket, és ezeket az ismereteket be kell építenünk az erkölcsi nevelésbe. Nemcsak a társadalomnak, hanem az egyháznak is igen sokféle alkalma van arra, hogy az egészen kicsinyektől a nyugdíjasokig, az embereket a rendszeres, gondos emberien anyagtakarékos életre tanítsa és bennük a környezetért való felelősség erkölcsi tudatát kialakítsa.

En, egyénileg, különösen alapvető erkölcsi követelménynek tartom, hogy mindenekelőtt állítsuk helyre a család egységét és ebben a szülői tekintélyt. De ehhez felelősségre nevelt felnőttek is kellene. Ott, ahol a szülők alkoholisták, ahol válófélben vannak és állandóan veszekednek, ahol mindenki a maga útját járja, ott a gyermeket sem lehet tekintélytiszteltre és a törvényszerű elfogadására nevelni. Ahol az anya az állandó dohányzással tönkreteszi magát, szennyezi az otthon levegőjét és már 45 éves korára előidézi magának a halálos kórt, ott a gyermeke se fogja helyesen értékelni az élet igaz javait. Meg kell tanulnunk és meg kell tanítanunk, hogy minden életkornak az örömét káros szenvedélyek nélkül jobban tudjuk élvezni. Ez is feladata az egyháznak!

Ismétlem, én mindenképpen a harmonikus családban látom a jövő biztosítását és mindenféle fenyegető veszéllyel szemben a még megőrizhető védettséget. Természetesen, az iskolában is helyre kellene állítani a nevelők igazi tekintélyét. Tekintélyt kell szerezni a közösségeknek, a falvak és városok vezetőinek. Pontosan meg kell határozni a hatásköri illetékességet — és ha szükséges —, a megfelelő humánus, de azért eredményes, ha kell, kemény büntető szankciókat is életbe kell léptetni és azokat következetesen végrehajtani.

Hogyan látja Ön biológus szemmel a jövőt? Képes lesz-e az ember ehhez a magasabb technikájú kultúrához felfejlődni?

— Hát, hogy az emberi agy a közeljövőben a magasabb feladatokhoz különösebb módon képes lenne alkalmazkodni, annak a jelét nem látom. Inkább az akarat és a józan cselekvés dolga az emberi közösség belső harmóniájának és rendjének helyreállítása. Ami pedig a továbbiakban a magam személyét illeti, ahol egy jó szót is mondhatok, ahol tudományos tekintéllyel bármilyen felvilágosítást és ösztönzést adhatok, ott továbbra is mindig felszólalok.

Széll Margit

— 3. „50 000 atombomba áll bevetésre készen”. A tudósok a felhívások sürgősségének hangsúlyozására a következő tényekre emlékeztetnek. Ma valóban lehet séges olyan katasztrófális méretű pusztítást létrehozni, amely a civilizáció nagy részét elpusztíthatja és a megmaradottak túlélése is válságossá válna. „Ha a most meglévő atomfegyvereket vetnék be, az emberek milliárdjait ölnék meg, a további milliók pedig később, az atomháború másodlagos hatásai miatt pusztulnának el. A tudomány semmiféle tényleges védelmet sem tud nyújtani egy nukleáris háború következményei ellen. Semmi lehetőség sincs arra, hogy hatékony védelmet biztosítson a városok megvédésére. Jelenleg kb. 50 000 atombomba van, ezek közül soknak ezerszeresen nagyobb megsemmisítő ereje van, mint a hírosimai bombáé volt... És az atomháború folyamatosan nő és vele együtt növekszik az atomháború veszélye is, mivel egyre bizonytalanabb a határ vonal a hagyományos fegyverekkel vívott háború és egy lehetséges atomkonfliktus között. Az atombombákat ma már nem lehet csupán elrettenést szolgáló eszközöknek tekinteni, mivel megvannak a tervek az atombombák taktikai bevetésére és egy általános háborúban való felhasználására is.”

(Folyt. 51. o.)

TÁVLATOK

A VILÁGHELYZET ÉS AZ EGYHÁZ

„A vallás az etika alapja, és az etika az élet feltétele.”

Werner Heisenberg

„Ma, amióta a körülöttünk felállított rakéták az életünkre irányulnak, sokkal megrendültebben beszélünk az atomkor örületéről.” — *Walter Weiss*, a bécsi egyetemen a politikai tudományok hallgatója, fiatal újságíró teszi ezt a szomorú megállapítást, majd reménykedve így folytatja: „Ennek a leküzdhetetlennek látszó valóságnak és ésszerűtlenségnek a borzalma talán lehetőséget ad arra, hogy társadalmi tudatunkat gyökeresen megváltoztassuk. Fel kell ismernünk, hogy az ún. ellenség halálával önmagunkat is elpusztítjuk. Ma váratlanul csődöt mond az a szokványos lelki mechanizmusunk, amivel az általunk okozott bajt másokra vetítjük ki, hogy magunkat tisztára mossuk. — Az emberiség agya a 'közös csónakban élünk' elvét már elfogadta... Az igazi békevágy a külső világban már nem utópia, de be kell vallanunk, hogy a mi kis világunkban, a pszichénkben még nem vert eléggé gyökeret. Béketerkövéseink még nem tették meg azt az ugrást, hogy behatoljanak idegsejtjeinkbe és szívünkbe... Az atomharc nem más, mint kettéhasadt pszichénknek ma már életveszélyessé vált kivetítődése...”, de mindezek leküzdéséhez való bátorságból valami már felcsillan bennünk.” (Die Furche 1982. VII. 24.)

A keresztyény lelkiismeretnek és felelősségnek a további felszításához némi alapismeretre, és — a helyzet bonyolultságában is — lehetséges áttekintésre van szükségünk.

Otthonunk a világban

Az ökológia eredetileg a növény- és állatvilág természetes együttélésének biológiai-földrajzi vizsgálata volt, ma az emberi technikának és a környezetre való sokrétű kapcsolatának egyre inkább társadalmi jellegű tudománya lett. Az oikosz, kat'oikon a természetadta otthonunkat jelenti. „A környezet pedig olyan társadalmi kulcsfogalom, mely jelzi az ember fizikai, erkölcsi életére is döntő hatású természeti adottságokat” — írja *François Russo* (Nature et environnement, Études, 1970/10.). Korábban az ember közvetlenül felhasználta a természet értékeit, ma viszont kihasználja. Az élő és élettelen világ rohamosan pusztul, a különböző halmazállapotú bomlástermékek szennyezik az embert és az egész élő környezetet. Elsők között *A. Turnisier* foglalta össze a szennyeződés problémáját, a zajártalomtól egészen a radioaktív melléktermékekig (Pollutions et leurs effets, Paris, 1968.).

A kérdésnek az utóbbi tíz évben különösen nagy számú irodalma lett. Így például „A teremtésről és a környezetkrízisről” tavaly megjelent könyv 190 vallási vonatkozású irodalmi forrást közöl (Macht euch die Erde untertan? Würzburg 1981. Philipp Schmitz szerkesztésében). A különböző társadalmi szervek nemzetközileg elfogadható öko-programot próbálnak megfogalmazni, mellyel a civilizáció előnyeit összhangba hozhatnák a természettel. A kialakuló környezetvédelem így szoros kapcsolatba kerül a jövőtudománnyal és a békeutatóssal, mivel a technikát a természet a világ védelmébe akarja beállítani. Nemzetközi törekvés, hogy a világ természet- és kultúrkincsait ne csak a gazdagoknak, hanem mindenkinek hozzáférhetővé tegyék; hogy minél több védett tájat, parkot, kertet létesítsenek; a munka- és lakóhelyek szennyeződését pedig a lehető legkisebbre csökkentsék. Ez a feladat csak ott oldható meg, ahol már mindenkinek biztosították az általános életfeltételeket —, és ahol a profitot hajszoló dologi termeléssel szemben előtérbe helyezik a személyes és az erkölcsi szempontokat. Az ökotörvény megvalósítása csak széles körű, országhatárokat átlépő szocializáció útján lehetséges.

A technika mindennapos problémái mellett mind jelentősebbé válik az atomenergia-termelés kérdése (az atomfegyverek problémáját itt közvetlenül nem érintjük). Ennek pusztá hallerára — főként Nyugat-Németországban és az USA-ban — már kifejezett „környezet-

hisztéria" tört ki. A megfelelő ismeretek hiányában, míg egyesek rémeket látnak és a világ végét jósolják, mások továbbra is „károsan közömbösek” maradnak a környezet pusztításával szemben. Sajnos, még az ismeretterjesztés módja sem eléggé tisztázott. Sokszor csak egyes szempontokat hangsúlyoznak (zajártalom, víz-levegő stb. szennyeződése, szervezeti károsodás, tájgondozás stb.), máskor összekeverik az egyén felelős tennivalóit a társadalmi, a nemzetközi feladatokkal, melyekről csupán informálnak, de nem eléggé tudatosítják a közvélemény állásfoglalásának jelentőségét. „Be kell látnunk végre — hangsúlyozza *Günter Altner*, az atomkutató, biológus és teológus —, hogy amit nyájas természetnek nevezünk (Goethe-i szemlélet), azzal annyira visszaéltünk, hogy ma már létezésünket veszélyezteti. A környezetnek tehát társadalmi értéke lett.” (Unsere Umwelt schützen, Evangelische Kommentare, 1970/11. 655.)

Tanuljunk a természettől

Megdöbbentő tény, hogy amíg a föld bioszféráját évezredekig semmi sem ingatta meg, napjainkban már a természeti egyensúly válságos eltolódásáról kell szólnunk. Az elmúlt tíz év kutatásai feltárták ennek az egyensúlynak azokat a szükséges szabályzóit, amelyeket a technikában tudatosan is alkalmaznunk kell. *Bernard Lösch*, az Osztrák Tudományos Akadémia környezetvédelmi vezetője előadásában (Mit Naturgesetzen zu mehr Harmonie, Die Furche, 1982. VII. 7.) a természet néhány követendő alapelvét állította szemünk elé:

1. Bizonyos konzervatívizmus ismerhető fel a természetben: mindig megőrzi azt, ami korábban jónak bizonyult. Az újat előkészítő mutációs folyamatok sem vetik el a régi megoldásokat. A biológus szemével a „természet tradicionalizmusa” nem ellentéte, hanem inkább jellemzője az eredményes fejlődésnek.

2. A természet sikerének másik titka a zárt körfolyamatok rendje: minden elmulásnak és pusztulásnak további fejlődési értéke van. Bár az ember már régen ismeri ezt a törvényt, a technikában mégis csak most kezdi beépíteni.

3. A takarékos energiafelhasználás elve: a természetnek a Nap az egyetlen energiaforrása, és azzal az élő rendszerek minimális veszteséggel gazdálkodnak. A fejlődés legfelsőbb fokán található a melegvérű állatok, melyek az anyagcseréjükkel termelt hőenergiát a legelőnyösebben védik és hasznosítják.

4. Az önkorlátozás elve. Az élők sokféle stratégiával képesek energiafogyasztásukat korlátozni, szükség esetén még az életműködésüket is minimálisra csökkentik. A szabad ember cselekvése ez idáig viszont éppen az energiakorlátozás terén mondott csődöt.

5. Végül a fejlődés legsikeresebb megoldása, hogy sokféleséget produkál, ami a nehéz körülmények között rugalmas stabilitást biztosít. Egy gazdálkodás is csak akkor lehet „krízisálló”, ha különböző termelési ágak útján hajlékonyan alkalmazkodik a megváltozott feltételekhez. Az élőlény az adott életmódhoz és helyhez való egyre jobb alkalmazkodással teremt otthont. Az ember létrehozta a regionális kultúrát, egy népnek és országnak vonzó jellegét és ezzel biztosítja a kiegyensúlyozott fejlődést.

A „félelmetes” atomkérdés

Az utóbbi hat-nyolc évben az atomvita fokozódása az egyházakat is nagyobb összefogásra készítette. Az Egyházak Ökumenikus Tanácsa szólította fel először a keresztényeket, hogy vizsgálják meg hitüket és értékelté ítéletüknek hitelességét, amivel az anyagok javak használatánál érvelni szoktak. Az Egyházak Világtanácsa (EVT) központi bizottsága 1974-ben az „Egyház és a társadalom” nevű osztályát bízta meg, hogy „a magenergia kockázatait és lehetőségeit” kérdéseivel foglalkozzék. 1975-ben a svédországi Sigtunában tartott Ökumenikus Találkozóan tudósok, politikusok és teológusok közösen tanácskoztak, majd ugyanebben az évben Nairobiban összefoglalták a magenergiával kapcsolatos etikai szempontokat. Az „Egyház és társadalom” osztály igazgatója *Paul Abrecht* irányításával, *John Francis* összefoglaló dokumentumot mutatott be „az atomenergia, mint etikai kérdés” címmel a Nemzetközi Atomenergiai Hatóság salzburgi konferenciáján (1975 május), amit az EVT központi bizottsága 1976-ban hagyott jóvá „A magenergia a közvéleményben” címmel. Ezeknek az etikai vitáknak az eredményeit *Francis* és *Abrecht* közösen egy gyűjtményes munkában foglalták össze (Facing up to Nuclear Power, Edinburg, 1976). Amikor *Richard A. McCormick*, a washingtoni Georgetown egyetem jezsuita professzora tanulmányában a keresztény felelősség kérdését foglalta össze (Nuclear Energy and Nuclear Arms,

Theological Studies, 1980. 139—150), ebben Francis—Abrecht művét ismertette a katolikusoknak. (R. McCormick tanulmánya rövidítve jelent meg „Kernenergie und Kernwaffen” címmel a „Theologie der Gegenwart” 1981/3. számában).

Francis—Abrecht könyv megállapítása szerint J. George Butler a negatív álláspont képviselője, aki szerint az atomenergia felszabadítása ellenkezik a keresztények felelősségével a világ iránt. Élesen bírálja a Rasmussen-riportot, mely szerint a magreaktorok baleseti veszélye csekély. (A Massachusetts-i Technológiai Intézet professzorának felméré tanulmányát azóta az Amerikai Atomellenőrző Bizottság elutasította). Ugyanis az akkor megengedett érték alatti háttérsugárzás ma, 25 év elteltével sokkal ártalmasabbnak bizonyult, mint gondolták.

Roger Shinn az atomenergia fejlesztése mellett foglalt állást, de sürgeti a lényeges kérdések további tisztázását (Ethical Reflections on the Use of Nuclear Energy, Facing up... 137—155.). Olyan alapkérdéseket vet fel, mint hogy: vajon a magenergiával mindenkinek emberibb életet tudnak-e biztosítani? A kidolgozásra szánt javaslatát hét kérdéscsoportra bontja, többek között ilyenekre: Hogyan alkalmazkodjunk a természethez? Hiányait pótoljuk-e, vagy a meglévő tartalékokat alakítsuk-e át? Felfokozott igényeink nem vezetnek-e az emberiség totális öngyilkosságához. Vajon a magenergia nem mélyíti-e el még jobban a szakadékot a bőségben élők és a nyomorgók között? Szükségszerű kapcsolat van-e a magenergiatermelés és az atomfegyvergyártás között?

Az Egyházak Világtanácsa „A magenergiával kapcsolatos ökumenikus kérdések” témával foglalkozó konzultációján (Svájc, 1978) Shinn még egy fontos megkülönböztetést sürgetett: Vannak ugyanis olyan kérdések, melyekre a tudomány köteles válaszolni (energia-tartalékaink, reaktorok veszélyessége stb.) —, más kérdéscsoportokat viszont csak erkölcsi és világnézeti alapokon lehet megválaszolni. Mint mondja: „Idáig gyakran felcserélték a különböző szinteket. Az egyházak olyan következtetéseket vontak le, amelyekre nem illetékesek, ugyanakkor gyakran kivonták magukat az őket kötelező erkölcsi ítéletek és felszólítások alól... A magenergiára vonatkozó végső döntések a hit és a tudomány metszőpontjába esnek, de vannak kérdések, melyeket a mai ismeretek alapján sem a hit, sem a tudomány nem tud eldönteni.” (Faith, Science, Ideology and the nuclear decision, Christianity and Crisis, 1979. 3—8.)

Bruce W. Robbins a fenti véleményt még így egészíti ki: „Mivel a magenergia-vitában egyre jelentősebbé válik a hit, a tudomány és az ideológia együttese, fel kell ismernünk, hogy a magerőipar érdekei manipulálják az ideológiákat és ezzel akarják saját technikájukat az energiapótlás egyetlen járható útjának feltüntetni.” (Faith, Science and Ideology, Christianity and Crisis, 1979. 136—139.) — Az egyre szaporodó kérdésekre csak akkor tudunk átfogó választ adni, ha mi, keresztények már feltártuk korunk alapproblémáit és széles körben tisztáztuk, hogy ítélet szerint mi a világ értelme? és mi a mi felelősségünk benne.

A jelenségek erkölcsi háttere és az egyház

Werner Heisenberg, a Nobel-díjas fizikus a háború alatt ezt mondta: „Ha sikerül átmentenünk a katasztrófán a tudományt, akkor nagy jelentősége lesz az emberek további életében.” Ő lett az ún. „urániumtervnek” első, nem hivatalos irányítója. A Humboldt-alapítvány összegéből egy tudományos és tanácsadó központot akart létesíteni a magenergia békés felhasználására. Tervét azonban csak barátja és utódja Carl Fridrich von Weizsäcker valósíthatta meg. 1970-ben egy új Max Planck-Intézetet létesített a jövő- és békekutatás céljára, az atomenergia és környezetvédelem eredményei állandó szemmel tartásával. Ő az egyik legjelentősebb elkötelezett keresztény kutató, aki állásfoglalását többszörösen megismételte: „Az atomenergia használatát a jelen világgazdasági viszonyok között nélkülözhetetlennek tartom, és elvileg helyeslem.” — De hozzáfűzi azt is, hogy: „technikai és politikai téren még hosszú az út a nukleáris energia biztonságos felhasználásáig.” (Mit der Kernenergie Leben, Die Zeit, 1978. III. 28.)

Hogy az atomenergiát valóban békés célokra használják, ahhoz szoros együttműködésre és kölcsönös bizalomra van szükség a világ nagyhatalmai között, de nélkülözhetetlen a szigorú ellenőrzés az egyes országokon belül is. A terrorizmus veszélye ma egyre fenyegetőbb. 1982 őszén tartott genfi értekezleten a szovjet javaslat első helyen az atomreaktorok hagyományos fegyverrel való felrobbantásának a veszélyére figyelmeztet. Egy ilyen terrorcselekmény hatása ugyanis egyenértékű lehet az adott környék atomfegyveres elpusztításával.

Von Weizsäcker, aki természettudós, de egyben filozófus is (1957 óta a hamburgi egyetem filozófiaprofesszora) az atomkérdést egyre inkább filozófiai-lélektani és vallási oldalról közelíti meg. Egyre inkább hangsúlyozza, hogy „az egyes nemzetközi tárgyalásokon gátolják

meg minden erővel az érzelmi polarizálódást és vegyék tekintetbe a szembenálló felek érzékenységét, mert csak így lehetnek a valódi igazságkeresés fórumai..." (Mit der Kernenergie...), amelyeken majd világszinten teremthetik meg az igazságos elosztású világ gazdaságát. Ebben a munkában nyilvánvalóan az egyháznak is jelen kell lennie. Miként és hogyan, ez von Weizsäcker egyik legjelentősebb kérdése.

A VILÁGGAZDASÁG jelenségén korunkban a népeknek és kultúráknak olyan találkozását értjük, amelyet a mai tudomány és technika szükségszerűen megkíván. „Az egyház feladata ebben az eljövendő világgazdaságban olyan, mint amikor egy függőleges metszi a vízszintes egyenest — azaz az egyház, ami minden változásban ugyanaz marad, most egy új világ horizontját érinti.”

Mi ebben az új helyzetben az egyház állandó, maradandó feladata? Von Weizsäcker válasza lényeges és egyértelmű:

„1. Szeretnünk kell Istent teljes szívünkkel és felebarátunkat úgy, mint önmagunkat.

2. Hirdetnünk kell az evangéliumot minden népnek,

3. és várakoznunk az Úr újrakezdetére. (A Bad Boll-i Evangélikus Akadémia 25 éves fennállásán mondott beszédéből: Die Aufgabe der Kirche in der kommenden Weltgesellschaft, Ev. Kommentare 1970/11.) — A világgazdaság viszont mint olyan, közös ún. „világpolitikai” tétel fel, melyben az egyik nemzetnek felelősséget kell vállalni a többiekért, még azok hátrányaiért is. Hogy ezt megvalósíthassuk, von Weizsäcker szerint az alábbi nehézségekkel kell megküzdönnünk:

A fejlődő országok problémáival kapcsolatban arra a következtetésre jutottam, hogy az Európából és az USA-ból importált politikai formáknak és gazdasági érdekeknek inkább romboló, mintsem életet teremtő hatásuk van... El kell ismernem, hogy a marxista kritikának jelentős részben igaza van, amikor megállapítja, hogy a fejlődésben való lemaradásban a kapitalizmus a bűnös (vö. Die Aufgabe...). Sok nép éppen ezért fogadja bizalmatlanul az európai eredetű egyházat —, másrészt pedig azért, mert ez az egyház történetében gyakran azonosította magát az adott politikai hatalmakkal. Ha többé az egyház nem lenne a magánérdekek hordozója — még abban sem, hogy megkeresztelteteket szerezzen magának — akkor rendkívüli és átfogó szerepe lenne a világ előrehaladásában. Az egyéb üdvösségtanok ugyanis csak az ellentétes hatalmak megtörésével tudják saját hatalmukat megszerezni. „Az egyház azonban Istentől ezt az ígét kapta ajándékba: Szeressétek ellenégeiteket, tegyetek jót azzal, akik gyűlölnék titeket. Ahol csak sikerülne az egyháznak ezt az elvet megvalósítania, ott megszűnne az az átok, ami rajta ül minden hatalmon.” (Die Aufgabe...)

Az ipari társadalom jellemzője a tanácstalanság, amely a további akadály a nemzetek találkozásának. A háború utáni gyors fellendülésben az általános gyarapodás és a szabadság igazi eszméje nem valósult meg. Napjaink nemzedéke viszont értelmetlennek találja az olyan jólétet, amiben csak a kevesek érdekeltek, ezért gyakran durva módon bírálja az fennálló hibákat. Az ipari társadalmak egyházainak az lenne a feladata, hogy példamutatóak legyenek az elmaradott népek előtt, ezért gyakran még az igazságtalansággal való szembenállás kötelezettségéről sem mondhatnak le.

Az a világbéke, ami csupán politikailag biztosítható, csak illúzió. Addig, amíg bizonyos helyekre korlátozódó összeütközésekről van szó, amíg a raktározott atomfegyverek pontos és hibátlan védő-riasztó berendezésére számíthatnak, van ugyan valamiféle „biztonság”. A védelmi berendezések azonban hamar elavulnak, a fegyvertechnika folyton fejlődik. A nagyhatalmak pedig továbbra is az évezredek harci szabályát követik: Ha az egyik fél majd erősebbnek érzi magát, támad —, így előbb-utóbb kitér a háború. Ha pedig megvalósulna az ún. „szövetségi világkormány”, akkor az az egész világra kiterjedő zsarnokságot idézhetne elő. Ez biztosít egy totális háborúhoz. — „Legyen ezért az egyház az a hely, amely mentes a hatalmi érdekektől, ahol ki lehet mondani a szükséges igazságokat és elfogulatlanul megtárgyalhatják a döntő kérdéseket.” (Die Aufgabe...) Hogy az egyház miként vesz részt a béke megteremtésében és megőrzésében, az a helyi körülményektől függ. De mindenütt érvényes, hogy a kereszténységnek az emberszeretet vallásának kell lennie ebben a szétszaggatott világban.

AZ AMBIVALENCIÁT korunk fő betegségének kell tekintenünk és gyógyítanunk kell. A technika ugyanis egyrészt megvédi a természeti csapásoktól, másrészt azonban elpusztítja a természetet. Szabadságot ad, rendet teremt a világban, de ugyanakkor erősíti az egyesek uralmát és ezzel zsarnokságot teremt. A technika serkenti a haladást, az egyedi és kollektív önmegvalósítást —, ámde ez könnyen erőszakká fajulhat. A mai ember szinte neurotikus erőszakkal, teljesítményével akarja mindenhatóvá feltüntetni magát, így az igazi boldogságát felcseréli az öncélú sikerrel, az élvezetekkel, a hatalmi törekvésekkel. Ha mindez

egész társadalmakra vonatkozik, akkor a közösségi tudat is ambivalenssé válik, és egy, sikereiért állandóan aggódó, feszültségben élő generációt nevel fel, igazolva Walter Weiss már idézett meglátását: „Az atomharc nem más, mint kettéhasadt pszichénknak ma már életveszélyessé vált kivetítődése.”

„Ambivalenciánk gyökere az, hogy önmagunkat (Selbst) felcseréljük igazi énünkkel (Ich). Énünket azonban nem zárhatjuk büntetlenül önzően önmagunkba —, ez neurózishoz vezet. Csak a másiknak, a közösségnek a szolgálatába állítva, spontán, szinte ajándékként talá-lunk igazi énünkre, egyéni és közösségi boldogságunkra. Önmegvalósulásunknak ezt az igazi örömet már nem sikernek, vagy szerencsének (Glück) nevezzük, hanem lelki boldogságnak (Seligkeit).” (Die Aufgabe . . .) — A Hegyi beszéd értelmében pedig az ilyen boldogok birtokolhatják a földet. Az egyháznak figyelnie kell arra is, hogy amikor a természetet újraértékeli, ne keresse minden javát a világban, mert akkor ő is az ambivalencia áldozatává válik. Friedrich Gogarten a mai világ ambivalenciáját vizsgálva úgy értékeli, hogy a szabadság, az egyenlőség, a szolidaritás gyökerében keresztény törekvések. Ezért a világ mind teljesebb megvalósulása és az emberi haladás vágya jó összhangba hozható: ez az Isten akarata, amint az a természet törvényeiből is felismerhető.

A vallás világszinten nélkülözhetetlen

A világhelyzetnek ez a rövid összefoglalása is nyilvánvalóvá teszi a vallás szükségességét. Ha igazán komolyan vesszük a kereszténység alapelvét, hogy ugyanis embertársunkat úgy szeretjük mint önmagunkat, akkor szeretet-tevékenységünkkel forrászó önmegvalósulásunk igazi boldogsággá válik. — Istent teljes szívből szeretni pedig ebben a vonatkozásban annyi, mint hogy Őbenne tárjuk fel a világ számára emberi létünk biztonságát és az egész teremtetnek az értelmét. Ám ennek az alapelvnek a hatékony tanításához az egyháznak még jobban el kell mélyítenie hitét Krisztusban és az Ő eljövendő országában.

Von Weizsäckernek életreszóló élménye volt, amikor fiatal fizikus korában Karl Barth-tal, a nagy teológussal beszélgetve megkérdezte: „Az Ön véleménye szerint foglalkozhatok-e tovább fizikával, miután felismertem, hogy az atombomba nem csupán mellékhatás, hanem a fizika fejlődésének elkerülhetetlen következménye?” — Barth így válaszolt: „Ha Ön valóban azt hiszi, amit a keresztények vallanak — de ténylegesen kevesen hisznek —, hogy Krisztus újra eljön a világra, akkor szabadon foglalkozhat fizikával.” Akkor még nem értettem, mit is jelenthet Krisztus újraeljövele, de éreztem, hogy a világtörténelemnek legérzékenyebb pontját érintette (azt ui. hogy világunk véges és elpusztítható) . . . Ma, több mint húsz év után, sok tapasztalat birtokában nyugodtan állíthatom: egy olyan egyház, amelyik nem várakozik többé Krisztus újraeljövetelére, már feladta lényegének és erejének magvát.” (Die Aufgabe . . .)

Mi, keresztények nem tudjuk még, hogy Krisztus egyházai mikor és milyen módon találnak majd egymásra az egyetlen Egyházban. Nem tudjuk, de szükségesnek tartjuk, hogy a világtársadalomban a világvallások is találkozzanak az egyetlen igazság közös szemléletében. Az egyházaknak azt is meg kell tanulniok, hogy más vallásokban is meglássák az igazságot és azt, hogy ezzel nem eltávolodnak, hanem inkább egyre közelednek Krisztus egyetemes igazságához.

Jelenlegi végkövetkeztetések

Amikor a harrisburgi reaktorbaleset történt, az attól 40 km távolságra fekvő Lancaster-i Teológiai Szeminárium (Pennsylvania) jelentős nyilatkozatot tett közzé, melyben felsorolta az emberiség létezését veszélyeztető okokat: — 1. Mérhetetlenül fokozódik az emberek fogyasztási igénye. — 2. Meggondolatlanul és vakon bíznak a technikában. — 3. Nem figyelnek azokra a gazdasági irányzatokra, amelyek hasznot húznak a magenergiából, — 4. és az emberiségben egyre inkább terjed a tehetetlenség érzése.

A nyilatkozat végeredménye, valamint az eddig említett különböző oldalról elhangzott vélemények legújabb álláspontjai a következők:

A) MORATORIUM. Adjanak haladékat az erőművek építésében a nagyobb biztonság eléréséig. Az EVT 1979-ben, a Massachusetts-i Technológiai Intézetben tartott „A hitről, a tudományról és a jövőről” szülő konferenciáján ugyancsak erre az eredményre jutottak: A további atomerőművek építésénél az USA-ban, legalább ötéves haladékat követelnek. — Az Egyházak Nemzeti Tanácsa (USA) indítványa szerint mindenekelőtt ki kell nevelni egy ökológiailag felelős társadalmat, melynek jellemzője a becsületesség és az a törekvés, hogy a javakban mindenki arányosan részesedjék. Ugyanitt az eddigi felismerések alapján felállították az ökológiai igazságosság elveit:

— 1. Minél nagyobb egy technikával járó kockázat, annál kevésbé jogosult az alkalmazása. — 2. Az *életszinval* alatt tengődőknek elsőbbségi joguk van a továbbélésre, azokkal szemben, akik luxusigényeiket mások rovására akarják kielégíteni. — 3. Biztosítékokat kívánnak a *technológiák megítéléséhez*, valamint ahhoz, hogy a közvélemény előtt is ismertek és megnyugtatóak legyenek. — 4. Feltételük, hogy a szakemberek olyan *nyílt, működési folyamatrendszerekkel* dolgozzanak, amelyek menet közben is lehetővé teszik a szabályozás és a változtatás döntéseit. — 5. Végül, hogy *illeszkedjenek* be az adott társadalmi és természeti környezetbe.

B) ASZKETIKUS KULTÚRÁT a világnak! — ezt sürgeti többek között *von Weizsäcker*: A fennálló nehézségek ellenére hajlamos vagyok egy mérsékelt optimista középtávú prognózisra a kedvező gazdasági növekedésekkel kapcsolatban, de ennek érdekében le kell mondanunk a *mindenáron való növekedés ideológiájáról*. (Mit der Kernenergie Leben...) — Az emberiség tudatát *úgy kell alakítanunk*, hogy a bőségért való hajszolt-ság helyett a harmonikus boldogságot és azt a kiegyensúlyozott életet tűzzék ki célul, melyben felismerhető *Fritz Schumacher* mondása: „A kis dolgok a szépek!” — A külső birtoklással szemben tehát a belsőleg szabályozott aszketikus életéről van szó, amit az emberiség csak a mainál érettebb tudattal érhet el. Az *aszkezis mély megtapasztalásait a vallások tárták fel* — bár az egyházban, mintha egy idő óta megfeledeztek volna róla — most viszont a világ felelősei ébresztenek rá, hogy ez a mérséklet és önfegyelem nem valami igénytelenség, hanem fennmaradásunknak és továbbélésünknek a lehetséges feltétele. Ebben a szemléletben a legnagyobb múlttal és tapasztalattal az egyház rendelkezik, feladata ezért ma is, hogy az embereket kigyógyítsa önimádatukból, megtanítsa a magasabb értékek megbecsülésére, a mások javára történő szolgálatra és egymás megsegítésére.

C) SZOLIDARITÁSBAN AZ EGÉSSZEL! „Az emberiség csak úgy élhet tovább, ha közöségét vállal a teremtés egészével” — ezt hangsúlyozza ismételtén *Günter Altner* (Leidenschaft für das Ganze, Stuttgart—Berlin, 1980.) A „Hajszátok uralmatok alá a földet!” (Ter 1,18) — bibliai parancsnak újkori helytelen gyakorlata nemcsak a világ leigázott kizsákmányolásához vezetett, de teológiai válságot is okozott. Ezért éppen a keresztényeknek kell megváltoztatni ezt a téves tudatot azzal, hogy megvallják: — *Legyen Jézus Krisztus keresztje a gyökeres bírálata és ítélete annak a fejlődési örületnek*, melyben az ember önmagát tartja abszolút hatalomnak! — Ebben a szemléletben *Altner* szerint „*Krisztusban hinni*” annyit jelent, mint elfogadni az emberi alkotás korlátait. Ne akarjuk mindenáron elfojtani a halált — hanem mint Krisztus tette —, engedjünk érvényt a halál törvényének is. Ugyanakkor *higgyünk komolyan a feltámadott Krisztusban*, mert csak Őbenne tudjuk megőrizni az eljövendő új élet reményét (vö. *Unsere Umwelt schützen*, Ev. Kommentare 1970/11. — és *Leidenschaft für das Ganze*).

Az emberiségnek új tudatát világszinten a kereszt és a feltámadás misztériumának kell átjárnia ahhoz, hogy teremtényi mivoltunkat helyesen értelmezzük, és tevékenységünkben megtaláljuk a természet egészével való együttműködésünknek keresztény értelmét. Csak ilyen lelkiülettel felfegyverzetten tehetünk meg mindent — mint az egyház tagjai — a békéért. Ezt ott kell elkezdenünk, hogy már kicsiben is le tudunk mondani a saját érdekeinkről másokért, és megtanulunk igazán bízni az Úrban. Ha pedig minden igaz törekvésünk ellenére mégis katasztrófát rejtene a jövő —, a keresztény azt is el tudja fogadni, mert rendületlenül hiszi, „Ég és föld elmúlnak, de az én ígéim el nem múlnak!”

Széll Margit

„Engem és valamennyiünket kötelez az emberekről való gondoskodás, és ezért kérek mindenkit, hogy összpontosítsák minden erejüket az emberért való gondoskodásra. Azokat pedig, akik a Jézus Krisztusba vetett hitel engem hallgatnak, arra kérem, hogy egyesüljenek velem a békéért és a megbocsátásért való imádságban.”

II. János Pál pápa

KÖRKÉP

Julius Döpfner bíboros

AZ EMBERISÉG JÖVŐJE

(Kivonat a Német Püspöki Konferencia őszi plenáris ülésének megnyitóbeszédéből, Salzburg, 1974. szeptember 23—26.)

Olyan problémakörrel van szó, melyet eddig meglehetősen kevésé gondoltunk át, bár ezek a távlatok az egyházat igen nagy mértékben érintik.

Mindnyájan tudják, hogy a „Club of Rome (a nemzetközi tudósok Római Klubja, ford.) két évvel ezelőtt egy nagy feltűnést keltő tételt tett közzé: Ha a világ népességének gyors növekedése, a nyersanyagkészleteink kimerülése, az élelmiszertermelés csökkenése, az élettér rombolása a jelenlegi ütemben fokozódik tovább, akkor a következő 100 év folyamán elérjük a növekedés abszolút határait.

Igaz ugyan, hogy ezt a tételt egészében nem fogadták el. Mindenekelőtt úgy tűnik, hogy a bizonyítékkal felhozott tények feltárása és azok értelmezése nem volt mentes a hibáktól, sem pedig a szándékos egyoldalúságtól, mégis a Római Klub vészkiáltása egy olyan veszélyre hívta fel a figyelmet, amely fenyegeti a földön az emberhez méltó életet. A humánumnak ilyen lopakodva történő veszélyeztetése mellett a német egyház sem lehet el gondtalanul, minthogy szembe kell néznie az ember jelenlegi és lehetséges jövőbeli nehézségeivel. Benne van az egész emberiséget átfogó szolidaritásban és ezzel kötelezi magát arra, hogy hozzájáruljon az emberhez méltó életfeltételek biztosításához...

Az egyház ellen tett szemrehányások

...Néhány... tanulmányban, de a hozzám intézett személyes levelekben is, szemrehányást tesznek nekünk azért, hogy az egyház sokat beszél ugyan az élet védelméről, azonban ezen csak a magzatelhajtás kérdését érti és nem terjeszti ki a természetnek és a környezetnek az életét fenyegető veszélyeztetettségére. Ismételten mondják, hogy az egyház most sem veszi észre az évszázad problémáját.

Azonban nem csupán a környezet veszélyeztetettségéről van szó, amit az egyház nem akadályoz meg — lehet, hogy ez a kritika jogos —, de a szemrehányás szélesebb körre terjed ki. Választ várnak arra a kérdésre: Hogyan kellene megbirkózni a népességnövekedés, a növekvő élelmiszerhiány, a nyersanyag- és energiaforrások kimerülésének a problémáival...

Az egyháznak a népesedés és a növekedés problémáival kapcsolatban, valamint a világot fenyegető összeomlás kérdésében tett szemrehányások még tovább mennek: hogy nem régen a keresztények még örök-maradónak számítottak, akik semmiféle megértést sem mutatnak a fejlődés és a haladás iránt és szívükben még mindig a középkor változatlan világában élnek, úgy most ők lesznek egyszerre azok a bűnbakok, akik haladási mítoszokkal veszélyeztetik a kozmosz stabilitását. És egy csapásra hozzájuk veszik a zsidókat is, mivel az a döntő mondat, amin állandóan lovagolnak, a Biblia első könyvében, a Teremtés könyvében található. Így hangzik: „Legyetek termékenyek, szaporodjatok, töltsétek be a földet és vonjátok uralmatok alá. Uralkodjatok a tenger halain és az ég madarain és minden állat fölött, amely a földön mozog.” (1,28.).

Dennis L. Meadows a „Grenzen des Wachstums” (A növekedés határai, — ford.) című könyv kiadója az 1973 októberében Frankfurtban tartott előadásában kifejtette:

„Az az egy emberkép, amit a korlátlan növekedés szószólói a magukénak vallanak, a homo sapiens, azaz egy olyan különleges teremtmény, amelynek páratlan agya nemcsak a képességet, hanem a jogot is megadja neki ahhoz, hogy rövid lejáratú céljaira kizsákmányolja minden más teremtményt és mindazt, amit csak a világ nyújthat. Ez az ősrégi emberkép mélyen gyökerezik a zsidó-keresztény hagyományban, és az utóbbi néhány évszázad nagyszerű technikai vívmányai csak újból megerősítették.” (Wachstum bis zur Katastrophe? Stuttgart, 1974. 28k.)...

Azzal vádolják az egyházat, hogy kritika nélkül adja tovább a „Vonjatók uralmatok alá a földet!” igéit egy olyan korban, amikor már nem a természet leigázását, hanem a védelmét és tiszteletét kellene hirdetni. És hogy azt: „Legyetek termékenyek és szaporodjatok” akkor is mondják, amikor a népességrobbanás a világ létezését fenyegeti.

Mint egyház, olyan kihívás előtt állunk tehát, amivel szembe kell néznünk.

A problémátudatot tegyük élesebbé!

Mindenekelőtt tudatosítsuk magunkban, hogy ez a problematikus helyzet ténylegesen fennáll és az egész világot érintő, évszázados jelentőségű. A következő megállapításokról van szó, amelyek Bukarest után (1974. augusztus 19—30. között volt Bukarestben a Világnépesedési Konferencia, ford.) még világosabbá váltak számunkra: — 1. Nem vitatható többé a népesedés problémája, amely összekapcsolódik a növekedés határainak, tehát az élelmiszerhiánynak, az energiaforrások kimerülésének, a környezeti veszélyek fokozódásának a kérdésével. A népesedési problematikát mindenesetre ki kell emelnünk az eddigi népesedéspolitikai szemlélet leszűkítettségéből, vagyis, hogy a radikális születéskorlátozással nem lehet megállítani a népesség növekedését, és ezzel minden más problémát megoldani. A népesedéspolitika nem lehet csupán alkalmazott népesedéstudomány abban az értelemben, hogy megállapítja a demográfiai fejlődést, és ehhez a drasztikus születéskorlátozásra vonatkozó cselekvési rendszabályokat csatol, különösen a fejlődő országokban.

— 2. A népesedés problémáját csakis az élelmiszertermelés bővítésével, a nyersanyag- és energiaforrások összvilággazdasági takarékos felhasználásával, a környezeti veszélyek csökkentésével lehet megoldani, valamint a fejlesztési segélyek tetemes növelésével — a művelődési formák és egyéb társadalmi-gazdasági struktúrák kiépítéséhez —, valamint azzal, hogy megszüntetjük az ipari és a fejlődő országok közötti szintkülönbséget.

A tudománynak sokat kell még feltárnia ehhez, egyrészt a gazdasági fejlődés, másrészt a társadalmi kibontakozás összefüggésében. Abban azonban mindannyian egyetértenek, hogy a népesedéspolitikát világméretű társadalompolitikába kell beágyazni.

— 3. Ez a két megállapítás szükségszerűen kihat az új társadalom- és gazdaságpolitikai eszmékre és intézményekre, melyek viszont új beállítottságot és új magatartásmódot tételnek fel az emberről...

Ezek a kötelezettségek állnak előttünk. És nekünk kell megtárgyalnunk és fel kell dolgoznunk a bennük foglalt társadalompolitikai, főleg azonban a teológiai és lelkipásztori kérdéseket. A Római Püspöki Szinódus már 1971-ben óva intett minket: „Mind a kapitalista, mind a szocialista gazdag országoknak a nyersanyagok és az energiaforrások iránti kereslete (éppen úgy, mint az azok felhasználásával okozott levegő- és vízszennyezés) oly nagy mértékű, hogy a földi életnek azokat a lényeges elemeit, mint a levegő, a víz, helyrehozhatatlanul megmérgezheti, ha a magas fogyasztás és a nagy szennyezés még tovább növekedve kiterjed az egész emberiségre!” (88.)

Sajnos tagadhatatlan, hogy katolikus hittudósok és politikusok alig foglalkoznak az említett problémákkal. Egy-két kezdeményezéstől eltekintve a teológusok is hallgatnak erről a kérdésről... Arra van szükség, hogy az egyház felelőseit és minden hívőt egyre kiterjedtebben tegyünk érzékennyé az említett problémák iránt. Az egyház lényegesen hozzá tud és hozzá is kell járulnia a problémák megoldásához, mivel azok az emberi értékrend és a társadalmi normák területeire tartoznak. Vállalnunk kell tehát a fáradságot, hogy átgondoljuk saját álláspontunkat és újrafogalmazzuk azt.

Arról van szó, hogy megfelelő néven nevezzük a tulajdonképpeni problémát. Nem egyszerűen környezetvédelemről van szó, hanem életvédelemről (kiemelés a fordítótól!). Hiszen ezeknek a megfontolásoknak a központi kérdése ez: Hogy védhetjük meg az életet, annak minden szakaszában, fejlődésének minden fokán? A javasolt fogalom ezenkívül nagyobb biztosit ahhoz, hogy a többiekkel együtt gondolkodjunk mi is erről a kérdésről és elkötelezzük magunkat mellette.

A környezetvédelemnek ezen a problémakörön belül van a helye. Ám nem elegendő, hogy csupán a környezet életveszélyes szennyeződését akadályozzuk meg, hanem szem előtt kell tartanunk a tulajdonképpeni célt: meg kell őriznünk vagy meg kell teremtenünk az emberhez méltó életkörülményeket minden területen. Az élet védelme így nemcsak egyes tudósoknak, politikusoknak, vagy nagyvállalatoknak a feladata, hanem felhívás minden emberhez.

Bibliai emberkép és a haladásba vetett optimizmus

... a bibliai emberkép nem egyeztethető össze azzal az elgondolással, hogy az ember korlátlannal növekedhet és önkényesen megváltoztathatja a kozmoszt. A technikát és a művészetet tekintse inkább úgy, mint Isten teremtő művének a folytatását. Tegyük ezek a világot alkalmassá arra, hogy otthont adjon Istennek az emberek között. A technika és a művészet ne rombolja le, hanem tegye teljessé a kozmoszt.

Ezek a felismerések számunkra nem újak, de a világ közvéleménye nyilvánvalóan nem látja és nem érti azokat, ezért egyre gyakrabban és világosabban kell hirdetnünk.

Az ember új beállítottsága és magatartása

Világunk helyzetét, újonnan felismert távlatait tekintve állandóan új gondolkodásmódot, új beállítottságot, új magatartást és új etikát követelnek tőlünk. Sokan az emberiség jövőjéért való aggodásunkban ezt a követelést egyenesen az egyházhoz intézik. „Az egyházak járjanak az élen annak újrafogalmazásában, hogy mi az igaz, és mi a hamis korunk egyre táguló perspektívájában.” — írja Jay W. Forester művében (in: D. L. Meadows „Das globale Gleichgewicht”, Stuttgart, 1974. 258.).

Ezeknek a kívánságoknak és ösztönzéseknek a szövegösszefüggéséből azonban gyakran az tűnik ki, hogy a szerzők a kereszténység feladatát arra akarják korlátozni, hogy szabjon határt a növekedésnek, és ezzel az egyházat saját eszméik számára igyekezzenek lefoglalni. Ez odáig megy, hogy az egyházakat azoknak az értékfogalmaknak a leépítésére akarják kötelezni, amelyek a „vallásos írásokban kodifikálva” vannak (uo. 253.).

Az ilyen méltánytalan kívánság elsősorban nyilván abból ered, hogy ezek a tudósok a bibliai üzenetet kifejezetten az „exponenciális növekedésre” való felszólításra szűkítették le (uo. 253.). ... A tulajdonképpeni ok mégis abban rejlik, hogy a veszelgetett világ és emberiség néhány szószólójának az álláspontja lényegesen különbözik a keresztények állásfoglalásától: A keresztény úgy tekint a világra, mint Isten teremtményére és Jézus Krisztus megváltásának a helyére. A keresztény a megítélésnek egy új szintjére emelkedik. A hitnek a távlata adja meg a kozmosz értékének az alapját és egyben határait is.

Az új keresztény etikának ezért a következő szempontokra kellene irányulnia:

— 1. A pusztán emberközpontú antropológiával és az ember önkibontakozásáról szóló, már-már ideológiává vált tétellel szemben meg kell mondanunk, hogy a világtörténelem célja és vége nem az ember, hanem az Isten és az, hogy ő az emberek között lakozzék. Ezen a bibliai üzeneten alapul az ember önértelmezése éppen úgy, mint az Istenhez, az embertársaihoz és a természethez fűződő kapcsolata. Ez szabályozza az emberi gondolkodást és cselekvést.

— 2. A hitben megalapozott emberrel szemben fennálló szolidaritás kötelezi a keresztényeket arra, hogy jobban vegyék figyelembe a természetnek és gazdagságának határait és, hogy ismerjék el a növekedés lehetséges határait, fogadják el a szükséges korlátozásokat. Hiszen keresztény mivoltunk lényegéhez hozzátartozik, hogy biztosítsa a többi ember alapvető szükségleteit és feladhatatlan jogait, a harmadik világban és a jövő nemzedékben egyaránt.

— 3. A keresztény aszkézis értelme és szükségessége új indítékokkal gyarapodik. Ma a keresztény aszkézisnek arra is készen kell lennie, hogy az emberi világközösségre való tekintettel lemondjon bizonyos követelményekről, és ne hajszoljon olyan igényeket, amelyeknek a kielégítése megnehezítené az emberek egymás közötti kapcsolatát. A fogyasztás korlátlan fokozása felelőtlenység. A haladást, a növekedést, a fogyasztást, a várható igényeket és azok kielégülését éppúgy újra kell értelmeznünk, mint a természetet, a környezetet és embertársainkat.

— 4. A világ jelenlegi távlataiban a szegénység, az engedelmisség, a házasságról való lemondás evangéliumi tanácsainak új kifejezőerejét tapasztalhatjuk meg. Vajon nem új felhívás-e ez a keresztényekhez, különösen a szerzetesrendekhez és magukhoz az egyházi közösségekhez?

— 5. Végül mint hívők, kénytelenek vagyunk arra is gondolni, hogy minden emberi elkötelezettség ideiglenes. A paradicsomi természet és a boldog emberiség elképzelése ebben az első korszakban illuzórikus. Felismerése azonban nem bénítja meg erőfeszítéseinket, hanem inkább megvéd a csalódásoktól. Az egész világon terjedő pesszimizmussal szemben megőrzi bennünket abban a reménységben, amely Krisztus első eljövételével táruult fel előttünk és újrakezdetét idején fog eszkatalogikusan beteljesülni.

Új politikai eszményképek

Fontos és alapvető tehát az új tudatnak és az új magatartásnak a kialakítása. Eközben nem feledkezhetünk a kormányok, főleg saját kormányzatunk, valamint a közvélemény politikai eszményképei és intézkedései iránti felelősségünkről. Az állam és a közvélemény a saját elgondolását terjeszti a népszaporulat kérdéséről, az élelmiszerkészletek csökkenésének, a nyersanyag- és energiatartalékok kimerülésének, a környezetveszélyeknek és a felgyorsult ipari fejlődésnek a problémáiról. Vajon helyesen látják-e ezeket a problémákat? Katolikus tudósaink és politikusaink, egyesületeink, akadémiáink feladata, hogy intenzívebben foglalkozzanak ezekkel a kérdésekkel.

Világunk kirajzolódó szellemi áramlatainak ez a vázlatos átgondolása csak jelezni akarja, hogy korunk egyháza új kihívással került szembe és ezzel esélye kínálkozik az igehirdetésre és az egyház új megvalósítására. Egyidejűleg az egyháznak új felelősséget is kell vállalnia! Ez alapvető, bizonyára hosszabb időt igénylő munkát, megbízatást... jelent.

Forrás: *Julius Döpfner* († 1976): *Zur Zukunft der Menschheit*. Kivonatos fordítás. *Eberhard Pies*: *Überleben wir die Zukunft* könyvből, Stuttgart, 1979. IV. fej. Ausgewählte Dokumente 215—219.

ford.: Széll Margit

ERKÖLCSI MAGATARTÁSUNK AZ EMBER ÉS A KÖRNYEZET MEGVÁLTOZOTT VISZONYÁBAN

Hazánkban kb. két évtizeddel ezelőtt hallatszottak az első óvatos hangok a környezet-szennyezés veszélyeiről, a környezetvédelem fontosságáról. Az ekkor éledő társadalmi szervek — Népfront, Nőtanács, Vöröskereszt... — fórumain, folyóiratok apróbetűs oldalain. Alig találtak visszhangra. A hetvenes években azonban fokozatosan a napilapok kiemelt helyeire került a kérdés, a rádió és a televízió egyre több figyelmet szentelt a témának. A balatoni halpusztulás, a váci ivóvízszennyezés, a Sajó-folyó egyes szakaszainak olyan mértékű szennyeződése, mely gyakorlatilag a folyónak, mint az élő természet részének megszűnéséhez vezet, már nemcsak a veszélyeket jelezték, hanem riadót jelentettek. De a különböző vizek szennyeződéséhez hasonlóan fenyegetővé vált egyes vidékeken a levegő szennyeződése és a növényvilág károsodása. Megbomlott a természeti környezet évezredes biológiai egyensúlya.

Hazai gondok — így az alakuló nagy iparvidékek élővilágának eltűnése — még inkább külföldi híradások alapján kapott hangot a genetikai anyag pusztulásának a veszélye. Ez egyszerűen növény- és állatfajok megszűnését jelenti a környezet mélyreható változásával összefüggésben.

Márpedig minden faj sajátos örökítő anyagot képvisel. Vadontermő afrikai és ázsiai gabonafajták segítségével tudták például az Egyesült Államok gabonatermesztését nemcsak megmenteni, hanem növelni is. A gabonanövényeket vadontermő fajtákkal keresztezve, ellenállóbb és nagyobb terméshozamú fajtákhoz jutottak. Az agrártudományok eredményeinek világméretű gyakorlati alkalmazása még csak az első lépéseknél tart — de már reálisnak tűnik a veszély, mire kidolgozzák az egyes vidékek genetikai anyaga másutt történő felhasználásának elvi és gyakorlati módozatait, végtelenen lecsökkenhet azon fajok száma, melyek egyáltalán szóba jöhetnek. Úgy tartják, hogy ma már naponta néhány faj pusztul ki a földön, és a folyamat gyorsul. Ha tekintélyesnek tűnik is a földön élő, több mint ötmillióra becsült fajok száma, nyilvánvalóan nem mennyiségi kérdésről van szó. — Rá kellett azonban döbbedni arra is, hogy a természeti környezet változásával egyidejűleg gyökeresen megváltozott az ember társadalmi környezete is.

Mielőtt ezt a kérdést és a környezetváltozás okait taglalnánk, fordítsunk egy kis figyelmet a környezet fogalmára. Egyszerűen kifejezve környezetet magát világunkat, melyben élünk, melyben az ember, az emberiség él, értjük. A világ, a környezet több szempontból osztályozható. A legegyszerűbb: a természeti és a társadalmi környezet, illetve a makro- és a mikro-környezet megkülönböztése. Természeti környezet a természet élettelen és élő tényezőinek összessége. A társadalmi környezet az emberek kisebb-nagyobb csoportjainak, annak a társadalomnak a jellemzőit tartalmazza, melyben az ember él. Magában foglalja az életforma és az életmód összetevőit. (Nagyvárosi, kisvárosi, falusi stb. életfor-

ma . . . , ülő életmód stb.) — A makrokörnyezet ismét csak világunkat, vagy legalábbis egy nagyobb részét jelenti, míg a mikrokörnyezet az ember, vagy egy kisebb embercsoport — család — közvetlen környezetét. A környezet bizonyos fokú megváltozása minden korban jellemző volt. Az emberi élet úgy is felfogható, mint a változó környezethez, természeti és társadalmi tényezőkhöz való folyamatos alkalmazkodás. Ennek során természetesen az ember maga is megváltoztatja környezetét. A változások, az esetleges fejlődés ezen kölcsönhatások eredője. — A környezet megváltozásának folyamata az utóbbi száz évben rendkívüli módon felgyorsult, hatása oly mértékben érinti az embert, hogy a változások tényezői, a várható további történések, ezek következményei napjaink leginkább vitatott kérdései közé tartoznak. Az elmúlt húsz évben a környezetváltozás — érte ezen nemcsak a kedvezőtlen, hanem a legalábbis részben kedvező tényezőket is — olyan mértékben érintette az embert, az emberiséget és az emberiség jövőjét, hogy e problémák elhárítása a továbbiakban lehetetlenné vált.

A változást előidéző tényezők közül három alapvető, egymással összefüggő, egymást feltételező tényező emelhetünk ki. Mindhárom számos résztenyézőt tartalmaz, melyek igényes elemzése önálló tanulmányt tesz szükségessé. Ezen alapvető tényező: — 1. A tudományos-technikai forradalom. — 2. Az urbanizáció. — 3. A demográfiai robbanás.

A tudományos-technikai forradalom eredményei fedezték fel az elmúlt száz év kedvező és kedvezőtlen változásai mögött. Bár a korábbi időszakos tudományos eredményei, ismeretei, sejtései sem becsülhetők le, számos közülük a legkorszerűbb módszerekkel is igazolódott, mégis a 19. században, főként a század utolsó évtizedeiben születtek meg azok a tudományos felfedezések, melyek összefüggnek a 20. században bekövetkezett természeti és társadalmi változásokkal.

Ezen változások egyike, mely az emberiség egyre nagyobb részét érinti, az urbanizáció, a nagyvárosi életforma kialakulása. A mikrobiológia fejlődése, a baktériumok felfedezése, az ellenük való védekezés, a megelőzés kidolgozása nélkül nem volt lehetséges a mai értelemben vett városi élet. Nem lehetett gondoskodni sok ember higiéniés szükségleteiről, beleértve ivóvíz- és élelmiszer-ellátásukat. A tudományos eredmények fokozatos alkalmazása, a városépítés, a fűtés, a világítás, a közlekedés egyre korszerűbb megoldásai, az automatizálás terjedése, a tömegkommunikációs források irénen sok ember egyidejű, gyors tájékoztatása mind hozzájárulnak a sokmillió lakosú metropolisok kialakulásához. De az úgynevezett városiasodás a kisebb településeken is jellemzővé vált.

A kérdések további csomópontja a népesedés kérdése, a világméretekben demográfiai robbanásnak nevezett jelenség: az a tény, hogy az emberiség mértani haladványának megfelelően szaporodik. A tudományos eredmények, a hallatlan fejlődés ellenére bolygónk nem képes eltartani a növekvő számú emberiséget. — Ugyanakkor a fejlett civilizációjú országokban, hazánkban is, a népesség öregedése, a születések számának a csökkenése vált jellemzővé. 1981-ben nálunk is többen haltak meg, mint ahányan születtek.

Ezzel visszaérkeztünk a társadalmi környezet megváltozásának a kérdéséhez. Az említett okok viszonylag rövid idő alatt, túlzás nélkül drámáinak nevezhető változásokat idéztek elő az emberek életében, életmódjában. Ezen változások többsége első megközelítésben feltétlenül pozitív. A lényeg: könnyebbé, kényelmesebbé vált az élet, mint bármikor korábban. Csökkent a munkaidő, megnövekedett tehát a szabadidő. (A száz évvel ezelőtti értéket száz százaléknak véve, a társadalmi munkamegosztásban egy százalék alá csökkent az élő erővel történő energiatermelés.) Ez a hallatlan változás az ipar, a mezőgazdaság gépesítésével, illetve az automatizálással, a korszerű közlekedéssel és a háztartási gépek elterjedésével függ össze. — Korábban úgy vélték, hogy a jólét növekedése, a gazdasági biztonság, a könnyebb élet mintegy automatikusan meghozza az emberek boldogságát. Századunk második felének civilizált világában kiderült, hogy az anyagi biztonság még testi egészséggel párosulva sem jelenti az egyén boldogságát. (Mindebből természetesen nem következik, hogy államnak és társadalomnak nem alapvető feladata a polgárok jólétén és egészségén munkálkodnia.) — A tudományos-technikai forradalom eredményeinek, az ezzel összefüggő merész jóslatoknak eufóriája után, a század végéhez közeledve, kijózanodva vizsgáljuk megváltozott világunkat. Keressük a válaszokat társadalmak és egyének gondjaira. Hiszen a nagy környezeti változások közepette, évezredek alatt viszonylag legkevesebbet mégiscsak az ember változott. Változtatlanok kérdései élete céljaival, boldogulásával, boldogságával kapcsolatban — A világ számos pontján kutatják a választ különböző agytrösztök — legismertebb talán az úgynevezett „Római Klub” —, hogyan lehetne a mai élet ördögi köreit átvágni, a megoldásokat megtalálni. A teljesség igénye nélkül.

Becslés szerint ma az emberiség egyhatoda éhezik, kb. 6—700 millió ember. Számuk az ezredfordulóra, minden intézkedés ellenére elérheti az 1 milliárdot. (Ez megfelel arányában a népesség növekedési ütemének, tehát az éhezésellenes törekvések csak a jelen-

legi szinten tudják tartani a folyamatot, megfordítani nem.) Az éhezés circulus vitiosusaihoz tartozik, hogy a mezőgazdaság kemizálása nélkül nem növelhető a terméshozam, egy bizonyos szinten felül azonban a kemizáció már veszélyezteti a fogyasztók egészségét. (Rákkeltő anyagok felhalmozódása stb.) Népesedéskorlátozás és józan kemizáció lehetne a kivezető út, azonban ez ma még illúzió. Nehezen befolyásolható az ún. harmadik világ túlnépesedett országaiban a népszaporulat, a mezőgazdasági nagyüzemek pedig a nagy konjunktúra miatt is a lehetséges határig igyekeznek növelni termelésüket. A nagymérvű iparosodás környezetkárosító hatása talán a legismertebb. Az iparosítás nélkül viszont nem élvezhetné az emberiség a tudomány és technika vívmányait. További gond, hogy a növekvő népességnek az iparosítás révén lehetett csak kellő számú munkaalkalmat teremteni. Csökkenő iparosítás a munkanélküliség növekedésével jár, mely újabb társadalmi feszültségeket gerjeszt.

Tulajdonképpen ez is része a hadiipar problémáinak. Becslések szerint a hadiipar több mint ötvenmillió embert foglalkoztat a világon, és közvetve e számnak háromszorosára tehető azok száma, akik érdekeltek e tevékenységben. A leszerelés, vagy legalább a fegyverkezés korlátozása az emberiség érdeke, de éppen az államok költségvetésében a hadihonvédelmi kiadások magas aránya is indokolja, hogy a csökkentés fokozatosan menjen végbe, lehetővé téve, hogy a tőke és a munkaerő másutt hasznosodjék. Sajnos, mindez ma még ugyancsak illúzió.

Nem foglalkoztunk még a minden eddigi kérdéssel mélyen összefüggő, minden ellentmondást a legélesebben megvilágító nukleáris fenyegetettség kérdésével. A nukleáris háború lehetősége nem egyszerűen elképzelhetetlen borzalom — elsősorban vitán felül az —, hanem minden eddigi történelmi példát meghaladó lehetősége egyes államoknak, hogy akaratukat másokra rákényszerítsék. De a kérdés másik oldala, hogy éppen a borzalom nagysága, elretentő volta teszi lehetővé a fenyegetetteknek, hogy feltételezzék, nem kerülhet a nukleáris fenyegetés bevaltására sor, és ezért még az indokolt partnerkapcsolatot se fogadják el, hanem szélsőségesen kövessék önös érdeküket. A sok önös érdek eredője azután a káosz, amely bizonyosan szerepet játszik a jelenlegi világgazdasági válságban. Talán ezért sem találják a legkiválóbb közgazdászok sem a válság objektív magyarázatát. — A szükséges vélelem hiánya és a káosz a terrorizmus terjedésének is kissé leegyszerűsített magyarázata. (Gondolatmenetünk összefüggésében azonban ez a kérdés inkább az egyén problémáinál jelentkezik.)

A nukleáris problémákhoz tartozik az atomenergia békés célú felhasználása. Az atomerőművek kevésbé szennyezik a környezetet, mint a hagyományos erőművek (szén-, olajfelhasználással), mégis több országban nagy velük szemben az ellenállás. Talán az egész nukleáris korszak elleni tiltakozásul, talán, mert a mennyiségileg kisebb veszélyt minőségileg nagyobbaknak ítélik. Ez is az ördögi körhöz tartozik, mert ha viszont nem építünk atomerőműveket, nem tudjuk az energiaigényeket kielégíteni.

Mindezek a kérdések, ördögi körök a gazdag és a szegény országok, más terminológiával Észak és Dél ellentétéként is jelentkeznek. A különbségek minden egyéb szándék ellenére nőnek, legalábbis nem csökkennek. Egyetlen földrész, ország, nép problémáját sem lehet csak kívülről jövő segélyekkel, kölcsönökkel, tanácsokkal megoldani. Persze ez nem csökkenti a gazdagok, a hatalmasok felelősségét. A világ és kisebb egységeinek, civilizált és fejlődő, gazdag és szegény egységeinek a problémái abból fakadnak, hogy egyének és közösségek nem tudtak alkalmazkodni a változó világhoz. Az említett eufória, a természetben úrrá lenni látszó ember eufóriájának tüzeiben elégnek hagyományos erkölcsi-érzelmi-emberi értékek, anélkül, hogy újak születtek volna.

A környezeti változások egyént érintő következményei, ami a negatívumokat illeti, talán kevésbé látványosak, mint az államok és népek gondjai, de elválaszthatatlanok ezektől. Joggal véljük úgy, hogy a válságokból kivezető út fontos, ha nem elsődleges része lenne, hogy az ember ismét megtalálja helyét a megváltozott világban. Civilizációnk jellegzetesen Janus-arcú. Számos előnyét említettük. De a fizikailag jobban, kényelmesebben élő mai ember, látva a környező világ hallatlan változását, ha tetszik fejlődését, az új metropolisok kialakulásától az ürkatatásig, felteszi magának a kérdést: „Mire jó nekem mindez?” Úgy érzi, boldogabb volt kevesebb információ birtokában, szűkebb élettérben, mert ezek az információk és ez az élettér személyesen hozzátartozott, míg most a kitágult világhoz, az információáradathoz alig van köze. Idegenül mozog saját életében.

Ne értsük félre: a történelem folyamán a háborúk, éhínségek, járványok olyan fenyegetést jelentettek, melyek fegyelmező erővel is bírtak az emberre. Jó értelemben véve alázatra, reális félelemre nevelték, ugyanakkor mozgósították erőit is. Ma eltűnt a szükséges félelem és ez különösen az ifjúságnál üt vissza, éppen az egészséges erőfeszítések, a mozgósítás hiányában. Nem a félelmet és az alázatot kérjük elsősorban számon, hanem azokat az ingereket, melyek ezen tovatűnt fogalmak helyett a szükséges alkalmazkodást kívánják.

— A nukleáris háború apokaliptikus borzalom, a béke ezért is politikai realitás mindenek felett, de napjaink viszonylagos békéje, melyből nemcsak a félelem fegyvelő ereje hiányzik, de az igazi béke jó értelemben vett felelős biztonsága is, mely felszabadítja az építő energiákat.

A tudomány eredményei és ezek társadalmi méretű alkalmazása meghosszabbították az ember élettartamát. A két világháború közötti 40 éves átlaghoz képest ma 70 év körül van hazánkban az átlagos élettartam. De a megnövekedett élettartam esélye sokak számára betegségekkel való kényszerű együttélést jelent. A civilizáció, eredményei mellett, olyan betegségek, elsősorban szív-érkeringési betegségek (szívinfarktus, magas vérnyomás stb.) terjedésével is járt, melyek keletkezésében joggal tulajdonítunk szerepet pszichoszomatikus folyamatoknak (azaz kóros lelki működés váltja ki részben vagy egészben a szervi változásokat), ezek részét civilizációs kórképeknek is nevezzük. És ami nem változott: a halál ténye. A megnövekedett élettartam nem teszi kevésbé fájdalmassá az elmulást. Ugyanakkor, hogy még bonyolultabb legyen a kép, az elmúlt években nőtt hazánkban a munkaképes felnőtt férfiak halálozási rátája (infarctus, tüdőrák, balesetek miatt). Érthető, hogy a gyorsan és alapvetően megváltozott világban fiatalok és idősebbek támaszukat veszítették és nem találtak új kapaszkodókat. Nem zárható ki, hogy ezek kialakulásához hosszabb időre van szükség, de az eddigi tapasztalatok nem ezt mutatják. Jelenleg a különböző társadalmak felelős régei — vezetők, pedagógusok, pszichológusok... — mintegy utódviharot folytatnak. A kevés, még megmaradt történelmi, társadalmi, egyéni és közösségi erkölcsi értéket próbálják elfogadhatóvá tenni az ifjúság számára, hogy egyáltalán legyen jövő, a létfenntartás kényszere mellett legyen humán kohéziós faktor is a társadalomban. Egyelőre kevés a pozitívum. Gyorsan kialakuló és felbomló kapcsolatok, megfelelő érzelmi alap nélküli együttélés, ezzel összefüggő elsívárosodás, hivatástudat nélküli sodródás egyre fenyegetőbb jelenségek az emberi élet alapvető kérdései terén.

A biológiai és társadalmi alkalmazkodó- és ellenállóképesség gyöngülését sajnálatosan mutatja, hogy egyfelől a jölet csökkenésére, a gazdasági nehézségekre, másfelől a viszonylagos békében kialakult terrorcselekményekre hogyan reagáltak a különböző társadalmak. Nem csak, és talán nem is elsősorban politikai, hanem inkább gondolkodásbeli értelemben jobbrtolódás, konzervativizmus következett be. Nem a múlt erkölcsi-eszmei-érzelmi értékei, hanem a (kis)polgár számára legfontosabb rend, „rend minden áron” jelszava vált uralkodóvá. — A kör bezárult. A kitágult horizont, a harmadik évezred távlatai elidegenedett, közönyös, megcsömörlött, illetve szerény vagy luxusodúikba védekezően visszahúzódni vágyó embereket találunk. Nem lehet már kétséges: világunk problémáinak megoldásán fáradozva egyidejűleg munkálkodnunk kell a világban élő emberek egyéni problémáinak megoldásán is. A kettő csak együtt teljes, egymás nélkül szinte értelmetlen. Senki sincs abban a helyzetben, hogy csalhatatlan recepteket adjon, főként a „hogyan” kérdésre, már szilárdabb talajt érezhetünk a lábunk alatt, ha „mit” kérdésre akarunk válaszolni.

Kiélvezve: nincs szükség új értékekre az ember számára, hanem a tradicionális értékek megelevenedésére, hatására a mai körülmények között. Nemcsak meggyőződésünk, hanem tapasztalatunk is mondatja, hogy ezek között a legfőbb érték a szeretet. Agyonracionalizált, pragmatikus világunkból szinte kiveszett a szeretet. Ritkává vált legegyszerűbb, rokonszeny alapú, érdekekkel összefüggő formája is; megkopott, sivár lett mint biológiai és humán tartalmú, a másik nemre irányuló érzélem, és szinte kiveszett az igazi, érdekek nélküli, sőt a saját létem érdekeivel ellentétes, áldozatos szeretet. Ez a kereszténység tulajdonképpeni feladata és esélye a mai világban. Esély egyéni és közösségi, keveseket érintő és társadalmi méretű akciókban. „Annak ellenére szeretlek, hogy ilyen vagy.” Téged, ember és emberiség. Nem értek veled egyet, nem azonosulok nézetekkel és életvezetéssel, de szeretlek, mert Isten megváltásra szóló gyermeke vagy. Akkor is, ha nem tudod, nem hiszed, nem vallod. Az egyház sokféle történelmi magatartása közül a legősibb keresztény magatartás a feltétlen szeretet, a feltétel nélküli bűnbocsánat szeretete vált a legidősebbé. Ez lehet csak ható tényező, erre van leginkább rászorulva világunk. Nem arról van szó, hogy az egyháznak fel kell adni teológiáját, vagy akár a keresztény egyházak közötti különbségeket azonnal el kell tüntetni, hanem arról, hogy a világnak ma, talán jobban mint bármikor szeretetre van szüksége. És ez helyezi előtérbe a kereszténység egységét, teszi kötelezővé minden keresztény ember és egyház számára, hogy szóban és életben ezt a szeretetet sugározza.

Nehezebb a válasz a „hogyan” kérdésre. Ami bizonyos: valahová tartozni kell. Hihetetlenül könnyű magányosnak maradni tömegben. A kiutat a kisközösségek jelentik. Ezek sokféle alapon szerveződhetnek. Ebben is van feladata az egyháznak. Baráti és munkaközösségek, családok jelenthetik azokat az alapegységeket, melyekben az egyének kereshetik saját életük kérdéseire a választ. Hálás dolog lenne lándzsát törni a családok mellett, de gondjaink jelentős része éppen a család válságával kapcsolatos. Feltétel nél-

küli szeretetünket sokszor éppen a bomló, újjáalakuló, kétkedő, ismét reménykedő családok igénylik. — Szervezetileg, érteve ezen belül még fájdalmas aggodalommal a családot is, nyitottnak kell lennünk a jövőre, semmihez sem ragaszkodva, ami nem érték önmagában. Az értékekből, hitbeli és valódi erkölcsi értékekből önmagunkra nézve nem engedve, de magunkat és mások iránti gesztusainkat tekintve is egyedüli meghatározónak a szerepet tartva. Ez jelenti mások megértését, megbecsülését, segítségét akkor is, ha nem a mi oldalunkon állnak.

Végül csak egy példát mindegyikre saját gondjainkból. Nálunk a népesedéspolitikai gondja a születésszám csökkenése. De ezen belül is további gondok jelentkeznek. A mesterséges szelekció csökkenti az új nemzedék biológiai értékét. Ez azt jelenti, hogy az orvostudomány eredményeinek alkalmazása az anya- és csecsemővédelemben azon újszülötteknek is életessé ad, akik korábban meghaltak volna. De egyrészt egész életén át gondoskodásra szorul, a társadalom szeretetét igényli, másik részük pedig nélkülözi az aktív életmódot, hogy megszerezze a szükséges egészséget, edzettséget. Az egyre inaktívabb társadalomban ez csaknem illúzió. — További gond, hogy a csökkenő népszaporulatból is elsősorban nem azok a rétegek veszik ki részüket, akik gazdaságilag és társadalmilag (nevelés, családi háttér) is kívánatosabbak lennének. Akárcsak a világ, a nemzet problémáin is csak minden felelős, — állam, társadalmi intézmények, egyház — és maguk a polgárok együttes erőfeszítése segíthet. Hogy azok ismerjék fel: a gyermek örömforrása, akik ma más értékeket hajszolnak többnyire reménytelenül, — pedig az ő életük válna teljesebbé a gyermekek révén. Minél több ember életében válnak evidenssé az erkölcsi-érzelmi értékek, annál nagyobb a társadalom megújulásának az esélye. Annál inkább várható, hogy a homo sapiens jobban összhangba kerül megváltozott környezetével. Hogy megnövekedett jólét és testi egészségét a teljesebb emberi élet érdekében hasznosítja. Nem kétséges, hogy a világ problémáinak megoldásában azok az államok tudnak hatékonyabban részt venni, akik saját gondjaik megoldásában — érteve ezen a lét gondjain túl az emberhez méltó lét gondjait — előbbrejutottak.

Sokan vélik úgy, a 21. század a biológia százada lesz. Szerintük az eddigi fejlődés főleg az élettelen természettudományok — fizika, kémia — eredményeinek köszönhető. Ezek révén várhatók a nagy biológiai felfedezések. A nukleáris apokalipsziséknél még ember teljesebbnek tűnik a biológiai apokalipszis, a génszabályozás uralma. De már tudjuk, minden az emberen múlik. Nem a tudományban van a hiba. Az atomenergia és a génszabályozás is szolgálhatja az embert. A vízváltástól örök. Csak éppen ma minden felerősödött a nagy számok miatt. Ezért nagy az igény a minden eddiginél erősebb, teherbíróbb, aldozatosabb szeretet iránt.

Dr. med. Frenkl Róbert

AZ ERŐSZAK ÉS A BOLDOGSÁGOK

A hírközlő eszközök napról napra beszámolnak háborúkról, terrorcselekményekről, megtorlásokról. A jogos, vagy vélt sérelmeket az emberiség így próbálja orvosolni. Mit kell tartani a kereszténynek az erőszakról? A boldogságok üzenete alapján azt szeretnénk megláttatni, hogy azok a keresztény embert nem arra ösztönzik, hogy visszavonuljon a történelmi küzdelemtől. Erőt talál bennünk anélkül, hogy választani kellene az erőszak és a gyávaság között. Krisztus halála és feltámadása új erőt ad neki és képessé teszi arra, hogy megtalálja a helyes utat.

A Kivonulás könyvében az első versekben faji erőszakra olvassunk. Az egyiptomiak veszedelmesnek látják a hébereket nemzeti biztonságuk miatt (Kiv 1,10). Nagyon brutálisan reagálnak: elviselhetetlen terhet rónak rájuk, rabszolgákká, szervezett gyilkosságot. Az üdvösség első megtapasztalása, amelyet Isten felajánl népének így olvasható a Második Törvénykönyvben: „Titeket azonban kézen fogott az Úr és kihozott az egyiptomi vaszkohóból” (4,20). Isten összeházasítja a másik nép erejét, amely erőszakkal fordul népe ellen, melyet Ő szeret és oltalmaz. Ez a tény a kinyilatkoztatás első lapjain egyszersmind megmutatja a mi igazi szabadulásunkat, a felismerés elvét és egy cselekvési szabályt is ad számunkra.

Az evangéliumokban, ahol a kinyilatkoztatás beteljesedik, ebben a kérdésben is eligazítást találunk. Máté evangélista írja, hogy a Názáreti Jézusban beteljesedtek az Írások:

„Egyiptomból hívtam az én fiamat” (Mt 2,15). Úgy érthetjük ezt, hogy Isten határozottan közel lép az igazságtalan erőszakkal szemben, amelyet ember embertársával szemben művel? Az igazságtalan helyzetből való kiszabadítás ígérteréről van itt szó? Jézus csodái is azt mutatják, hogy szabadítóként jött, ellenáll mindenfajta elnyomásnak, amely az embert nyomorítja. Kivált a rabszolgaságból, de ugyanakkor saját maga is erőszak áldozata. Jézus világosan tanította, hogy az Isten országa eszkatologikus dimenziókat foglal magában, ezért itt a világon nem keverhető össze az elnyomástól és erőszaktól való szabadulással. Tudatában volt annak, hogy Ő az Isten Báránya, de ugyanakkor kardot hozott. A paruzia várásában, amelyben élünk, megfér a két könyörgés: szabadíts meg minket a gonosztól és jöjjön el a te országod. Ennek az óhajtott szabadulásnak itt még csak a jeleit láthatjuk, csak a zsongéit élvezhetjük, nem a teljes megvalósulását. Ez az eszkatologikus várakozás bizonyos feszültséget jelent a történelemben. A „még nem” nem zárja ki, hanem éppen ellenkezőleg követeli, hogy „mostantól már” Krisztus legyőzte vére által az elnyomást. Az egyház története során mindig szembe találta magát e kétséggel: hogyan egyeztesse össze ezt a két végtetet elméletileg is, meg gyakorlatilag is. ;

Az evangéliumi boldogság: találkozás

A Hegyi beszéd elején található boldogságok alkotják a kérdés központját. Az evangéliumi boldogság a szegényekhez, a megtörttekhez, az igazságot éhezőkhöz fordul. Ugyanakkor az Úr a szelideknek, az irgalmasoknak, a békességesekeknek, a tiszta szívűeknek ígéri meg, vagyis azoknak, akik az igazságtalanság, a gyűlölet és kizsákmányolás áldozatai (Mt 5,1–12; Lk 6,20–23). Kik azok a „szegények”, akikhez Jézus fordul? Igen sok választ adtak már erre a kérdésre. Egyesek csak a lelki vonalra, mások teljesen a szociális kérdésre szűkítették. Az elsők fölmagasztalták a szegénység és szenvedés értékét, emlékeztetve arra, hogy „lelki” szegénységről van szó. Ezeket megvádolták azzal, hogy ideológiailag is igazolni akarják az emberi méltósággal ellentétes állapotot. Mások viszont erőszakos harcot hirdettek az igazságtalanság ellen. Vannak, akik próbálják összehangolni a két állítást: az alázatos szívűek és szegények azok, akik szabadon választják a szegénységet, elkötelezik magukat a bűn szegénysége elleni harcra. A megígért boldogság a szegénység szabad elfogadásában áll.

Ezek a különböző vélemények hasznos tanítást tartalmaznak, de a probléma legérdekesebb szempontját általában mint járulékos részt tárgyalják és csak utalnak rá. P. Dupont a Boldogságról szóló nagy munkájában csak kis részt szentel a szegénységnek. A közvetlen és döntő ok, amely alapján a szegények boldogok, Isten Küldöttének jelenlétében van, aki elhozta a végső időket... Egy boldogságot sem úgy kell érteni, mint egy elvont vallási ideál kifejezését, hanem mint kapcsolatot Jézus személyével, akiben az Isten akaratát teljesen megnyilvánult. Az evangélium állítja, hogy egyes emberek nyomorúságos helyzetük ellenére boldogok voltak, amikor Krisztussal találkoztak. Jézus boldogságot tartotta őket és ezt tudatosította bennük. Az Úr maga is szegény, szelíd, irgalmas, tisztaszívű, s így látható tükre volt a boldogságnak. Jézus tehát nemcsak hirdeti az Igét, hanem ő maga az Ige.

A szenvedés dicsőséges liturgiájában Szent János így elmélkedik. Jézus kéri, hogy tanítványai úgy egyesüljenek vele, mint a szőlővesszők a szőlőtökével. Kifejezi azt a szeretetet, amely az Atyát a Fiúval összekapcsolja, majd Jézus hozzáfűzi: Ezeket azért mondom nektek, hogy az én örömöm legyen bennetek is és teljes legyen az örömötök (Jn 15,11). Főpapi imájában, miután Jézus kéri az Atyától, hogy övét, akik a világban vannak, őrizze meg, hogy egyek legyenek (Jn 17,11), így folytatja: Most visszatérek hozzád, ezeket pedig elmondom a világban, hogy örömöm teljesen az övék legyen (Jn 17,13). Jézus a kereszttel való találkozás felé haladva, teljes és mély örömet él át és ezt közli apostoloival. A kereszten Ő egy boldog „szegény” volt, akié az Ország, s amelyről szuverén módon rendelkezhet (Lk 23,42). Figyeljük meg, hogy e két ellentétes valóságot Jézus hogyan fogadja el. Az Atya akaratához kapcsolódik s annak ellenére, hogy keresztre van szegezve és Atyjától is elhagyatva, mégis megőrzi fiúi örömét. Ezúttal tudja közölni ezt az örömet minden szegénnyel és elhagyottal. — Ha ebbe a „szentek szentjébe” nem hatolunk be tisztelettel és csodálatlaltal a látszólagos ellentmondások mögé, akkor nem értjük meg, hogy kik azok a szegények, akiknek az evangélium felkínálja a boldogságot. A Hegyi beszédben kihirdetett boldogságok ugyanis nem mások, mint a kereszti-öröm programjának elővátelezése. Öröm és kereszti — a húsvéti titok fényében visszatérintve — ráveti fényét Jézus minden területére és szavára. Minden egyes boldogság kihirdetése lényegében hívás a Krisztussal való találkozáshoz, aki azt nemcsak kihirdeti és kommentálja, hanem valóra is váltja és érthetővé teszi. Krisztus misztériuma nélkül nem lehet az ígéretek megmagyarázása.

Figyeljük meg, hogy Máté és Lukács hogyan mutatja meg a kapcsolatot Krisztus misztériuma és a boldogságok és öröm témája között. „Dicsőítlek Atyám, ég és föld Ura, hogy az okosok és a bölcsék elől elrejtetted ezeket és a kicsiknek kinyilatkoztattad. Igen, Atyám, így teszted neked. Atyám mindent átadott nekem, és senki sem ismeri a Fiút, csak az Atya, s az Atyát sem ismeri senki, csak a Fiú és az, akinek a Fiú kinyilatkoztatta” (Mt 11,25—27; Lk 10,21—22). Ez a szöveg eredetileg talán himnusz volt. Az öröm az Atya akaratából származik, aki kinyilatkoztatja magát a kiváltságos kicsiknek és szegényeknek. A kinyilatkoztatásban a Fiú működik közre, akit az Atya vonz. A Fiút azonban a nagyok és hatalmasok megvetették. Máté a közös szöveghez hozzáfűz még egy részt és úgy mutatja be Jézust, mint az elsődleges Szegényt, aki gondoskodik azok nyugalmáról, akik szenvednek és feléje tartanak (Mt 11,28—30). Ezek a terheltek, megfáradtak, a szegények, akikhez az örömhír szól. Lukács pontosan meghatározza, hogy ez az óhajtott boldogság csak útban volt az Isten felé, efelé törekedtek az üdvtörténet legnagyobb képviselői (proféták, királyok...), de csak Krisztus szegényei nyerték el (Lk 10,23—24). Az evangélista itt a „látni” és „hallani” igét használja, amely a kinyilatkoztatás szótárának két tipikus szava. A „boldogság” a „szegényekhez” társul, mert ez csak a szegények és alázatosok és a Fiú közötti találkozás által jön létre.

A szegények boldogságának tanúja

Lukács evangéliumában a megtestesülés „ikonját” két egymást követő tablón tárja elénk, s a szegénységnek és örömnak a színeivel festi le. Leírja az emberek legszegényebbjéi és a szegénységben megtestesült Isten Fia közti találkozást. Erzsébet így üdvözli Máriát: „Boldog, aki hitt annak a beteljesedésében, amit az Úr mondott neki” (Lk 1,45). A boldogság valóság lett Mária számára, az Ige testet vett méhében. „Hinni” számára nemcsak a szív és lélek alávettségét jelenti, hanem asszonyi létének legteljesebb átadását az Igének, akinek test szerint anyja lett. Boldogsága saját magát átadni, valóra váltani az „Úr szolgálója” állapotot (Lk 1,38), hogy anyja legyen szegénységben. Ennek a kivételes anyaságnak a boldogsága semmi emberire sem támaszkodik: Üdvözlégy, kegyelemmel teljes, Vele van az Úr! Szegénysége ellenére Máriát eltölti az öröm, amint a Magnificat kifejezi. A Mindenható indította el ezt a nagy művet, Ő tekintett le alázatos szolgálóleányára és nagy dolgokat cselekedett (Lk 1,48—49). Az anyaságnak ebben a boldogságában mindig találkozásról van szó. A „közelség boldogságáról” a megtestesült Igével való rokonságról lehetne itt beszélni. Ez a boldogság költözik a szegények, az elnyomottak, az alázatosok és szelídek lelkébe is. Az idős Erzsébet méhében is örömben megmozdul a gyermek, amikor Máriával találkozik (Lk 1,41). A pásztorok a nagy öröm üzenetét hirdetik, amely minden népnek szól (Lk 2,10). Az agg Simeon kezébe veszi a Gyermekeket, Izrael világosságát és dicsőségét, ezért Simeon az első, akihez Jézus szava szól: boldog a szem, amely látja, mit ti láttok (Lk 10,23). Simeon ezért énekl: látta szemem üdvösségedet (Lk 2,30). Hasonlót mondhatunk az öreg Annáról, aki dicsérte Istent és beszélt a gyermekről mindenkinek (Lk 2,38). A szegények boldogsága ez, amely Krisztus elfogadásában és saját magának teljes átadásában áll. Lukács még jobban aláhúzza ezt, amikor egy asszony boldognak mondja Jézus Anyját. Jézus válasza: Hát még milyen boldogok, akik hallgatják az Isten szavát és hűségesek maradnak hozzá (Lk 11,28). Hallgatni és megtartani, ez tesz Jézus tanítványává, testvérévé, vagy anyjává. Mária teljesen valóra váltotta.

De akinek megadatott ez a boldogság, azok sem kivételek a szenvedés alól. Keresztelő János Heródes börtönébe kerül. Jézus üzeni neki: Boldog, aki nem botránkozik rajtam (Mt 11,6). Akiket Jézus kiválasztott, azok még nagyobb szenvedést látnak. Az asszonyok között áldottnak azonban hamarosan tör járja át szívét, amikor aggódva keresi Fiát, aki Atyja házában akart tartózkodni (Lk 2,48—50). A szegények is, akik hallgatják a Hegyi beszédet, megtudják, hogy gyűlölet, megvetés, szegény lesz az osztályrészük az Emberfiáért. Ez a boldogság kíséri mindazokat, akik kapcsolatban vannak Krisztussal. Elénk tárul az első keresztények életében a szenvedés és az öröm. Gyalázatot szenvednek az apostolok Jézus nevéért. Pál és Barnabás örömmel viselik el az üldöztetést. A sok szorongatás ellenére is túlrad Pál apostolban az öröm (2Kor 8,2). A tesszalónikai hívekről is ezt olvassuk (1Tesz 1,6). A szegények és boldogok népe a szenvedésben megélt boldogságról tanúskodik a Zsidókhöz írt levélben (Zsid 10,32—39). A tanúságtétel folytatódik megszakítás nélkül a mártírok, a szüzek és remeték, és minden szent életében. Idézhetnénk itt Szent Ferenc beszélgetését Leone testvérrel a „tökéletes örömről”. A tanúságok mind azt bizonyítják, hogy a keresztények hogyan élik át e két paradox igazságot. A legfontosabb mindig a teljes és elhatározott tartozás Krisztushoz, aki testében elszakíthatatlan kapcsolatra lépett a fájdalommal és örömmel és ez tapasztalható az egyháza tagjaiban is. A Krisztushoz

tartozásban kell meglátnunk a boldogságok tartalmát és motívumát. A krisztusi boldogság nem mentes a szenvedéstől, amely gyakran belehasít a keresztény lelkébe. Aki azonban a szenvedésben is megtapasztalja az örömet, az nem fordul el a világtól és problémáitól. Várja Krisztus végső eljövését az ítélet napján, akit majd mint éhezőt, beteget, vándort, fogságban lévő fog felismerni, Őt, akit földi életében szolgált, vagy elutasított. Az egész emberi történelem a teljes Krisztus felé halad, aki a történelmet megítéli.

A szegények boldogsága és az erőszak

A mondottak alapján megértjük, hogy a keresztény elkötelezi magát Krisztussal, fölfedezi Krisztus arcát a szegényben és segítségére siet. Ez az egyetlen feltétele annak, hogy az utolsó ítéleten „áldottak” lehessünk (vö. Mt 25.). Aki azonban az elnyomottak és szegények javára kötelezi el magát, egy sajátos problémával találkozik. „Övék az Isten országa”. De ez az eszkatologikus ígéret hogyan valósul meg itt világunkban? Más formában: mi a kapcsolat a szegények számára szóló evangéliumi ígéret, valamint az erőszakos forradalom között. Elégge elterjedt vélemény, hogy az előregedett civilizációknál szükség van az erőszakra, hogy új társadalom születhessen. Az előregedett társadalomnak szüksége van megújulásra, mert elnyomó erőszak hordozója. A forradalom nem ideális eszköz, hanem kemény és átmeneti történelmi szükségszerűség. Az állítás elégge bonyolult és sok problémát rejt magában. Az erőszak két szinten működik. Egyrészt áldozatokat teremt, másrészt az áldozatokat az elnyomók képére akarja formálni. Egyik újság ezt közölte: nincs a történelemnek kegyetlenebb momentuma, mint amikor az üldözöttek üldözőkké válnak. Ez a kegyetlen momentum már hozzátartozik az erőszak első tettehez. — Paradox módon azt lehetne mondani, hogy ami tragikus módon összekapcsolja az elnyomót az elnyomottal, az sokkal erősebb, mint ami szétválasztja. Mi biztosítja, hogy az „alázatosak” (a Magnificat szerint) egyszer „trónra kerülve”, mint a „hatalmasok” nem lesznek-e olyanok, mint akiket ledöntöttek trónjukról? Vagy az „éhezők” betelve minden jóval, nem ugyanazokat a módszereket alkalmazk-e majd, mint amilyeneket rájuk alkalmaztak? Vegyünk például egy boldogságot Lukácstól és a vele kapcsolatos „jaj”-t: Boldogok vagytok, hogy most éheztek, mert jutalmul bőségben lesz részetek... Jaj nektek, akik most jóllaktok, mert éhezni fogtok (Lk 6,21.25). Tegyük föl, hogy e két ígéret megvalósul és a helyzet fölcserélődik: a boldogok lesznek az átkozottak, és fordítva. Csak két lehetséges válasz van a fölvetett problémára: — 1. az isteni ígérek az idők végén teljesednek be. Így nincs közvetlen hatása a jelenre, legfeljebb ítéletre figyelmeztet és félelemre ösztönöz. — 2. A változás szakaszosan történik, úgy, hogy az éhezők lassan-lassan jóllakottakká válnak, de nem teljesen, hogy ne vonják magukra az elítélést.

A boldogságok tehát egy új típusú kapcsolatot állítanak fel az emberek között. Az igazi szabadságot akarják építeni és kikerülni a helyzet brutális megfordulását. Így válik ösztönzővé és egyben indítássá ahhoz a győzelemhez, hogy az elnyomást úgy szüntessék meg, hogy az elnyomottak többé ne váljanak elnyomókká. Az erőszak módszerével ellentétben áll az, amit a boldogságok sugallnak. Ha az ember igent mond az erőszakra, akkor a gazdagságnak és hatalomnak új felosztása következik be, a probléma a birtoklás köré csoportosul, s ez újra csak erőszakot szül. A boldogságok hatására viszont az elnyomottak és elnyomók, a szegények és gazdagok új viszonyba kerülnek egymással, amely megszünteti a régit: Krisztus által élnek. Csak így lehetséges egy igazi, nem erőszakos forradalom, amiben benne rejlik a megújulás ereje. — Ha nem így közelítjük meg a problémát, akkor Pál apostol egyes állításai a „társadalmi változásokról” nehezen egyeztethetők össze a felszabadulás teológiájával. Ha olvassuk az 1Kor 17—23. szakaszt: „Maradjon meg mindenki abban a hivatásban, amelyet kapott”, ha megértjük az emberek között a szentpáli új viszony forradalmi jelentőségét, akkor értjük meg, miért volt számára jelentős a szorosan vett társadalmi változás. Ez az új viszony, amelyet a Krisztushoz való tartozás határoz meg, teszi lehetővé, hogy Pál úgy írjon egy szökött rabszolgáról is, mint „nagyon kedves testvéréről”, mint „saját magáról”, „saját szívééről” (vö. Filemonhoz írt levél).

A „lefegyverzett erő”

Mindezeket átgondolva három megjegyzés segít a jobb megértésben.

— 1. A konkrét emberi problémáknak Krisztus misztériumára való vonatkoztatása sokak előtt ma hasznatlannak tűnik. Az emberi konfliktusokat a hatalom és erő terminusaiban fogják fel. Viszont az olyan keresztény, aki az erőszakos forradalmat akarná igazolni, szintén nehéz helyzetbe kerülne. A *Populorum progressio* kezdetű enciklika megengedi a forradalom

lehetőségét a nyilvánvaló zsarnokság esetében, ahol támadják a személy alapvető jogait. De az erőszakot mint olyant mindenképpen rossznak kell tartani. S aki a társadalmi változást erőszakkal akarja megváltoztatni, az ugyan helyzetváltozást akar, de ez gyakran csak szerepcseréig jut el. Az ilyen felfogás Krisztus és az ember közti viszonyt csak egy lehetséges elméletnek és nem pedig megvalósíthatónak tekinti. A boldog szegényeket (Márián kezdve a többi szentet), akik megélték az evangéliumi boldogság örömét, úgy tekinti, mint akik eltávolodtak a reális valóságtól. — A felszabadítás teológiájának kutatásánál azonban eljutunk a szent keresztények tanításához és példájához Máriától Asszisi Szent Ferencen át napjainkig mindazokhoz, akik előfutárok voltak a szociális szeretet terén.

— 2. Ghandi mondása: ha csak az erőszak és a gyengeség között választhatnánk, nem haboznánk, hogy az erőszakot tanácsoljam. Amikor a keresztény kísértést érez, hogy az erőszakot ajánlja, s elmegy odáig, hogy kezében az evangéliummal igazolja, ez azt jelenti, hogy nem tud más lehetséges választást, mint az erőszakot, vagy a visszahúzódást. Egy harmadik lehetőséget ajánl Pál apostol, amikor az Isten gyengeségéről beszél, amely erősebb, mint az emberek (1Kor 1,25). Isten keresztire feszített szerete ének gyengesége kiterjed misztikus testére is. — Halljuk meg a legfőbb egyházi tekintély, II. János Pál pápa szavait a háborúk földjén: „Hittem meggyőződésével és küldetésem teljes bizalmával kijelentem, hogy az erőszak elfogadhatatlan a konfliktusok megoldására. Az erőszak méltatlan az emberhez. Az erőszak hazugság, mert ellentétes hitünk igazságával, az emberiség igazságával. Az erőszak lerombolja azt, amit védenie kellene: a méltóságot, az életet, az emberi lét szabadságát. Az erőszak véték az emberiség ellen, mert rombol a társadalom alkotó elemeiig. Térdenállva könyörgök hozzátok (a fiatalokhoz), hogy forduljatok el az erőszaktól és térjete vissza a béke útjára. Kijelentettétek, hogy az igazságot keressétek. Magam is keresem az igazságot. Az erőszak lerombolja az igazságot. Isten nevében könyörgök hozzátok: térjete Krisztushoz, aki meghalt, hogy az emberek megbocsátásban és békében élhessenek.” (II. János Pál pápa beszédéből, Droghedában, Írország határánál 1979. szeptember 29-én.)

— 3. Az olyan kritikának igaza van, ami elutasítja a passzivitást ott, ahol ki kell fejezni a méltatlanságot, ahol kemény munkára van szükség. Simone Weil mondja, aki fegyvert fog, fegyver által vesz el, de aki nem fog fegyvert, keresztben pusztul el. A boldogságok által nyújtott új lehetőségei közül választani azonban nem azt jelenti, hogy kényelmesebb magatartást választunk, mint amit az erőszakot vallók. Ha nem fogadjuk el, hogy mások vérént ontunk, a sajátunkat kionthatjuk, — ha nincs más módunk, hogy jelen lehessünk testvéreink szenvedésénél. Az egyháznak állandóan emlékeztetni kell arra, hogy az erőszak nem igazolható. Legyen ereje mindig elítélni az erőszakot és megmutatni a Boldogságok igazságát.

Felhasznált irodalom:

A. M. Sicari, La force et les Béatitudes. Communio 1980. No. 2. 30—43. — J. Schmidt, L'Évangile secondo Matteo. Brescia 1957. 97. — P. Bonnard, L'Évangile selon St. Matthieu. Neuchâtel 1963. 55. — H. Kahlefeld, Il Regno di Dio e per i poveri. Torino 1966. 21—32. — R. Schnackenburg, Le message moral du Nouveau Testament. Lyon 1963. 118—119. — J. Dupont, La bonne nouvelle. Paris 1969. — A. Gelin, Les pauvres de Jahwe. Paris 1953. Les Béatitudes, Paris 1969.

Gyürki László

AZ ATOMENERGIA: KIHÍVÁS AZ EGYHÁZAK SZÁMÁRA

Milyen helyet foglal el a technikai civilizáció válsága az egyház tudatában? Erről számol be Günter Altnér könyve, amikor a nyugat-németországi atomerőművek telepítési tervéről mond véleményt (Neukirchen-Verlag — des Erziehungsvereins GmbH — Neukirchen-Vluyn, 1977.). A szerző mesze tülnemat a tiltakozó akciók ismertetésén, dokumentálásán. Keresztény emberek („egyházi” és „világi” személyiségek) megnyilatkozásaiból szerencsére nem alakul ki valamiféle hivatalos álláspont, amelynek képviselője a magukat kereszténynek tartók számára kötelező volna. Ehelyett megfontolandó, továbbgondolandó szenvedélyes érvelésekkel találkozhatunk, melyekben az atomenergia és felhasználásának kérdése valóban

mint az embernek (a keresztényeknek — az egyháznak is) szóló elháríthatatlan *kihívás* áll elibénk.

„Az én személyes álláspontom az atomenergia kérdésében az utóbbi években (a szó jó értelmében) egyre radikálisabb lett” — vallja *Altner* — „Minél inkább kirajzolódnak az atomerőmű-rendszerek körvonalai, annál inkább erősödnek kétélyeim, ellenérzéseim.” — Nem egy előreláthatólag és viszonylag biztonságos erőmű ellen hadakozik. Sokkal inkább a *tendencia* nyugtalanítja, hogy az egyre növekvő energiaszükségletet atomerőművek egész sorának üzembe állításával akarják megoldani.

Probléma-katalógus 1. — Rövidlejtárú nyereség — hosszantartó károsodások, a következő generációk egészsége — felelősség a Teremtés Ura előtt; — 2. a viták tárgyilagossága; a nyilvánosság átfogó és folyamatos tájékoztatása különösen az üzembiztonság (veszélyek) kérdésében; — 3. a kutatások jelenlegi állása: tekintettel a becsült energiaszükségletre, új energiaforrások felkutatása, a radioaktív hulladék szállítása, tárolása és végső elhelyezése; — 4. a gazdaság fejlesztési irányai: gazdasági növekedés, személyes fogyasztás.

Ezek a szempontok a délnyugat-németországi Freiburg melletti Wyhl közelében tervezett erőmű építése ellen tiltakozók érveiből adódnak, amihez két katolikus és két evangélikus püspök, Schäufele, Moser, illetve Clls és Heiland — közös pástorlevelében szól hozzá. *Véleményük* azonban *általános érvényű* az egész világ felé. — Nem húzódnak félre a problémák elől csak azért, mert nem vagyunk szakértői a gazdasági és technikai kérdéseknek — szögezik le a püspökök. Igaz, az utóbbi kérdésekben szakértők nyilatkozataira hagyatkoznak, s egyáltalán csak akkor szólnak technikai vonatkozásokról, amikor a szakértői vélemények is ellentétesek. — Sokkal inkább, de legalábbis elsősorban egy általánosabb, teológiai és morális probléma-megközelítéssel élnek.

„Az atomenergia kérdését tágabb összefüggéseiben kell szemlélni — írja a fentebb megnevezett négy püspök Stuttgartban, 1977. februárjában keltezett levelében. — Az emberiség történelmének döntő órájában vagyunk. Amit most cselekszünk, az meghatározó lehet az utánunk következő generációk életére. Ha jobb, értékesebb, emberségesebb jövőt akarunk, akkor egy új életstílust kell magunkévá tennünk. Mi kell ehhez?

Több információ,
több önkritika,
több figyelem a miénktől eltérő gondolatok iránt,
több önálló kezdeményezés,
több érzék a közjó iránt.

Ezeknek a követelményeknek kell megfeleljünk, hogy az emberre bízott teremtést gondozhassuk. A mi Urunk, Jézus Krisztus szabadít fel, s ugyanakkor kötelez is minket erre a feladatra.”

Az atomerőművek létesítése, üzemeltetése nem elhanyagolható kockázattal is terhes — nem tagadják ezt a reaktorok tárgyilagosa hívei sem. Egy esetleges baleset következményei roppant súlyosak lehetnek. Erre utal az a néhány eset, amiről a világ közvéleménye értesülhetett, s nem lehetünk biztosak abban, hogy nem történtek esetleg hasonló vagy súlyosabb katasztrófák, melyekről tapintatosan nem szóltak a hírek. — A radioaktív hulladék kezelésének megoldása egyelőre szakemberek szerint sem megnyugtató (s kérdés persze, hogy kit, mi nyugtat meg...).

Az ún. technikai civilizáció válságát — e problémákat tekintve — abban láthatjuk, hogy csak egyre növekvő energiaigénnyel működőképes, s szembekerül azzal a kihívással, hogy ennek egyelőre beláthatatlan árát megfizetheti-e, illetve rátestálhatja-e a jövőbeni emberiségre.

Átfogó ökológiai szemlélet szükségességét hangsúlyozzák egyaránt a különféle egyházi megnyilatkozások is. Ennek alapja, hogy az ember felelős az őt körülvevő természetért. A kereszténység — mint azt az egyik idézett dokumentum taglalja — elhatárolja magát attól a romantikus szemlélettől, amely a természetet mint valami *abszolút jót* tekinti, s azt kijátssza a „megromlott ember”-rel szemben. Nem, a környező természet ugyanúgy jó is és rossz is, mint az emberi természet. Nem végcél, mégis „valódi érték”. Nem egyszerűen csak terepe az emberi tevékenységnek, nem pusztán eszköz, amelyet használva önkényesen *kihasználhat*. Sokkal szorosabb és kölcsönösnek tetsző kapcsolat van ember és természet között. Az ember, amikor a természet ellen vét, önmaga ellen vét. A természet az emberi felelősség kibontakozásának (egyik) terepe.

Ha az egyház így tekint a természetre — márpedig ennek számos bizonyítéka van: egybekel mellett Assisi Szent Ferenc élete és tanítása, valamint az a tény, hogy ké: évvel ezelőtt Ferencet az ökológia védőszentjévé nyilvánította a pápa, — akkor ebből egyfajta természet-

védő (tehát embervédő!) álláspontnak kell következnie. Az egyház nem lehet semleges a környezetvédelmi kérdésekben, hanem a különféle csoportérdekektől függetlenül, sőt ha kell, azokkal szembeszállva energikusan a fenyegetett teremtmények, s az egész teremtés pártjára kell állnia. — Még akkor is — fűzhetjük hozzá —, ha az ilyen fellépés esetleg elmarasztalást vált ki kormánykörök részéről. Mint Baden-Württemberg tartományban, ahol is a miniszterelnök az egyház ellenkezését úgy kommentálta: „egoizmus játszik itt szerepet, amit aligha nevezhetnénk keresztényinek...” Tekintettel a természet már vérző sebeire és a jól látható romboló tendenciákra, a keresztények felelősségtudattól áthatott türelmes, de következetes fellépésének az atomenergiával szemben, kell világossá tennie álláspontját. Miszerint az ember elszámolni tartozik a Teremtés Urának a következő generációk jólétének zálogaként rábizott világgal. Ennek szellemében a keresztény ember biztos lehet abban, hogy bizonyos határok tiszteletben tartása — mint a termelés és fogyasztás határai — az élet garanciáit jeleníthetik az emberiség számára. Kétségtelen, hogy az atomerőművek ellen tiltakozók túlnyomó többségét valóban ez a megmondolász vezérli: nem szabad *esetleg* jövőtehetetlen károkat okozó döntésekkel veszélyeztetni önmagunkat és gyermekeinket. A korábban már említett egyes műszaki problémák megnyugtatóbb megoldásán szakemberek sora dolgozik ugyan, de mi lesz, ha ez a munka nem járna sikerrel? Leszerelik az atomerőműveket? Ez ugye egészen valószínűtlen. Sokkal valószínűbb, de legalábbis elképzelhető, hogy elhallgatják az illetékesek ezt a tény, vagy sikernek állítják be a félsikert — érvelnek néhányan. És tartanak ettől a lehetőségtől az eddig föl sem derített káros mellékhatások fölismerése esetén is. — Így máris érthető, miért szerepel a tárgyilagos információk iránti igény olyan súllyal az atomenergiával kapcsolatos problémák között. Egyszerűen le kell mondani azokról az intézkedésekről, amelyek az ember és a világ számára *esetleg* veszélyes olyan folyamatokat indítanak el, amelyek a veszély bebizonyosodása ese én már visszafordíthatatlanok — sorjázunk tovább a követelések. Tartózkodni kell minden olyan tervtől, amely totális változást ígér; minden olyan beavatkozástól, amely a „nyitott jövő” helyett egy kényszerpályára szorítaná az emberiséget. Egyedül abban az esetben tartja elfogadhatónak az atomenergia széles körű felhasználását *Schäufele* érsek, ha *egyértelműen* bebizonyosodik annak kényszerű volta. Ha netán nyilvánvalóvá lesz, hogy a *valóban életfontosságú* energiameennyiséget semmi más, kockázatmentesebb módon nem lehet biztosítani.

A haladás kétértelműsége. Bizonyos, hogy a — könyvben idézett — feltűnően erőteljes ellenállás, az atomerőműépítésekkel szemben egy mélyről jövő *szorongás* jelének tekinthető, mely elfogja korunk emberét a technikai-gazdasági haladás irgalmatlan tempójában. Nem egykönnyen tartja az ember ezt az iramot. A *Római Klub* tanulmányaiból is tudjuk, hogy a haladás nem örökös jellemzője az emberi történelemnek, hogy a növekedés határai megvonhatók. Az ipar expanziója a termékek áradatával fenyegeti az emberiséget, s ugyanakkor egyre erőteljesebben növekvő energiaigényt jelent. — Lényeges, alapvető változásra van szükség, ha az ember élni akar.

Először is azt kell tudatosítani, hogy minden technikai vívmány tulajdonképpen *felelőtlenség*, ha nem az embert szolgálja, hanem vele szemben öntörvényű létre törekszik. A gazdaság földadata nem más, mint fölmérni az ember anyagi szükségleteit, s azokat kielégíteni. A modern ipari civilizációban azonban ez sajátos módon valósul meg. Összekeveredtek ugyanis az ember *tényleges és járulékos* szükségletei — s ezeket gyakran igen nehéz elhatárolni egymástól. Ezért tehát egy pazarló gazdaságot látunk magunk körül. Az ember valódi szükséglete, hogy egyen, igyon, legyen lakása és ruhája, munkája és biztonsága. Az ipari társadalmakban a termelés sikerei és lendülete — egy energiahordozókban bővelkedni látszó korban! — új termékek özönével mintegy megsokszorozta az ember eredetileg csekély számú „létszükségeit” — valójában a szükségesekekhez „iparilag előállított új szükségletek” járultak. Az embernek először is a *határookra* kellene rátalálnia újból. Az egyik határ ott húzódik: mit kívánhat az ember egyáltalán a természettől, mivel a természet készletei is határosak. S ha ára van annak is, ami az embernek még jó, s annak, ami már nem előnyös a számára. Egy új gazdaságnak tehát nem a *lehetséges*, hanem a *szükséges* volna a normája. (Annál is inkább, mert statisztikai adatok tömege bizonyítja, hogy a világ energiafelhasználásának fergeteges iramú növekedését nem a szükségesre is csak alig orientálódott harmadik világ országainak termelése okozza, hanem az ipari civilizációk.) A gazdaság célja pedig nem önmaga fönnartása volna, hanem az ember életminőségének jobbítása — figyelembe véve a nyersanyagok, energiahordozók korlátolt mennyiségét, s azt az Isten akarta szolidaritást, amely minden teremtményt összekapcsol.

Új etika felé. „Elvárjuk a keresztényektől és minden embertől — írják *Elszászból* —, hogy a gazdaságot ebben a szellemben újra átgondolják, s megszabadítsák azt 'démonaitól'. Csak ilyen feltételek mellett születhet újjá a (nem eszkatalogikus!) remény az emberek között.”

— Léteznek egy új ága a keresztény etikának, mely élénk tárja: éppúgy meg kell különböztetni a helyes és a bűnös cselekvést a természettel, mint az emberrel szemben — még ha erről sokáig nem is tudtunk.

Mind több hang hívja föl a figyelmet a modern társadalom kettészakadottságára: egyik oldalon a technikai lehetőségek gazdagsága, másikon súlyos erkölcsi problémák megoldatlansága — állapítják meg katolikus és evangélikus papok egy közös nyilatkozatukban. — Ismert tény, hogy a gazdag országok jóléte és telítettsége jórészt a szegényebb nemzetek kizsákmányolásán és a föld javainak önző és igazságtalan mértékű és arányú kitermelésén alapul. A mostanra kivívott előnyös helyzet megmentését, a további hasonló fejlődés biztosítását most sokan éppen az atomipartól várják. Ennek hátrányos következményei azonban egyszerűen nem hasonlíthatók a korábbiakhoz, mint például a levegőszennyezés, a vizek mérgezése. Nem, az atomipar, (szolgáljon katonai vagy polgári célokra) olyan felelőtlen kaland, amire még nem volt példa az emberi történelemben — szögezi le a nyilatkozat, mely Ezékiel próféta szavaival kezdődik (33,6).

„Ha ellenben az őrálló látja a fegyvert jönni és nem fújja meg a trombitát, úgy hogy a nép nem kap intést s így jön el a fegyver s ér utol közülük valamely lelket, ezt ugyan a maga vétké miatt érte utol a sorsa, de vértét az őrálló kezéből kérem elő.” — Nyilvánvaló, hogy az atomenergia felhasználását ellenzők előtt fölmerülő problémák igen komolyak és nehezen megoldhatók, s így mindenkitől, aki csak kissé is bepillantott ezek szövevényébe, személyes állásfoglalást kívánnak. Megengedhetetlen, hogy ezek a kérdések csak tudósok, gazdasági szakemberek és politikusok illetékességi körébe tartozzanak! Az emberi felelősségre hivatkoznak a katolikus és evangélikus lekipásztorok: mostanól ebben a kérdésben már minden további hallgatás bűnös hallgatásnak számítana, véteknek az ember és a teremtés ellen. Felhívással fordulnak minden egyes egyházközösséghez és az egyház minden képviselőjéhez, hogy hallassák tiltakozó hangjukat, mint az „őrállók” Ezékiel szövegében, s hogy mutassák vonzó példáját az egyszerű testvéri együttélésnek az evangélium szellemében — ami legfőbb törvénye az emberi életnek.

A diskuszióról. Szeretágazónak mutatkozik az atomenergia felhasználásával kapcsolatos problematika. Többoldalú megközelítést igényel: a gazdasági, technikai kérdések, a történelmi folyamatok gyors áttekintését éppúgy, mint hitünk lényeges kérdéseinek mélyebb, újbóli átgondolását. *Altner* izgalmas, gondolatgazdag könyvének tanúsága nyomán igen éles vita folyt ott és akkor ezekről a ma is égetően aktuális kérdésekről. Összpontosítsák minden erejüket arra — szólítja fel papjait az egyik püspök —, hogy a konfliktusokat békésen oldják meg. Az erőszakon nincs áldás! — Maradjanak józanok és mértéktartók érvelésükben, kerüljék a hatásvadászatot és a pánikkeltést! — Álláspontjukat az egyház képviselői elsősorban a templomokban fejtsek ki! — Tartsák tiszteletben a vitatott kérdésekben a bíróságok ítéleteit, mert különben a törvényes rend helyébe az önkényeskedés kerül. Így intette övéit a püspök, hogy ezzel a *szelid határozottsággal* képviseljék (az előzőekben ismertetett) érveiket, álláspontjukat az atomenergia kérdésében, mely legyen bármilyen életfontosságú — így kell és csak így lehet keresztény módon képviselni. Az igazságosság és a testvériség szellemében.

Kipke Tamás

Olvasóink szíves tudomására hozzuk, hogy a következő számokból „Az eukarisztikus és liturgikus közösség” (1980/1.); „A kezdeményezés egyházunkban” (1980/4.); „A megújuló keresztény lelkiesség” (1982/1.); „Húsz éve nyílt meg a II. Vatikáni zsinat” (1982/4.) számai még megvásárolhatók. A TEOLÓGIA nemcsak évi előfizetéssel, hanem egyes számok szerint is megrendelhető a kiadóhivatalnál. (szerk.)

A FELELŐSSÉG FORRÁSAINÁL

1981-ben sugározta a tv a „Nukleáris forradalom” c. sorozatot. A második részben fölvetették az atomenergiával, annak pusztító lehetőségeivel kapcsolatosan a tudósok felelősségének a kérdését. Ott C. F. von Weizsäcker lényegében ugyanazt mondta el, amit Heisenberg idéz tőle az első atombomba ledobását követő beszélgetéseikből: „Hahn levertésége teljesen érthető. Legnagyobb felfedezésére mindörökké árnyékot fog vetni a tegnapi iszonyatos visszaélés. De kérdés, hogy joggal érzi-e magát vétkesnek? Vétkeesebb-e egyáltalán, mint mi valamennyien, akik az atomfizika területén dolgoztunk? Mert hiszen egytől-egyig felelősek vagyunk a történetekért...” (Rész és egész, 265. o.).

Dürrenmatt a „Fizikusok”-ban első hallásra mintha valami mást mondatna Möbiusszal: „Engem csak a tudomány szabadsága érdekel és semmi más. Hogy ki biztosítja ezt a szabadságot, az már nekem egyre megy. Kiszolgálók minden rendszer, amelyek engem békén hagy. Tudom, napirendre került a fizikusok felelőssége. Egyszerre belépett világunkba a rettegés, és egyszeriben erkölcsösek leszünk. Badarság. A mi dolgunk csak az, hogy elvégezzük az úttörő munkát; a többihez semmi közünk. Hogy aztán az emberiség tud-e járni a neki épített úton, az már az ő gondja, nem a miénk.” Az utolsó megjegyzése azonban itt is megsejtet valamit a közös, s már nem is elsősorban a fizikusokat, hanem a mindnyájunkat érintő felelősségből. „Mert hiszen egytől-egyig felelősek vagyunk” saját éleletterünkön azért is, hogy hogyan használjuk föl a korunk tudománya-technikája adta lehetőségeket, de bizonyos szempontból még a tudomány és technika embereinek a tetteiért is, hiszen ők is ennek az emberi közösségnek a tagjai. — V. F. Weisskopf is rávilágít tündödéseiben arra, hogy a tiszta fizika nem áll önmagában, mindentől elszigetelten: „A fizika nemcsak az igazság keresése, a fizika lehetőség arra, hogy uralkodjunk a természetben; a két szemlélet nem választható el egymástól. Valaki azt mondhatná, hogy a fizikus keresse csak az igazságot és hagyja a természetben való uralkodást másra. De ez a magatartás csak kerülgeti a témát és nem számol a valósággal. A fizikában és a legtöbb tudományban az a lényeg, hogy nemcsak megismertet a természet titkaival, hanem mélyen belenyúlik a cselekvés körébe: az életbe, a halálba, a visszaélésbe és a bonyolult emberi viszonylatokba.” (My life as a Physicist) Ezekben a bonyolult emberi kapcsolatokban pedig a fizika egyrészt mindnyájunkat érint, másrészt pedig mindnyájunk felelősségére is támaszkodik. — Megjegyezzük még, hogy az atomenergia korában sem ennek embertelen, felelőtlen felhasználása az egyedüli fizikai veszély, amely az emberiséget fenyegeti. „A többi veszély a háborúhoz viszonyítva kisebb ugyan, bekövetkezésük azonban sokkal bizonyosabb” — mondta a Nobel-díjas Gábor Dénes 1972-ben, a Royal Societyben tartott előadásán. Ezekkel szemben is — környezet-szennyezés, nyersanyagkészlet kimerítése stb. — a felelősségteljes emberi magatartás lehet a hatásos ellenszer.

De hát hol fakad és miből táplálkozik ez a felelősség? Szükséges a szó jelentésének mélyére néznünk, különben nagy eséllyel érvényben marad ma is Vörösmarty megállapítása: „Szavak, nevek, ti ronttok minket el” (Csongor és Tünde), tudniillik azzal, hogy kényelmesen rájuk hagyatkozunk s használjuk őket anélkül, hogy valóban megfontolnánk mindazt, amit kifejezni szeretnénk velük. — Amikor a felelősségvállalás szilárdabb megalapozásának mikéntjét keressük, az elsők között merül föl a kérdés: Miért felelős egyáltalán az ember? Mindenki, bárki. És mi lehet felelősségének az alapja? Heisenberg főttebb idézett könyvében írja, nem a fizikáról, hanem emberi magatartásokról tündödvé, hogy „Csak a természet törvényeivel összhangban lenne szabad rendeznünk a tényeket és a gondolatokat...” (255. o.). A természet törvényei magával a természettel adottak, azt óvják a lét széles skáláján, abból olvashatók ki.

Az emberi természet is tényekben, létadatokban beszél. Hajlandóságok, ösztönök és a különböző alkalmasságok képviselik hangját, amelyet az értelem felfog. A természet ösztönyszerűen fölismert, majd megfogalmazott utasításai, — amelyek alkalmasak arra, hogy az emberben élményszerű irányítóná váljanak és életének rendezésénél segítségére legyenek — lesznek a reá vonatkozó természeti törvények. Az ember tehát nem azáltal emelkedik környezete fölé, hogy nincsenek megfelelő, magatartására vonatkozó törvényei. Léteznek ilyenek. De míg a fizika természettörvényei fizikai szükségszerűséggel érvényesülnek, az ember nem kapja kényszerítő erővel a reá vonatkozó törvényeket. A természet minket nem alakított olyan kézre és nem állított olyan, a legapróbb részletekig meghatározott kapcsolatokba, mint pl. a méh-tápszadalmat. A valóság azt bizonyítja, hogy a természet csak alkalmassá tette az embert bizonyos személyek közötti viszonylatokra, de ezek kialakítását és rendezését nem maga végezte el. Az emberi természetbe írt természeti törvények szabad hozzá-

járulásukat igénylik és szőlítják. Ezek természetei, de erkölcsi természetű törvények, amelyek az embernek, mint erkölcsi lénynek a működését szabályozzák, és csak az ember szabad hozzájárulásával érvényesülnek. Az ember abban tér el környezetétől, hogy értelmének és akaratának egymást segítő munkájával kell megismernie és elismernie a reá vonatkozó, a harmonikus egyéni és közösségi életéhez elengedhetetlenül szükséges törvényeket. Ebből következően alapvető feladata — és egyben alapvető joga is —, hogy helyes ismereteket szerezzen önmagáról, saját természetéről, annak igényeiről, lehetőségeiről, feladatairól.

Keresnünk kell az emberre vonatkozó igazságot, hogy életünket, magatartásunkat azzal összhangban rendezzük, rá alapozzuk! Enélkül alig remélhetünk valamit a kaoszon kívül. Az igazság tisztelete a valóságnak, magának a létnek a tisztelete, és itt nincsen elhanyagolható csekélység. A gyermek első kis hazugsága már a felnőtt felelőtlenségének, az igazság, a valóság iránti közömbösségének irányába mutat. S ugyanúgy a legszerényebb igazság is tanúságtétel, amely a valóság tiszteletét árulja el. Gazdagítja bennünk a létező dolgok, köztük az emberi természet törvényszerűségeinek ismeretét, fölcilllantja azok szépségét és mint jót állítja elénk. Jót, tehát kívánatosat, szeretetünk tárgyát, szükségeset, amelyhez éppen ezért nagy gonddal, felelősséggel kell közelednünk. A zűrzavartól, — ingoványtól, amely bizonytalanságot szül és bizalmatlanságot minden és mindenki iránt, — megmenthet minket azoknak az igazságoknak a szolgálata, amelyek magából az emberből olvashatók ki. Nem szabad félnünk, hogy elszegényedünk, ha ennek az igazságnak a szolgálatába szegődünk. „Nem az aláz le bennünket, ha meghajlunk az igazság előtt, akár az érvek, akár a tekintély késztesen erre bennünket, hanem az, hogy elsovadunk az igazság kifogyhatatlan tárháza előtt...” (Horváth S.: Örök eszmék 179. o.). — Az ember természete tehát elsősorban saját magának az igazság szerinti ismeretét kívánja meg. — Csak ez vezethet el minket annak megismeréséhez, hogy mi az ember feladata, mire képes, mi függ tőle, tehát miért felelős. Úgy tűnik, ma az *igazsággal szemben érzett elkötelezettség az egyik legfontosabb követelmény*.

Gyakran lehet arról hallani, hogy a természettudományok és a technika fejlődése erősen megelőzte az ember erkölcsi növekedését. Talán ezzel kapcsolatban nem helytelen azt mondani, hogy az ember tekintete lesiklott önmagáról — minden ellenkező látszat ellenére is — és a nagyszerű természettudományos eredmények és remények közepette kissé elhanyagolta a sajátos emberi voltára vonatkozó természettörvények, a reá vonatkozó igazságok megismerését. Ezért oly sürgető ma életteli, igaz választ adni a költő kérdéseire:

„Miért vajdúta ki a lét az embert...?”

Mit akar eszményeivel? A tisztasággal, jóssággal és szabadsággal? Eszményeivel, amelyek többek, mint az élet, mert ezek az érdemes és értelmes élet feltételei.”

(Juhász Ferenc: Az éjszaka képei)

Az emberi élet egész teljességében a fejlődés törvényének van alávetve. Az értelem és akarat hordozóját éppen a reá vonatkozó alapvető természeti törvény utalja ezek használatára és így a tudatos személy megvalósítására. A természet ennek lehetőségét és kötelező voltát írja elő az embernek. Innen van az egyén elidegeníthetetlen joga és kötelessége az értelmi, erkölcsi képzéshez. S ennek megvalósításáért önmagunkban is, másokban is, a megfelelő arányban felelősek vagyunk mindnyájan. Nemcsak az édesanya felelős gyermekéért, amikor elmagyarázza neki a piros lámpánál, hogy most nem szabad átmenni az úttesten, meg kell várni a sárga után következő zöldet és csak akkor mehetünk, hanem mindazok, akik szintén ott állnak vagy esetleg nem törődve a pirossal és a tanítgató édesanyával, átsietnek. Mert nemcsak az éppen akkor esetleg arra jövő autótól feladatunk megóvni a gyermeket, hanem észre kell vennünk, hogy itt most egy kis értelem nyilatkozik a világra, akit nem szabad becsapni, aki most kezdi megtanulni, hogy vannak dolgok, amelyeket komolyan kell venni. Késő lenne ezt felnőtt fejfel, az atomenergiában rejlő különböző lehetőségek színe előtt tanulgatni! Az értelem és az akarat tökéletesítése terén sincsenek elhanyagolható csekélységek. Bármennyire növekedjék is a természetben rejlő lehetőségek megismerése, kiaknázása, a velük szemben való helyes erkölcsi magatartás nélkül ezek mindig újabb és újabb szenvedések forrásává válnak. Az emberre vonatkozó igazságok megismerésének, az értelem és akarat tökéletesítésének a vágya tehát az ember természetébe írt alapvető törvényeknek a hangja. Emberi voltunkkal együttjáró feladat, hogy ezeknek a hangoknak érvényt szerezzünk. És ennek a feladatnak az *igenléséből ered az érvényrejtetés során a felelősségvállalás belső magatartása*. Ebben az értelemben valóban érvényesek mindnyájunkra von Weizsäcker szavai, hogy ti. „egy-től-egyig felelősek vagyunk”. Mert általános emberi kötelesség a természetünkbe írt alaptörvények érvényrejtetése, értelmünk

valóság-szomjának, akaratunk tökéletesebb létre törekvésének kielégítése. — Ezek tehát az emberi természet sajátjai, minden ember közös vonásai, viselkedésünk közös alapjai. Így ezeken a fontos pontokon minden egyes emberrel találkozhatunk és együtt munkálkodhatunk. De éppen ezeken a pontokon ma különösen is kívánatos, hogy megcsillantsunk valamit a keresztény teljesség friss szépségéből. Abból, hogy az értelem valóság u'áni szomja, az akarat tökéletesség utáni vágya milyen beteljesedést remélhet a mindennél szilárdabb Valóságban, a hiánytalan Teljességben, aki maga a Jóság, a teljes Megkívánhatóság. Nem is szólva a természettörvényeknek az örök törvényhez való viszonyáról, amely a rész és egész kapcsolataként fogható fel, s arról, hogy milyen lendületet kap a részleges, ha az Egész hatóerejében szemléljük, éljük.

Ugyancsak lényeges annak a megfontolása is, hogy tulajdonképpen kinek a színe előtt vagyunk felelősek. Nyilvánvaló, hogy személy csak személynek tartozhat számadással. De rá kell irányítani tekintetünket arra az igazságra is, hogy akinek a színe előtt alapjában és a számonkérést elkerülhetetlenül felelősséggel tartozunk az elénk adott, belénk írt törvények érvényrejuttatásáért, a szerintük kialakított életért, ez a személy a félrevezethetetlen, megvesztegethetetlen végső erkölcsi Cél. Az ő kezében van a végső és döntő szentesítés, s ez nem más, mint az örök Cél megadása, ill. megvonása. Felelősség eszménk tökesúlyá ennek, az Ő elő te való felelősség tudatának az elmélyítése lesz. Természetesen ehhez szükségünk van arra is, hogy róla magáról ne csupán vázlatos, hanem dúsan telített fogalmaink legyenek. — Az emberi rendhez hozzátartozik, hogy a természet törvényeivel összhangban rendezzük a tényeket és a gondolatokat. De az ember nagyobb boldogságot kapott örökségül, mint amit ez a rend biztosíthat a számára. S a keresztény ember akkor is erre a nagyobb boldogságra törekszik, amikor az említett természettörvényeket, amelyekben a Teremtő szerető gondoskodását ismeri fel, igyekszik érvényre juttatni. Teljes igenje nemcsak e törvények által kijelölt és biztosított gazdagság elfogadására, kifejtésére vonatkozik, hanem ennél sokkal többre: az önmagát nekünk ajándékozó Istennek, az Igaznak és Jónak a saját életközösségébe való, hozzánk címzett meghívására. Tudjuk, hogy ez a meghívás mindenkinek szól, minden korban és helyen, bár az erre vonatkozó tudásunkat újra és újra föl kell frissítenünk. Mindenki, a most nyiladozó értelmű is ott a piros lámpánál, a Teljességgel, a Jóteljességgel való személyes egységre hivatott. Ez a tény ugyan növeli felelősségünk terhét, de sokkal nagyobb mértékben gazdagítja szépségét. Hiszen viselkedésünk minden kis hullámfodra, amely hozzá, bárkihez ér, Isten szemefényét érinti.

Az atomenergia korában sem a mérhetetlen pusztítás lehetősége rója ránk a legnagyobb felelősséget, hanem *ma is, mint mindig, az ember Céljának fénye, amely ránk világít.* Itt azonban nem az iszonyat, hanem egy minden elképzelést fölülmúló boldogság elérésének a lehetősége sarkall. Ne engedjünk szemünk s e Fény közé semmiféle félelem-gombafelhőt! Így felelősségvállalásunk, vagyis a természet törvényeire, Isten ajándékaira kimondott cselekvő igenünk nem csupán e törvények által óvott rend kibontakozását segíti, hanem Isten dicsőségének a megnyilvánulását is szolgálja.

Dabóci Mária

— 4. Elkötelezés az atomháború bevetése ellen

A dokumentum harmadik része a nagyhatalmakhoz és a többi nemzethez fordul: Kötelezzék el magukat, hogy nem ők lesznek az elsők, akik az atomfegyvert vetik be egy esetleges háború esetén. Tegyenek ígéretet arra, hogy soha nem alkalmaznak fegyveres erőszakot más államok területi épsége vagy politikai függetlensége ellen. Kössenek ellenőrizhető és végrehajtható egyezményeket a leszerelés érdekében. Ebben a kérdésben ne legyen helye a politikai különbségeknek vagy területi viáknak. A nemzetek vezetői után a nyilatkozat a tudósokhoz fordul, hogy használják fel alkotókészségüket az emberiség életének javítására. A vallási vezetőkötől és az erkölcsi tanítóktól azt kéri, hogy kitartóan és hatékonyan hirdessék az igaz emberséget. Végül a nyilatkozat a világ minden népét felszólítja: „Érezzenek közös felelősséget a háború megakadályozására és harcoljanak az ún. „elkerülhetetlen” háború tévhite ellen.”

Kathpress nyomán; (1982. X. 4.)

TEOLÓGIAI-LELKIPÁSZTORI KÉRDÉSEK

A KÖRNYEZETVÉDELEM PROBLÉMÁJA ÉS A KERESZTÉNY FELNÖTTKÉPZÉS

Túléljük-e a jövőt?

Amikor a hatvanas évek elején megjelent a híres biológusnő, *Rachel Carson* könyve, a *Silent Spring* (Néma tavasz), amely az élővilág növekvő veszélyeztetettségéről és károsodásáról szól, a természetkutatók szűk körén túl a világ közvéleménye először szembesült a *környezetvédelem* problémájával. S ha a könyv szerzőjét sokan „vészmadráknak” kiáltották is ki, megállapításait hamarosan igazolták a legszélesebb körű tudományos vizsgálatok. Napjainkra már a tömegkommunikációs eszközök tudatosították bolygónk „megsebzett” voltát; nap nap mellett olvashatunk, hallhatunk a levegő, a vizek, a természet szennyezett-ségéről, amely nem várt s csak nehezen megállítható következménye a modern civilizációnak.

A környezetszennyeződés pedig korunknak csak egyik, mondhatni, felszíni válságjelensége, amelyhez *egész sor, ugyancsak világméretű krízis társul*: az olajválság, egyáltalán, az ásványi energiatartalékok, sőt minden természetes alapanyag fokozatos kimerülésének „táv-lata”; az atomenergia hasznosításával együttjáró egészségügyi gondok; az energiaprobléma miatt kialakult gazdasági válságjelenségek, köztük a munkanélküliek számának növekedése (ma a Földön mintegy 300 millió emberről mondhatjuk el, hogy „teljes munkanélküli-ségben” él); az iparilag fejlettebb és kevésbé fejlett országok egyre kiáltóbb ellentéte, a piacért folyó harc, s ennek nyomán a világ-, sőt atomháborús veszély. De még „mélyebben” fekvő tünetek is jelentkeznek. Említhetjük az egészség — az emberi szervezet, idegrendszer s a közegészségügy — túlterheltségét, a népességrobbanást, annak minden következményével együtt (pl. élelmezési gondok), s a gazdasági problémákat kísérő lelki egyensúlyvesztést, a — főleg a fiatalabb nemzedék körében tapasztalható — értékválságot.

Összefoglalólag úgy mondhatnók: *megbomlott az embernek és környezetének összhangja*. Kérdésesnek tűnik, egyáltalán „túléljük-e” a jövőt, le tudjuk-e gyúrni a szaporodó kríziseket. Szellemesen írja *Paul Valéry* francia lírikus, közmondássá vált aforizmájában: „Korunkban az a legszörnyűbb, hogy a jövő immár nem az, ami volt”. Sokan ezért szekularizált apokaliptiszisig jutnak el, rémképeket látnak, mások kérdőre vonnak minden értékrendszert, a „jó-lé i társadalmat” mindenestől tagadva visszamenekülnek az „ipar előtti” életvitelbe. Mindez azonban nem megoldás. Bizonyos fokú technikai fejlettség és továbbhaladás nélkül lehetetlen elképzelni az emberiség jövőjét. A merő tagadás vagy pánikkeltés helyett tehát helyesebbnek tűnik a válságjelenségek okának felderítése, majd minél teljesebb „orvoslása”: az a szó legtágabb értelmében vett „környezetvédelem”, amely igyekszik *helyreállítani az ember s az őt környező világ (Umwelt) harmonikus kapcsolatát*.

S itt érdemes hangsúlyoznunk: nemcsak az kérdéses, lehet-e korlátlan a növekedés, hanem az is, hogy helyes-e, ha egyoldalúan *anyagokban akarjuk mérni a fejlődést*. Mind-éddig egy ember ér ékét az szabta meg, mennyit tett le a termelési folyamat asztalára, élet-színvonalunkat azon mértük le, évi jövedelmünk mennyivel nőtt, s úgy gondoltuk: az ilyen mutatókkal mért életszínvonal-emelkedéssel *életünk minősége is* magasabb lett. Ma mindez kérdésessé vált. Észre kell vennünk, hogy a fejlődést egyoldalúan anyagokban kereső nö-vekedés-eszme mögött az *ember- és világmép tagadhatatlan torzulása rejtőzik*. Mi sem jel-lemzi jobban ezt a torzulást, mint a neutronbombának már pusztán a gondolata is, amely az élettelen, anyagi struktúrát érintetlenül hagyná, „csak” a szerves és főleg az emberi életet pusztítaná el. Ez a tisztán technikai-anyagi civilizáció veszélyes önértékelésének „csúcsa”: *a gazdasági értékek jóval az ember fölé kerültek*. Helytelen lenne azonban itt *Erich Fromm*-mal valamiféle „nekrófiláról”, tudatalatti halálvágyról beszélnünk: mintha az emberiség — öntudatlanul is — saját öngyilkossága felé menetelne. Éppen a neutronbomba elleni tiltakozások is jól mutatják, hogy az emberiség jó része elutasítja az önmegsemmisítésnek már a lehetőségét is. Ugyanilyen egészséges életösztönnek kell jelentenie a környezetválság leküzdésében is, olyan *környezetvédelem kialakításával*, amely magában foglalja minden

tudományág s az emberiség sorsáért felelősséget vállaló minden világnézeti rendszer és szervezet együttes erőfeszítéseit.

Ez a munka napjainkra már meg is indult. Szinte nincs is olyan kutatási terület, amely ne beszélne a környezetvédelem feladatáról, természetesen *a maga szemszögéből*. Az ökológia gazdasági modelleket kínál, nemzetközi összefogást sürget, a biológus, az orvos életmódbeli változtatást követel, a szociológus a társadalmi gyökerekig nyúl ki, a politikus új energiapolitikába kezd. Még az egyes tudományágakon belül is más és más összefüggésekre mutat rá a szocialista vagy a kapitalista, vagy az elmaradott társadalmi-gazdasági struktúrával rendelkező országok képviselője. Nem lehet feladatunk itt ezeknek a szakkérdéseknek az ismertetése. Feltétlenül érint azonban bennünket, keresztényeket is az a *lelki-szellemi környezetvédelem*, ti. az a tudatátalakítás, amelynek kísérmie kell a szemünk láttára végbemenő korszakváltást.

A környezetvédelem mint képzési feladat

Ez a szellemi áthangolódás új feladatot ró a ma és a holnap minden *képzési formájára*, szekularizált és vallásos szinten egyaránt. Szóljunk ezért előbb e tudatformálás általános jellemzőiről. Nem egyszerűen adatok közléséről van itt szó, mutatók, statisztikák ismertetéséről, hanem alapvető *nézőpont-változtatásról*. Az ökológiai kérdések, a közvetlen vagy távolabbi jövő dolgai legtöbb ember érdeklődési körén kívül fekszenek. Viszonyunk a természet-tudományok iránt „a kőkorszaki mitikus beállítottságnak felel meg” (Xaver Fiederle), tudatunk „anakronisztikus”, tudásdeficitben vagyunk, s ez erősíti a technológiai válságot, sőt pánikreakcióhoz, érzelmi szembenálláshoz vezet a holnap követelményeivel szemben.

Mindenekelőtt tehát az *érdeklődést és az érdekeltséget* kell a képzési munkának felkeltenie — bármilyen formában történik is — az emberiség e korproblémái iránt. Csak ezután kerülhet sor *kivezető út keresésére*: hogyan tudnánk az anyagi növekedés visszafogása mellett is növekedni emberségben, *minőségben* (hiszen nem egyszerűen „növekedés-stop”-ról, lecsövekeltésről van szó). De vajon nem utópia-e új képzési formától várni a változást? — kérdezhetné valaki. Nos, mint láttuk, a mai válságok mélyén tudati-szellemi folyamat rejtőzik: az ember- és világkép bizonyos beszűkülése. Ennek helyreigazítása nem képzelhető el másképp, mint tudati átprogramozódással: korlátozottan reális behatárolásával, a csak-anyagi fejlődésen túl az erkölcsi-emberi többé válás sürgetésével, s így új „életminőség” keresésével. Ebből a tudatátalakításból *korunk teológiájának s az arra épülő* (főleg felnőtt-) *katekizisnek* is ki kell vennie a részét. Komoly esélyt jelent, hogy a lelkipásztorok maga is tudatalkító munka, mely metanojót, átfarmalódást követel. A lelkiismereti fórum minden fórumnál könnyebben lepez le hamis beidegződéseket, kis-démonokat, könnyebben relativizálál abszolutumokat. A hívő közösség pedig olyan cselekvési modellt tud adni, az egymás iránti fogékonyság beidegzésével, amely „nagyban” is kamatoztatható: a szülők szemléletváltozása kihát gyermekeikére, a csoport tagjai hatással lehetnek a hívek passzívabb rétegére, részt vállalnak a lelkipásztorokodásnak ebből a formájából is, s így az egész közösség állásfoglalása kisugárzik a társadalmi környezetre, sőt — még ha lehatárolt körön belül is — az emberiség egészére.

A környezetvédelem „*lelki*” vonatkozásairól a trieri Katolikus Akadémia *Überleben wir die Zukunft?* (Túléljük-e a jövőt?, Stuttgart, 1979.) című kiadványa alapján szeretnénk szólni, amely éppen e lelki-szellemi környezetvédelem kézikönyvéül kívánt szolgálni (a trieri akadémia és a rheinland-pfalzi felnőttképző munkacsoport közös tanácskozásait foglalja írásba). Természetesen, mellőzzük az egyes tudományágak szakkérdéseit, s a kizárólag csak az NSZK-t érintő vonatkozásokat, csupán a *teológiai alap gondolatokat* idézzük fel, amelyek azt körvonalazzák: miben segítheti hitünk a jövő érdekében szükséges tudatátállítást.

A teremtettség korlátai

A növekedés határainak felismerése teológiailag több oldalról is megragadható. Mindenekelőtt *teremtett-voltunkra figyelmeztet*. Mint a jelzett könyv szerkesztője, Eberhard Pies írja bevezetőjében (Umweltkrise als Bildungsaufgabe), egyházunk mindenekelőtt azzal segítheti az értékek újraátgondolását, ha tudatosítja: az élet — ajándék, adomány, *meghatározott időre szóló kölcsön*, amely az ember gondjára van bízva. A korlátlan anyagi fejlődés pedig — mítosz, amelyetől meg kell fosztanunk közfelfogásunkat. Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy a teremtés — mai látásmódunk szerint — nem foglalná magában a fejlődést, csupán annyit, hogy ez *nem mindig töretlen*, már az „ember előtti” létfokokon sem, az ember történelme szintjén pedig nagyon is visszacsúszásokkal tarkított. Vállalhatjuk a továbbfejlődés követelményét, azonban ezt immár nem tisztán az anyagi feltételek könnyebbé válásában, ha-

nem a „tulajdonképpen-emberi”: a lelki, erkölcsi tényezők kibontakoztatásában kell keresnünk.

Teremtésgünkről szólva önkritikus megállapítással is tartozunk. A Teremtés könyve kétségtelenül tartalmazza, hogy az embernek uralma alá kell vetnie a természetet (1,28). Ezt az isteni parancsot a keresztény közgondolkodás mintegy szabadságlevélül vette arra, hogy az ember kérlelhetően kiaknázhathja a természeti kincseket, mintegy éppen a korlátlan növekedés bibliai alapját látta ebben. Sőt, Pies szerint ennek a parancsoknak nem eléggé árnyalt hangoztatásával a kereszténység a „kapitalisztikus” gondolkodásmód alapját vetette meg — most elsősorban azt értve ezen, hogy a kizsákmányolás szándékával közeledjék a természethez, tekintet nélkül arra, hogy egy-egy tudományos vagy technikai vívmánynak a latbavetése nem lesz-e káros a bioszférára. Ez pedig nem lehet az „uralomba-vétel” helyes tartalma. De hát akkor mi? — Mint a kötetben a katolikus Wilhelm Dreier és a protestáns Günter Altner egyhangúlag vallja, éppen az *anyagvilágért vállalt felelősség*, amely szem előtt tartja nemcsak a technikai-tudományos haladás, de az egész természet érdekeit s benne az ember *reális* igényeit. Más szóval: nem a természet kihasználása a cél, hanem óvásamegmenése, *valódi humanizálása*. Korrigálnunk kell azt a hamis emberközpontúságot, amely az „ember érdekeit” hirdeti, de nem veszi tekintetbe az embernek a természet egészért viselt „kezeségét”, teljesebb felelősségét.

Ez a teremtésben ránk rótt feladat — még ha nagyon korlátozott és szerény mértékben is, de — *részvállalást jelent Isten gondviselésének művéből*. Ezen a ponton is van egy kis átértékelnivalónk. A gondviselést sokan vakmerő bizakodással higitják vagy fatalizmussá merevítik. Ebből fakad az, hogy Carl Amery híressé vált könyvében (Das Ende der Vorsehung, Reinbek 1974.) a „gondviselés végéről”, a kereszténység „szerencsétlen következményeiről” beszélhet. Valójában az Istenbe vetett bizalom nem sültgalamb-várás, mondván: „Isten majd megoldja a dolgokat! A gondviselés „bekalkulálja” az ember „együttfutását”, együttgondolkodását, lehe őségek-veszélyeket értelmesen felmérő felelős cselekvését, s ezen keresztül viseli gondját világunknak. Ám az embernek nemcsak a teremtés egésze, hanem Isten irányában is vannak kötelességei. Mint Altner írja (Die Kirchen angesichts der Überlebenskrise), helyesbítünk kell a közfelfogás antropocentrizmusát olyan értelemben is, hogy tudatosítjuk: az ember maga is túlmutat önmagán, felelőssége Isten előtti felelősség. A korlátlan növekedés nem az ember kezés voltának következménye, hanem annak a kísértésnek megélése, hogy szabadságunkat isteni méretekre duzzassuk fel, „olyanok legyünk, mint az Isten”. Viktor von Weizsäcker nem véletlenül írta, a „harmadik birodalom” démoni tömeggyilkosságaira visszatekintve: ahol elfeledkeznek az élet „teremtett minőségéről”, vagy legalább azokról a törvényszerűségekről, amelyeket a világ hordoz, ott az élet mindenestől veszélyben forog. Ennek a kísértésnek mondunk ellent, amikor lelkiéletünkben — az egész teremtett világ nevében — leborulunk a Teremtő előtt.

A megváltás erejével

A korlátlan anyagi növekedés teológiai megítélésében másik döntő szempont, hogy (mint ugyancsak Altner írja) a történelem a bűn árnyékában halad előre, s erről egy pillanattal sem feledkezhetünk meg. A technikai fejlődés kétértelműségét jól mutatja az *atomenergia*, amely a Föld kultúráját előrevívő erő és legszélsőségesebb veszély is lehet. Közvetlenül is előbukkan az erkölcsi rossz a *kíméletlen haszonszerzésre való törekvésben*. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül: az evangélium világában a gazdagság éppen a szeretetlenség egyik legfőbb megjelenési formája. Ilyen értelemben a szüntelen anyagi előrehaladás vágya nemcsak hogy álm, amely nem számol teremtett-volunkkal, hanem erkölcsileg is téves út. A „fogyasztói” életszemlélet legfoghatóbb bizonyíték arra, hogy történelmünk a bűn következményeit viseli. Úgy tűnik, a környezet külső szennyeződése ennek a belső, „lelki szennyeződésnek” a testet-öltése. A belső korrózióknak ezt a láncreakcióját csak világméretű összefogás, átértékelődés állíthatja meg, de ehhez mi, keresztények már azzal is hozzájárulhatunk, ha legalább életünk hatósugarában — egyénileg és közösségünkben is — ellenállunk az öncélú vagyonszerzés kísértésének, s *fejlődésünk mércéjének a szellemi és erkölcsi értékeket tekintjük*. A bűn elleni személyes harc magában foglalja a kereszt vállalását is. Nem feledhetjük: Krisztus keresztje számunkra a történelem középpontja, ebben mondta ki Isten végső ítékt, nem pedig (pl.) csalahatatlantul előrehömpölygő fejlődés-mechanizmus meghirdetésével. A halál megerősíti végességünket, melyet már teremtett minőségünk is állít, de megadja a megoldást a „világ bűne” túlhaladására is: korlátaink tudatos vállalása, személyes áldozataink s a magabb értékekre való törekvés vezethet ki ebből az ördögi körből.

A megváltás műve természetesen nemcsak a keresztet, de a *feltámadást és az örökélet ígéretét* is magában foglalja. Mint Altner írja, a feltámadás üzenetét úgy fordíthatnók le

mai problematikánk nyelvére: nem az evilág oldaláról elvárhatók, hanem nem remélt garanciák teljeseznek be ezzel Krisztus életében, s ez a keresztény embert *optimizmusra* kell hogy hangolja: Isten nem feltétlenül a felszín töretlen lendületében tárja fel számunkra önmagát; tartogat érthetetlen bukásokat is, végső ígéretei mégis mérhete lenül fölülműlják mindazt, amit elvárhatunk vagy csak megálmodhatunk. Mérték artó keresztény derülátásunk segíthet annak a kiábrándultságnak, világfájdalmas hangulatnak a feloldásában, amely számos kortársunkat jellemzi.

Cselekvési modellek

Láthattuk, hogy legdöntőbb hitigazságaink hatóerőt jelenthetnek abban a tudatátalakító munkában, amelyre korunknak szüksége van. A tisztán intellektuális újraértékelés azonban egymagában még kevésnek tűnik. Mint *Wilhelm Dreier* írja (*Zukunft durch kontrolliertes Wachstum*), „cselekvés: megváltoztató képzésre” van szükség, azaz a tudati áthangelódás mellett erkölcsi szemléletünket, életvitelünket is mindenestől meg kell változtatnunk. S itt már nem elég a megszokott egyedi-etika jólismert eszköztára: a lélek Istenhez való viszonyának számonkérése. Még ha mindenki eleget is tenne egyéni erkölcsi kötelezettségeinek, akkor sem tudnánk kikerülni a ránk nehezedeó válságokat és veszélyeket. Új, *szociális etikára*, a korproblémák iránti érzékenységre, „emberiségben” gondolkodó emberfőkre van szükség, hangoztatja Dreier mellett a kö et szinte minden szerzője. A mai ember cselekvésmódjának megváltoztatásáért mérhetetlenül sokat tehet keresztény erkölchagyományunk, de csak akkor, ha elveit immár szociális tartalommal éljük meg. Az egyedi szabadság csak úgy hiteles, ha társadalmi felelősséggel párosul, ha töretlenül megmarad „lét és tudat dialektikája” (185. o.). Értékagyományunkból legközvetlenebbül a lemondás, a helyesen értett *szegénység elve* alkalmazható mai életvitelünkre. Félreér és lenne azonban azt mondani, hogy a keresztény köteles lemondani a technikai vívmányokról, „járj, úgymond, autó helyett gyalog” vagy „magánautó helyett nyilvános közlekedési eszközökkel” s.b. A lemondás nem tagadás, hanem túlhaladás, az énes érdekeknek a közérdek alá rendelése. Ezért ez az elv „Használj kevesebb energiát, korlátozd fogyasztásodat” — már sokkal használhatóbb. Közösségeinknek arról is tanúságot kell tenniük, hogy emberségünkben (pl. egymás segítésében) növekedhetünk akkor is, ha az életszínvonal — anyagiakban mérve — rohamosan már nem fog tudni emelkedni, legfeljebb csak lassacskán, vagy talán meg is áll egy szinten.

Új tartalmat kap a szeretet *alaperénye* is, amely egyik legdöntőbb tényező az új „életminőség” építésében. Csak a hamis, teljesítményben gondolkodó emberkép vélheti úgy, hogy a gyengék, a betegek, az öregek a társadalom peremére valók, nem értékesek. Felkarolásuk közügy, számunkra kötelesség, mint erre Püspöki Karunk 1982. őszi egyik körlevele is rámutatott. De a gyöngék védelmének szeretetből fakadéó elvé: ki kell terjesztenünk a kevésbé fejlett országokkal való szolidaritásra s a jövő nemzedékért vállalt felelősségre is (a csak jelenben való gondolkodás már csak ezért sem elégséges). De a szeretetnek integráns része a *természetért vállalt* — mondjuk így — *diákónia* is. S itt kell érintenünk a szorosabb értelemben vett környezetvédelem erkölcsi vonatkozásait. A túlterhelt — élő és élettelen — természet maga is irgalomra, orvoslásra szorul. Mint *Kurt Oester* írja (*Einige Gedanken zur Umweltverantwortung der Kirche*), új szemlélettel, „aktív alázattal” kell közelednünk a természethez, fákhöz-füvekhez-virágokhoz, csínján kell bánnunk a kémiai s egyéb háóanyagokkal is. Ez lehet egyéni feladatunk. De közösségeinkben is sokat tehetünk: a templomainkat legtöbb helyütt övezéó kertet, parkot könnyen átalakíthatjuk igazi zöldövezetté, kivehetjük részünket a község, a város parkosításából, más társadalmi munkáiból is, melyek a természet védelmét szolgálják. S itt lehetőség lenne az *ökumenizmus szélesítésére* is. A környezetvédelem elvi kérdéseiről született már ökumenikus nyilatkozat (pl. az NSZK-ban). Gyakorlati kérdésekben is megvalósulhatna a felekezetek összefogása: az „oikosz”: a ház (paróchia és lakóházak), a lakott föld, a természeti adottságok, az egészséges emberi környezet védelmére. Így az a lelki-szellemi környezetvédelem, amely a templom tudatátalakító tégelyében elkezdődik, még foghatóbb valóságértalmat kaphatna a konkrét közös cselekvésben.

Cselényi István Gábor

A KÖRNYEZETVÉDELEM: EMBERVÉDELEM

Subjektív vallomás. Nem kellett hozzá Pasolini filmje, legkorábbi eszmélésemtől fogva magam is úgy láttam lelki szememmel a Megváltót, amint jön, jön Galilea virágos mezőin, frissen kaszált sarjürendek között; megáll a sokasággal szemben a hegyen; halászbárkára száll a Genezáret partján — talán ezért is éreztem mindig fokozott közelséget a Balaton fényküllős ragyogásában —; vagyis mindig szabadban, természetközelen, sohasem házban, szobában, zárt helyen. Még az utolsó vacsora művészi ábrázolásai közül is azokat érzem valahol mélyen, igazán hitelesnek, melyek látszólag a legkevésbé realisták: a reneszánsz festőket, akik nyitott oszlopcsarnokokon át hozzák be a kertet, a ciprusok zöldjét a coenaculum-ház ebédlőjébe. Holott kétségtelen: az a ház aligha hasonlíthatott egy toscanai reneszánsz palotához. És mégis, mert az evangéliumok egész légköre a természet közelségét sejteti a példázatok agrárius jellegével, a verebecskével, melyen Isten gondviselő tekintete őrködik, a mezők liliomaival, melyeknek szépsége elhomályosítja Salamon káprázatos udvarának fényét.

Az első környezetvédő. A „szabadban” tanító és gyógyító Jézushoz kapcsolódik, mintegy belőle sarjad az asszisi Szent kozmikus, a mindenséget átölelő életérzése: a környezetvédelem fogalma bennem szinte automatikusan társul Szent Ferenc alakjához, s bár jöhet, merész állítás őt az első környezetvédőnek nevezni, mégis elképzelhetetlennek látszik az ő lelkiisége nélkül környezetet védeni. Prédikált-e valóban az állatoknak? Vagy embereknek szánta a madarakhoz intézett ígéret is? Mindenesetre túláradó szeretettel érezte meg összetartozásunkat Isten teremtett világával, amely minden bizonnyal már akkor is védelemre szorult. És akkor is az ember érdekében. Itália lakosainak jelentékeny része már városokban élt. A régi olasz kisváros tüneményesen bájos közttereivel, karnyújtásnyi széles síkatorjaival minden szépsége ellenére táptalaja lehetett a járványoknak; a csatornázatlan, zsebkendőnyi területen az összezsúfolt sokaság aligha törődött sokat a tisztasággal; a kapuboltok és pinceműhelyek mélyére ritkán vetődhetett be a napsugár. A városban élő ember kapcsolata már kezdett meglazulni a környezettel (bár a kisváros lakója még ki-kijár falakon kívüli szőlőjébe vagy gyümölcsösébe), s ha nem is veszélyeztette azt oly mértékben, mint nagyvárosi utóda, érzelmi világa feltehetően szegényedett azért, hogy a vasos falak közé szorult. És ekkor jött Isten szegénykéje, a Poverello, hogy az emberi élet olyan dimenzióit tárja fel, melyekért 800 év után is hálásak lehetünk neki. Sőt most igazán.

A műanyagba burkolt ember — és a természet. Egy idős, de fáradhatatlan botanikus mondta egyszer keserűen, amikor szokásos növénygyűjtő útjáról visszatérve találkoztam vele: — Ha az ember konzervdoboz és nylonzacskó nélküli erdőkre vágyik, akkor talán a Himaláját kellene megmásznia . . .

A modern városlakók sokasága, ha ki is megy a természetbe, legfeljebb a tüdejével érzi, hogy adományban részesül, de korántsem az eszével és a szívével. Nem kapcsolódik bele a biológiai összetartozás nagy áramába, nem érzi tágabb otthonának a teremtett világot, az csupán annyi a számára, mint az üdítő ital a kertvendéglőben. A kö-dzsungel mű-környezete akkor is fogvatartja, amikor kilép belőle, ha egyáltalán kilép. (Lehet, hogy csupán robogó kocsija ablakából szórja ki a szemetet.) Gépek és műanyagok között él, és szívével még drágán szerzett tárgyaihoz sem kötődik; ha van rá pénze, egykönnyen divatosabbra cseréli őket. (Eszébe sem jut, hogy a tárgyon is valaki, valakik érintését szeretjük; az ott honnak azt a varázsát, amelybe beletartoznak a rég elköltözöttek is.) Csakhogy, aki a természettől elszakad, elávoódik előbb-utóbb az emberektől is. Ugyanazon okból. „Elidegenedés” — így hívják korunk betegségét.

Mindezért a nagyvárosi életformát okolnánk? Korántsem. A nagyváros tagadhatatlanul könnyebbé teszi sok tekintetben az életet, és csak a hamis romantika sírja vissza, hogy korával menjünk a kútra, fát aprítsunk és kemencében süssük otthon a kenyeret. A város előnye vitathatatlanok, bár a kertvárosi, elővárosi élet- és településforma látszik e téren legvonzóbbnak, s a jövő útjának. A nagyváros általmaival szembeni immunitást leginkább az elővárosi életmód adhatja meg, míg a kötenger, a természetből való teljes kiszakítottság felborítja az ember biológiai egyensúlyát. (Amerikai szociológusok állapították meg anyakönyvek vizsgálata útján, hogy a mammut-városok belsejében egyfolytában élt családok négy nemzedék után kihaltak.)

A környezetvédelem az otthonokban kezdődik. A futószalagon gyártott tárgyak közt élő ember egykönnyen megszokja, hogy ami tönkremegy, egykönnyen pótolható. Más kapcsolat-

ban volt használati tárgyaival, amikor még maga szötte-hímizte, faragta őket. Márpedig a környezetvédelem a rendezett, tiszta, esztétikus otthonokban kezdődik, mert ahol a közvetlen környezet kusza, ott sem a fej nem lehet tiszta, sem a külvilág nem várhat sokat. Ahol pedig a tárgy a könnyen pótolható értéktelenséget sugallja, ott igen nehéz felfogni, hogy a fának évek kelljenek, míg megnő, a kitaposott fű pedig nemcsak új vetést, de még talajjavítást is kíván.

A városi életforma elidegenítő hatásával szemben csak az erős tudatosság, a szüntelen belső védelmi készenlét segít, és a tudatosságra törekvők összefogása. Az egymásra figyelő közösség. — Nem mintha a falusi lakosság nem mérgezné olykor a környezetét. De nem az elidegenedés, hanem a hozzá nem értés miatt, amikor nem képes felmérni a növényvédő vegyszerek hatását. (Furcsa is belegondolni: néhány gramm gyógyszert — igen helyesen — csak orvosi receptre kapunk, ám több kiló halálos mérget — igen helytelenül — megvásárolhat az is, aki még a használati utasítást sem tudja elolvasni!) Ez azonban csak tudatlanság, amin segít a felvilágosítás, tanítás. A földközélen élő ember szereti természeti környezetét, ha nem is mondja, nem is áradozik róla. Hogy mennyire, az csak akkor derül ki, amikor városba kerülve, sorvadni kezd. — A földközelség állapotát kellene visszaszereznie a város-lakónak is, de csak akkor lesz rá módja, ha nem pusztítja sáskák módjára azt a természetet, amelyből az élet fakad, az övé is.

„Minden egész eltörtött . . .” „ . . . minden egész csak részekben lobban, minden egész darabokban.” Az Ady-vers fejezi ki leginkább a modern ember lelkiállapotát. A totalitás veszett oda, a teljesség érzése. Nap-testvér, Hold-nővér közelsége, a szeleken átzúgó végtelen. Az emberi létezés részekre morzsolódott, s a közeli rész eltakarja az egészet. A fa az erdőt. Rész-folyamatokra bomlott a munka is, kereset lett belőle alkotás helyett. Részekre bomlanak a közösségek, a nagycsaládok, gyakorta még a család-mag, a kiscsalád is. — A részfeladatok és rész-kapcsolatok közt sürgőződő felnőttek fáradt szórakozottsággal nevelik gyermekeiket, utóbbiak a szeretet-napfényből keveset kapva, eleve idegenül merednek a teremtett világra.

A totalitást vesztett ember óhatatlanul mérték- és aránytévész lesz. Csupán a részeket látva és felnagyítva, elvész napi tennivalói között, és még önmagát is kisebbnek érzi annál, ami lehetne, helyét pedig a világban és az élet-adta közösségekben sem megjelni, sem felmérni nem képes. Parányi célok között sodródik, igazi célt nem lát, figyelme elaprózódik, és még az is nehezebbre esik, hogy közvetlen környezetében rendet tartson, vagy éppen saját fejében, ahol a felhalmozott rész-tudás belehalványul az összevisszaságba — hogyan is tudna ügyelni egy erdőrésze, mely nem „övé”? Nem övé, mert ahhoz, hogy annak érezze, a teljesség élménye kellene. — Az egyik tehát szemetel, a másik sétáló gyermekek orra alá pöföggeti autómotorjának bomlástermékeit, a harmadik belefolyatja állóvizeinkbe a permetezésre használt mérgek maradék oldatát, a negyedik inkább büntetést fizet, semhogy beszerezné a szükséges szűrőberendezést a gyárra, melyet vezet, mert a büntetés „olcsóbb”. A fákat itt is, ott is irtják: valakinek kell a faanyag, valakitől elveszi a kilátást, valaki kényelmes ahhoz, hogy az ősfák megkímélésével tervezzon épületet. Olyannyira, hogy egymásra feltűnik — és éppen fákra tűzve! — a kézzel írott ajánlkozás: „fakivágást vállalok”. Miért nem faülte-ést vállal az illető? Mert tudja, hogy akkor alig kapna munkát. A rombolás könnyebb . . . — A jelszó mindig ugyanaz: „úgysem látják, más is ezt csinálja”.

A környezetvédelem etikai kérdés. A környezetet csak az védi, óvja, kíméli, szépíti, aki a természetet a beletartozó emberrel együtt értékeli. Mert hiszen az emberről van szó, a másik emberről, de önmagunkról is. Közös otthonunk a Föld, nem válhat lakhatatlanná . . . Ember-szeretet nélkül nincs környezetvédelem, azzal együtt pedig: etikai kérdés. Korrektség, felelősségtudat, becsület kérdése. Az élet, a biológiai létezés tiszteletének kérdése. Az emberi minőség fokmérője.

Albert Schweitzer írja emlékiratában, hogy amikor első kórházát építette Lambarenében, a kijelölt helyen óriási hangyabolyra bukkant. Nem engedte kiirtani a hangyákat, nem akart pusztítani, ha nem feltétlenül muszáj. Más területet jelölt ki. Bennszülött munkásai bolondnak vélték. — Az élet ilyen abszolút tisztelete a valóban „nagykorú”, bölcs ember sajátja. Alacsonyabb fokon, a természetes ember hajlandó követni az állatok ösztönét: az erősebb megeszi a gyengébbet. Milyen sok minden belefér XX. századi létünkbe! Az állati ösztönöknek alárendelt ember; az elgépiesedett ember; a háborúban vadul öldöklő ember — és az áldott orvos, aki odahagyja katedráját és orgonáit, hogy segítsen azokon a szenvedőkön, akiknek senki sem törődik, de közben védi a természetet is, noha az szabadon tenyészik őserdei bujaságában, ám az élet tisztelete még ott sem engedi az okatlan pusztítást.

Nevelés, minden nehézség ellenére. Környezetünket, embervoltunkat, a Földet, e fenyegetett baljós csillagot megmenteni csak úgy tudjuk, ha a nagy eszményképek felé irányítjuk gyermekeinket, visszaadván nekik a teljességet, vele együtt földi hajlékunkat, a szépséges világot. Eleinte úgy tűnik, ez nem is olyan nehéz, hiszen a gyermek antropomorf látásmódjával átélkesíti a világot. Kenyeres pajtása minden elérhető kutya, macska: ha jó példát lát, a virágot is meglocsolja, bizonyos tárgyakhoz (baba, mackó) beszél. Am a gyermek sem ártatlan, önzés és agresszivitás átkával érkezik a világra. Pajtását egykönnyen megveri, játékkát elveszi; az állattal csupa kíváncsiságból kegyetlenkedik, szeszélyes kedvében a virág szirmát is letépi. Később megtanulja, hogy agresszív ösztöneit ajánlatos fékeznie, mert a felnőtt erősebb és büntet. A nevelés útja azonban mégsem ez, bár olykor a büntetés elkerülhetetlen. De aki csak a büntetéstől félve kerüli a rosszat, az nem jó, hanem gyáva. És megbízhatatlan, hiszen nem állhat csősz minden bokrban. A nevelés célja az etikai személyiség formálása, az olyan emberé, akit nem a csősz, hanem a lelkiismeret tart vissza. Az ilyen embert a szeretet formálja, mely „mozgat napot, holdat, és minden csillagot”. Az a feltétlen, fáradhatatlan és áldozatkész szeretet, mely az egész gyermekkort beragyogja, és példamutatóan kiárad az emberi és természeti környezetre egyaránt; amely nem fényűző ajándékok „robotmegváltásával” igyekszik biztosítani a felnőtt szabadságát, hanem örömet leli abban, hogy az induló embereket Isten szép világában kalauzolja, léte-nyomon figyelmeztetvén őt arra, hogy érző, élő lények veszik körül. Nem elég azonban, ha csak mondjuk neki: a szó elhalkul az emlékezetben. Ahogy minden barátság az élet gyakorlatában edződik, a környezettel szövődöt is gyakorolni kell: A madáretetés, növénygondozás, természetjárás, állatmegfigyelés alakítja ki azt a szokásrendet, amellyel már nemcsak az ártó mozdulat lehetetlen, de a védelem elmulasztása is. Akit gyöngéd és szeretetteljes bánásmód nevel, az azt találja természetesnek, és azt adja tovább, még akkor is, ha maga körül, kortársai közül soktól mást lát.

A teljesség átélése — a hívő számára — Isten közelségének megtapasztalása. A hit azonban: kegyelem. Útját csak előkészíteni lehet, és csak olyan mindent átfogó szeretettel, mely állandóan tanúskodik e szeretet végső forrásáról. — Isten az embereken keresztül irányítja a világot; rájuk bízta, mit tesznek vele. Az övéinek kell tehát példát adniuk, tudván tudva, hogy a környezetvédelem embervédelem, hogy a kettő el nem választható, s hogy meg lehet fékezni ezt az önsorsrontó emberiséget, ha legalább néhányan akadnak, akik útját állják a rombolásnak.

Lehet-e? Talán. Mert sokakban él a vágy, csak nem tudják, merre induljanak; s a vonat ablakán kiröpítik a sörösüveget, de nem tennék, ha egyetlen egyszer biztató, meleg, emberi szóval illetné őket valaki, s megmondaná, hogy a világ szép, az életnek pedig van célja és értelme.

Bozóky Éva

A HAJLOTT KOR KARIZMÁJA

Izes és zamatos ez a szép magyar kifejezés. Nyelvünk nemcsak azért mondja hajlott korúnak az idős embert, mert tartása fáradt, olykor kifejezetten görnyedt, hanem több is van ebben a szóban. Benne érzem a telt kalász hajlottságát is, és — mivel az ilyen korúak általában tapasztaltabbak, tisztábban látóak, s ugyanakkor védelemre, támogatásra szorulóbbak, mint a fiatalok — odahajlását az Istenhez. Kétségtelen, hogy a sír felé is hajolnak, de a keresztény számára a sír nemcsak befejezés, hanem kezdet is, a halál pedig Istenhez és a beteljesedéshez vezető „boldog út”.

1. Az idős emberek helyzete és megbecsülésük kérdése. — „Fájdalmas tény — írja a Hit-élet —, hogy napjainkban jobban gondoskodnak az elhunyt családtagok sírjáról, mint az élő öreg hozzátartozókról. Legalább nekünk be kell látnunk, hogy a gyermekek és öregek helye a családban van. Szeretni az öregeket és a gyermekeket: bizonyára az egyetlen lehetséges keresztény álláspont, mert kereszténynek lenni annyit jelent, mint hinni a jelen, a múlt és a jövő értékeiben.” A nyugalomba vonulás és a családi sejt szétbomlása magányossá, haszon-alanná és sirmalmassá teszi az öregember életét — fogalmazza meg a sivár valóságot S. de Beauvoir. Tapasztalataink is azt mutatják, hogy nem sokan vannak olyanok, akiket a nyugdíjazás és az ezzel járó változások nem rendítenének meg egész személyiségükben.

Egyik legkínzóbb jelenség a feleslegesség érzése, hiszen az egyén úgy érezheti, hogy a társadalom elveti, „a szemétdombra löki”, mint Jóbo! — Jób testi és lelki állapotát, „közérzetét” nehezen tudja elképzelni, aki még sohasem volt hasonló helyzetben. Fekete Gyula írja „Az orvos halála” c. regényében: „Könnyebb felmérni a korlátot annak, aki már tapogatja. Negyven évvel ezelőt nem ilyen gondolatokkal töltöttem a nyári estéket”. Aki még nem tapogatja azokat a bizonyos „korlátokat”, higgyék el legalább a szakembereknek és a statisztikák beszédes adatainak, hogy az öreggéválás nagy és nehéz feladat.

A fiatalabb korosztályban azonban segítőkészség és együttérzés helyét valami egészen más jelentkezik. Amerikában már szakkifejezés is született egy nagyon sajnálatos társadalmi jelenségre: „gerontofóbia”. A fiatalokat idegesíti a testi erő hanyatlása, félnék tőle, hogy őket is utoléri, — úgy védekeznek ellene, hogy támadják az idősebbeket, nevetségessé teszik őket. A nevetés segítségével határolják el magukat tőlük... A hiba persze nemcsak a fiatalabb nemzedékben van. Az elszigeteltség, üresség nem egyszer azért támad az idős ember körül, mert öregségére elviselhetetlen let, nem lehet vele kibírni, vagyis — nem tudott megfelelően megöregedni. Sajnos, az öregeknél igen gyakran kifejlődik az önzés, — a saját személyiség, a saját bajok mindent elhomályosítanak, és szüntelen panaszkodás, rosszindulat, kötekedés és az egész világgal való meghasonlás forrásává válnak. Az ilyen keserű, örökké panaszkodó és elégedetlen öreg népszerűlen, a legjobb esetben gúnyos élcelődések célpontja lesz. — De még ha meg is van benne a legjobb szándék és lelkesedés ahhoz, hogy mindent adjon magából, amire csak képes, akkor is — ajánlja a pszichológus — szem előtt kell tartani az öregkor fontos magatartási alapelvét: „Ne légy erőszakos, ne avatkozz bele indokolatlanul mások dolgába. Éld a magad életét, foglalkozz a saját dolgaiddal és csak akkor segíts, ha látod, hogy ezt valóban igénylik.” A templomban, gyóntatószékben viszont mindig azt hallja a papoktól, hogy életbevágóan fontos az apostolkodás, meg hogy az Ursten rajta fogja számonkérni gyermekei és unokái lelkét, s ráadásul ő is azt érzi, hogy tenni kellene valamit, — hogyan lehet akkor „be nem avatkozni”, békén hagyni, nem adni tanácsot?

Nagyon érdekes összehasonlításokat lehetne végezni a serdülőkor, valamint a nyugalomba vonulás kora között; a gyermekkori függőségből a felnőtt önállóságba való átmenet kora, és a felnőttek felelősségtől való elszakadásának kora között. A serdülőkori földrengéses korszak, a „viharzóna” nem végződik simán és eredményesen a felnőttek (szülők, nevelők, környezet) megértő és hozzáértő támogatása nélkül. Vajon a második „viharzónában” vergődőknek és a serdülőkorinakál nem kisebb problémák között tévelygőknek magadjuk-e ezt a megértést és segítséget? A helyesen beilleszkedett személyre jellemző stabilitás, összefogottság és következetesség nemcsak belülről ered, hanem kívülről is... Az adott személy részben a „környezet terem ménye!” — Az idős generáció roppant nagy erőtartáléka és segélycsapata az egyháznak, — de nem olyan, amely semmiféle figyelmet és gondozást nem igényel.

2. Az idősebbek jelentősége és szerepe az örömhír továbbadásában. — Egy olasz pszichológus (Marco Madera) arra kérte az intézetben („elkülönítőben”) élő öregeket, hogy rajzolják le életük egyik boldog jelenetét. Szinte mindegyik a gyermekek, unokák körében rajzolta magát, ott voltak életükben a legboldogabbak. Az öregeknek életszükséglete, hogy családdhoz tartozzanak, különben testileg-lelkileg tönkremennek. Az öregeknek tehát szükségük van a legfiatalabbakra és meg is tudják velük találni a kapcsolatot. Egy családirportban állt ez a mondat: „A dédunoka legjobb játszótársa a *süket, de mindent értő öregasszony.*” Néhány éve a rádióban egy miskolci óvónő arról beszélt, hogy mi mindent köszönhet anyai nagyanyjának. „A gyermek mindig hálás, ha szeretettel közelednek hozzá. Egész életemre döntő kihatással volt az az igazi gyermekközösség, ami nagyanyám körül és nagyanyám révén kialakult belőlünk, unokatestvérekből.” — A kamaszkorban aztán rendszerint elhidegülnek egymástól, mert a kamasz szertelenségeit az idősek már nehezen viselik, a fiatalok pedig kezdik őket is kritikus szemmel nézni. — A kamaszkor előtti mintegy tíz esztendőben azonban az öregek nagyon sokat tehetnek. A személyes, emberi jó kapcsolatok unokáikkal, s a gyakori érintkezés az evangélium, a kinyilatkoztatás hajszalerei lehetnek a gyermekek számára. „Amikor az ember megöregszik, úgy érzi, hogy minden kisgyermeknek a nagyapja” — mondta Victor Hugo. Szerinte naivságuk és bölcsességük folytán egyformán közel állnak a világ titkához: Istenhez. Ezt igazolja a szociológus megfigyelése is: Az idősebb emberek a társadalmi tevékenységnek gyakorlatilag valamennyi területén (üzlet, szórakozás, nevelés és szakmai vezetés) sokkal kevesebb időt töltenek el, mint azelőtt. Csak az emberbaráti és vallási ténykedések foglalták el az öregeket 65 év felett is kb. ugyanannyira, mint a fiatalabb felnőtteket. — Szép képet rajzol Sík Sándor verse: „Alvó kisgyerek ágya számolyánál / Ezüst glóriás őrzőangyalok: / Virrasztanak az öregasszonyok.” A papír

szerinti keresztanya ui. elviszi a gyermeket megkereszteltetni, ajándékot is vesz neki stb. — de ritkán lesz lelkiileg „anyjává” a gyermeknek: ritkán neveli és vezeti a keresztény életre. A nagyszülő sok szempontból alkalmasabb is erre a feladatra: közelebb van a gyermekhez, hiszen neki egyeneságú leszármazottja, többet is vannak együtt.

Az ima és a tanúságtétel mellett, amelyekről még később lesz szó, még három más dolgot is megtehet a legegyszerűbb nagyszülő is unokájáért abban a korban, amikor legfogékonyabb az ember: a kisgyermekkorban — s amikor még mindehhez nincs is szükség alapos és részletes hittani ismeretekre sem. Ezek: a mesélés, a kérdésekre való türelmes válaszadás és az élmény-nyújtás. — a) A gyermek hihetetlen mértékben szomjazza a mesét, az eseménydús elbeszélést, hiszen az egész világot ismerni akarja, s a fordulatok átélése közben teszi meg első, tapogatózó, de mégis elszánt lépéseit benső énje, az egyénisége, jellege, fantáziája és érzelmi világa. A gyermek szellemének legalább annyi mesére van szüksége, mint amennyi mozgásra testének. A nagyszülő, az idős hitoktató pedig csordultig tele van emlékekkel, élményekkel, megfigyeléssel, mondanivalóval, — így aztán nagyon sokat tehetnek, nagy hasznára lehetnek egymásnak. Felejthetetlen beszélgetéseményem, hogy a mintegy két éves gyermeknek az adventi estéken ágyacskája mellett ülve elkezdtem magyarázni a betlehemi eseményeket, illetve azok előzményeit. Nem gondoltam arra, hogy az ünnepnapok elmúltával nem fogja engedni, hogy abbamaradjanak ezek az egyre meghittebbé váló esti beszélgetések. Mert nagyon hamar beszélgetéssé váltak, hiszen bármikor szabad volt belekérdeznie, sőt a nap eseményeiből is bármit elmondhatott, ami valamilyen képzettségénél révén észbe jutott. Kb. nyolc éven át tartott, — ritka kivétel volt, ha egy-egy este kimaradt. — b) A kérdések meghallgatása és lehetőség szerint való megválaszolása. — A hittanórán mindig nagyon örülök annak, ha kérdeznak a gyerekek. Ez azt jelenti, hogy jól érzik ott magukat, hogy érdekli őket az ügy, és már megértettek belőle annyit, hogy tudnak kérdezni! A kérdés pedig lehetőséget ad arra, hogy az addigi monológ átalakuljon együtt-munkálkodássá. — c) Élményt tud adni a nagyszülő. Nem olyanra gondolok, ami sok pénzbe kerül! Schweitzerre hivatkozom: „A gyermekkori istentiszteletek hatására fejlődött ki az ünnepélyesség iránti érzékem, a csend, meg az önmagamba való elmélyedés iránti igényem, amelyek nélkül el sem tudnám képzelni életemet. Ezért nem értek egyet azokkal, akik úgy vélik, hogy nem szabad a gyermekeket beengedni a felnőtt-istentiszteletre, amíg legalább részben fel nem fogják annak értelmét. Nem a megértés a fontos, hanem az ünnepélyesség élménye. A döntő az, hogy a gyermek lássa a felnőtt:ek áhítatosságát, és ez az áhítat ragadja meg az ő lelkét is.” — Egyik káplán-kollega mesélte, hogy milyen hatással volt reá gyermekkorában, amikor észrevette, hogy református édesapja reggeli mosakodás után a kis falusi házban az ajtó mögött felakasztott törülközőhöz lépett: és a törülközés után még percekig állt a fal felé fordulva, a kendővel a kezében. Hamar megsejtette, hogy édesapja akkor imádkozik... A magyar nyelven is szép számmal kapható népszerűsítő pedagógiai könyvek egyike is ezt mondja: „Az élmény megosztása a gyermekkel, — ez egyike a legfontosabbaknak, amit a szülő nyújthat. Ez teszi a gyermeket is, a szülő: is megértővé, érzékenyvé; így értik meg egymást, és így nyílnak meg egymás gondolatai előtt.” (Mérei—Várkonyi: Felnőttek között. 5.)

3. Az idősebbekre jellemző (belőlük és helyzetükből fakadó) nehézségek. Két nagy feladat áll az idősebbek előtt, — s itt nincs jelentős különbség a nagyszülők és az idősebb hitoktatók között. Egyik: tudomásul venni az egyház megújulásával együttjáró változásokat és megbarátkozni azokkal (liturgikus, biblikus téren, az ún. „dogmafejlődés” sokat vitatott területén, az egyház-fegyelemben mutatkozó nehézségek, illetve változások, a keresztény nagykorúság követelményei stb.). — A másik: megszokni és elfogadni a világnézeti pluralizmust, mint természetes állapotot. Elfelejtetni és túlhaladni az emberileg nagyon kellemes és hízogó „uralkodó világnézet” korszakon, a külsőleg nagyon impozáns tömegmegmozdulásokon és az egyház hatalmának tudatából eredő biztonságérzeten, — felfedezni és tudatosan, bizalommal vállalni a diaszpóra-egyházhoz való tartozást, s az ebből fakadó krisztusi lehetőségeket és értékeket. A megváltás ugyanis nem a múltban lejátszódó esemény, hanem ma is történő folyamat, s nemcsak Szent Pál volt hivatva kiegészíteni testében azt, ami híja volt Krisztus szenvedéseinek, az Ő teste: az egyház javára. A belső megújulás sokszor olyan nagy mértékűnek látszik, hogy „joggal teszik fel a kérdést: Vajon új hit van-e születőben?”

Az új hittankönyvek, de a modern teológia is nagyon ritkán és óvatosan alkalmazza a definíciókat, mert felismerték, hogy a misztériumot definíciókkal nagyon gyakran csak megnyírítani és kiüresíteni, szimplifikálni lehet. Az élő dolgokat csak megközelíthetjük, meghatározni, mindentől megragadni nem tudjuk. — Az idősebbek viszont hiányolják a megszokott és jól ismert meghatározásokat, mert megszerették azokat: világosak, kényelmesek (könnyen tanulhatók és taníthatók voltak, jól megjegyezhetőek) és — éppen ezért — bizton-

ságot árasztotta. Az ebből táplálkozó magabiztos és elzárkózó magatartásból ma már ki kell szabadulnunk. Szellemesen mondja Alois Müller: „A mai keresztény nem él már abban a tudatban, mintha hite révén oly tökéletes számláda birtokában volna, amelyben minden elképzelhető művelethez megtalálja a kellő számszámot.” Sokszor okoznak bajt a *módszerekkel*, illetve az *életstílusokkal*. Persze ez nem csupán a vallásosságukból eredő sajátosság. „Ha egy kisgyermek nem örül annak, hogy egyszer majd ő is felnőtt lesz, ennek több oka lehet. Ha például szomorú, sokat panaszkodó felnőtték között él, annyi aggodalmat, bosszúságot, keserűséget lát maga körül, hogy úgy érzi, felnőttnek lenni biztosan rossz... A túl magas követelmények elkedvetlenítik, sőt el is keserítik. Így csak terhét érzi annak, hogy ő már ötéves. Érthető, ha nem akar még nagyobb lenni”. (Családi Lap, 1980. VI.)

Ha a nagyszülőknek vannak korukból és állapotukból fakadó előnyei a gyermekekkel illetően, vannak sajátos nehézségei is bőven. „Az egyéniség hibái éppúgy a koral fejlődnek ki, mint az arc ráncai” (La Rochefoucauld). Egyik ilyen veszélyes terület az öregeknek unokáik szüleivel való viszonya. Lányuk vagy fiuk önállósága, sajátos — esetleg az övéktől meglehetősen eltérő — életstílusa, házasságkötése, az idegenből jött házastárs elfogadása: nagyon sok konfliktus lehetőségét rejtje magában. Pedig ha unokáikat vezetni, alakítani akarják, jóban kell lenniük azok szüleivel! Nagyon fontos, hogy az unokákat ne játsszák ki a szülők ellen. Ne is kíséreljék meg, hogy a saját képükre formálják őket, ennél sokkalta nagyobbra kell törniük, hiszen Isten képét szeretnék kialakítani a gyermekben. — Az idős embernek tudatosan kell alakítania a tágabb környezetéhez való viszonyát is, hogy az pozitív legyen, ő abban „otthon” legyen, — éppen unokáinak megértése és megsegítése érdekében is. Milyen bölcsék és nagyon emberek Szent Pálnak Filemonhoz intézett szavai: „Bár Jézus Krisztusban parancsot is adhatnék rá, hiszen kötelességed megtenni, mégis a szeretetre hivatkozva inkább kérelem fordulok hozzád én az öreg Pál, aki most Krisztus Jézusért fogságot szenvedek”. (8—9. v.).

Van azonban egy igen nagy és fájdalmas gond, ami abból adódik, hogy *világnézeti ellentét* van a szülők és a nagyszülők között. Nem ritkán tényleges ez az elvi szembenállás, vagyis a középső generáció meggyőződéses ateista, de sok olyan eset is van, amikor egyszerűen közömbösek minden világnézeti kérdés iránt, vagy a szívük mélyén hívők ugyan, de merő oportunitizmusból mereven ellenzik gyermekeik vallásos nevelését és szigorúan megtiltják a nagyszülőknek az ilyen irányú próbálkozásokat. Minden gyakorló lelkipásztor jól tudja, mennyi feszültséget és összeütközést okoznak ezek a családon belül zajló világnézeti viták és ellenétek. Megrendült szívvel lehetünk tanúi annak a rejtett, belső keresztrefeszítettségnek, fájdalmas vergődésnek, amit okoz a nagyszülőknek az, hogy lelkük legbecesebb kincsét: életük alapvető beállítottságát nem adhatják át azoknak, akik szívüknek legdrágábbak, az unokáiknak. A nehézségek között, amelyekről szó volt, nem mehetünk el megjegyzés nélkül e — talán legnagyobb — nehézség mellett sem. Hiszen ehhez viszonyítva jelentéktelenné válik, hogy tudásuk nem kielégítő, vagy módszereik nem a legmodernebbek. — Milyen álláspontra helyezkedjünk és mit mondjunk erre vonatkozóan? Jól hangzó és sokszor hallható érv az, hogy a „kettős nevelés” súlyos károkat okoz a gyermekben. Ez a nehézség és az emiat Isten népét érvő vád nem új keletű. „Amikor Akáb király meglátogatta Illést, mondá: Te vagy-e az, aki felháborítod Izraelt? És amaz mondá: Nem én háborítottam fel Izraelt, hanem te és atyád háza, akik elhagytátok az Úr parancsait és Baálimot követtétek...” (Kir I. 18. 17).

Közismert tény, hogy világnézetiileg megosztott társadalomban élünk. Ezt a tényt mindkét oldalról már sokszor világosan megfogalmazták és kiterelés nélkül, nyilvánosan leszögezték. De ugyancsak hangoztatták, hogy ennek az elvi harcnak minden erőszaktól, kényszerítől és egyéb meg nem engedett eszközöktől mentesen kell folynia úgy, hogy a társadalmi békét és az egyéb téren való együttműködést ne zavarja, vagy gátolja. Azt hiszem, a családi közösségben is ezen az alapon kell állnunk, ha úgy adódik, hogy nincs meg a világnézeti egység. — Ha tehát az idősebbek a szülők kifejezett és ismételt tilalma következtében nem részesíthetik vallásos nevelésben unokáikat, akkor már semmit sem tehetnek? De igen! Sok mindent tehetnek még, — bár igaz, hogy ezeket a dolgokat csak igazán hívő emberek tudják elfogadni és értékelni. Mert például szabad a nagyszülőknek nagyon sokat imádkoznia unokáiért. Szívükből, teljes odaadással és „könnyhullatások között”, ahogy Szent Pál imádkozott híveiért.

Mélységesen fájlalni az unokák vagy gyermekeink állapotát és erről még csak nem is beszélni, — egy fedél alatt élni nem hívő, templomkerülő vagy netán vallásgyűlölő emberekkel, olyanokkal, akik legszentebb törekvéseinket teszik lehetetlenné — sőt nemcsak együtt élni, de jó ebédet főzni nekik és barátságos arccal kiszolgálni őket: nagyon nehéz, keserves feladatnak látszik. Valóban az is — de éppen ez a másik nagy lehetősége a család hívő tagjainak: a keresztviselés és áldozatvállalás. Persze ehhez komoly, erős és mély hit szükséges. Ha maga a pap is gúnyos mosollyal sepi le a beszélgetés mezejéről a „vatikáni valutát”, akkor hogyan várhatjuk az egyszerűbb emberektől, hogy felismerjék a „Krisztussal együtt keresztre feszítetttem”-állapotnak a hatékonyságát? Pedig a mai nagyszülő generációnak talán ez a legértékesebb tennivalója. Kenyeret, ruhát, testi gondozást valószínűleg már nem tudnak adni övéiknek, mivel ők szorulnak rá a külső támogatásra, — de lelkileg ők a táplálók és gondozók mindhaláláig. Sokszor és nagyon komolyan biztassuk, bátorítsuk öregjeinket, hogy nagyon is van értelme hanyatló erejű életüknek: szeretteiknek nagy szükségük van rájuk. — Pótolhatatlan értékű szolgálatot tehetnek a gyenge hittel vagy teljesen hit nélkül élőknek.

További nagy lehetőségük a már említett *tanúságtétel*. „Gyertyát nem azért gyújtanak, hogy a véka alá tegyék...” A hitetlen családban, ilyen szempontból magára maradvá, meg-nem-értve élők öregeknek Istentől kapott csodálatosan szép hivatásuk, hogy „világoskodjanak a sötétségben” és családjuk „lássá jótetteiket...” Hiszek a türelmes és csendes szenvedés, keresztthordozás hatékonyságában. Ez is a „kereszt oktalanságához” tartozik.

Oláh Miklós

Heinz Schuster*

A VILÁGIAK KORA

Az utóbbi időben bárhol jönnek is össze katolikusok, hamarosan elhangzik ez a szó: „paphiány”. Aki néhány éve még azt hitte, hogy e szó olyan teológusok jellegzetes büvös kifejezése, akik valójában ilyesmire gondolnak: „a kötelező celibátus felfüggesztése”, „egyházi struktúrák megváltoztatása”, — annak lassanként be kell látnia, hogy bizony a keresztények között igazi szükségállapot alakult ki.

A paphiányból eredő ínség. Elég gyakran leírták már ezt az ínséget: olyan közösségek, amelyeknek történetét, életét: nem lehetett volna plébános, templom, plébánia nélkül leírni, ma nélkülözik a papot. Csak néhány éve elkészült templomok üresen állnak. Hirdetések jelennek meg plébániák bérbeadásáról (többnyire nyugdíjas lelkészek részére ugyan, ilyenek azonban már kevesen vannak). A plébánosok ma már többnyire csak a nagy plébániákon lehetnek egy közösség pásztorai; rendes körülmények között többet, sőt közösségek egyesülését kell gondolniuk. Fő tevékenységük tehát az „ellátás”: vasárnapi mise, keresztelés, temetés, beteglátogatás, tanácsülések, megbeszélés a munkatársakkal,

* Heinz Schuster, saarbrückeni teológus professzor „Der Epoche der Laien” című írása, amelyet főbb vonásaiban közlünk (Diakonia, 1982. 5. szám), több vonatkozásban a helyi (elsősorban német nyelvterületi) viszonyokat tükrözi. Számos probléma felvetése, megoldási javaslatla azonban nálunk is továbbgondolásra ösztönöz. Szerk.

helyettesítés, — mindez végeredményben nehezen oldható meg, ha a munka mennyiségére és a szervezés feladataira gondolunk. A számos feladat minőségi betöltésének feltételei biztosítására, tehát teológiai és lelki előkészületre, olvasásra, tanulásra, elmélkedésre, vitára csak az a maradék erő futja, amely szélsőséges határesetben már bizony nem sok.

Kapcsolat a pappal: csupán a liturgia keretében. A mai keresztények különösen is azt a jelenséget érzik inségesnek, amelyet a paphiány már évekkel ezelőtt jelzett, amely azonban egész horderejében csak most fogható fel: a felnövekvő nemzedék nem ismeri többé a papot. Csak különleges helyzetekben találja meg, ezek is csupán a pap szerepének egyoldalú, szakrális értelmezése szempontjából jellegzetesek: amikor az oltárnál áll, amikor prédikál, esket, temet. Az a pap, akinek rendszeresen legalább egy estényi ideje marad az ifjúsági csoport számára, aki az „ő” fiataljaival tölti szünidejét, akit az iskolából, mint hitoktatót ismernek, ma alig-alig, rövidesen pedig egyáltalán nem létezik.

Egyre több világi hitoktató és teológus. A jelen keresztény nemzedéknek általában már többnyire világiak voltak a hitoktatói. A további alakulás során a következő nemzedék valószínűleg már csak világiakat talál a felsőoktatás szintjén folytatott teológiai továbbképzésben is. A felelősök természetesen védekeznek az ilyen elképzelések ellen. Ez idő szerint még mindent megkísérelnek, hogy megakadályozzák ezt a fejlődést. Az égető paphiány azonban egyre több nehézséget okoz a püspököknek abban, hogy papokat szabaddítsanak fel további tanulmányok folytatására. Hozzájárul ehhez, hogy a teológusok tudományos minősítése is egyre igényesebbé lett és — ami nem kevésbé fontos — több időt kíván, mint azelőtt. Az a tény, hogy azokat a tanszékeket, amelyeket néhány éve még kizárólag felszentelt teológusok foglaltak el, ma — kétségtelenül kítőnő — világiak töltenek be, nem annyira új stratégiára, mint inkább növekvő zavarra mutat. Beavatótak tudják, hogy bizonyos szakterületeken egyre kevesebb papi utánpótlás várható, a minősített világi teológusok részéről viszont egyre nagyobb kínálat jelentkezik; még élesebben mutatkozik meg a probléma, ha a szakmai képzettség szempontjából indulunk ki.

Kettősség és kételyek. Magam úgy látom, jelenleg ott van a legtöbb nehézség, hogy egyrészt az egyház viszonya saját „laikusaihoz” még mindig nem töretlenül egységes és nem mentes ideológiai előítéletektől, — másrészt a világiak sem tudják ezt a helyzetet megváltoztatni, és ezért várakozó, sőt kétkedően elzárkózó álláspontot foglalnak el, ami az egyház számára tragikus következményekkel járhat. Az igazi probléma tehát nem az, hogy elméleti-teológiai alapon nem lehetne közösséget pap nélkül elképzelni; nem is az, hogy a keresztény világiak rosszabb hittanárok vagy professzorok lennének; hogy a keresztény hit közvetítésének folyamata felszentelt tisztségviselők nélkül elgondolhatatlan volna. Nem is az a kérdés, hogy lehetséges-e eleven közösség, amely az eukarisztiát ritkábban ünnepli az eddigi szokásos módon.

Mi várható el a világiaktól? A legsúlyosabb probléma az, hogy ma a világiakat olyan módon veszik igénybe, amint az nemrég még elgondolhatatlan, sőt nemkívánatos volt. Számomra cinikusnak tűnik, amikor ma azt gondolgatják — kevésbé a teológiai irodalomban, inkább a hivatalos egyházi körök megbeszélései során —, hogy „alapjában véve még mindig túl sok mise van”, hogy „tulajdonképpen túl sok papunk van”, hogy a világiakat talán „jobban mozgósítani lehet, ha a paphiány egész inségét a maguk bőrén tapasztalják”. Az ilyen fontolgatások először is a kialakult, céltudatosan tanításként beépített sémákat és evidenciákat mellőzik, amelyeket pedig nem lehet egyszerűen rendelkezésekkel eltüntetni. Másodsorú mindennek csak akkor lenne értelme, ha elismernék, hogy bizonyos tekintetben bevégződött az egyháztörténetnek az a szakasza, amelyet a klérus formált és írt, következő szakaszát főként majd a világiak írják meg.

A „klerikalizmus fenntartásai”. Nyilvánvalóan semmi hajlandóság nem mutatkozik jelenleg ennek a következménynek a levonására. A világiak inségét leginkább úgy jellemezhetjük, hogy tőlük mindig több belátást, megértést kívánnak az egyház megváltozott helyzetével szemben; igénybeveszik őket ma mint az egyházköztség megbízottait, mint hitoktatókat, ifjúsági lelkipásztorokat, házassági tanácsadókat, holnap mint teológiai tanárokat vagy a plébánia szervezeti irányítóit, holnapután mint teljes értelemben vett lelkipásztorokat —

mindig sürgetően utalva arra, hogy mégis csak „mi mindnyájan” vagyunk az egyház, „mi mindnyájan” felelősek vagyunk jövőjéért; mindemellett a régi „klerikális fenntartással” élnek, amely népiesen körülbelül így fejezhető ki: szép és jó, hogy ma a világiak mindenben tevékenykedhetnek, de mégiscsak nagy a különbség a pap és a világiak működése között. A világiak talán jól tudnak emberekkel bánni, szentbeszédek még érthetőbbek is, mint azelőtt némely plébánosé, hitoktatásuk kissé modern, viszont érdekes — a papot azonban mégsem tudják pótolni. Kétségtelen, hogy a legtöbb világi esetében, akiket ma az egyház ügye érdekel, mélyen gyökerezik a papság és a nép „szakramentális” különbségének tudata, amelyet a szentelés ténye vagy hiánya határoz meg. A klasszikus, szükségképpen klerikális teológia annyira hatásos, hogy ez a szakramentális-kerikális fenntartás nem ütközik nagyobb ellenállásba, legalábbis nem az egyházi gyakorlatban. Könnyen előre látható, hogy csak akkor áll be változás, amikor az a keresztény nemzedék lép szolgálatba, amely hitét és teológiáját világiak közvetítésével kapta. Azokat a kérdéseket, amelyeket ma viszonylag az egyház nyilvánossága elől elfedve, akadémikus falak mögött, vagy esetleg „egyszerű” keresztények kisebb körökben — illő tartózkodással — tárgyalnak, akkor majd nyíltan felteszik és feleletet követelnek. Akkor nem lehet többé valamely problémát olyan módon tabunak nyilvánítani vagy szakramentális-kerikális illetékességgel irányadóként eldönteni, amint az mindeddig történt.

A döntő kérdések. Ha a látszat nem csal, a következő kérdések előtt áll majd az egyház: Lehet-e az Evangélium színe előtt, amelyet a keresztényeknek kell, és ők akarnak is továbbadni, igazolni, hogy valamely keresztény közösség az egyházas hitélet lényeges aktsaiból és formáiból csak azért legyen kizárva, mert nincs papja? Meghatározza-e a klasszikus értelemben vett felszentelt pap megléte vagy meg-nem-léte (ami éppen nem a korai kereszténység értelmezése) azt, hogy milyen szentségek milyen helyi-értékkel bírnak? Vajon a jövőendő klérus maradéka és munkaereje csak ahhoz lesz szükséges, hogy éppen azoknak a világiaknak rossz lelkiismeretét és teológiai kisebbségi érzését ébren tartsa, akik magukat feltétlenül — ha nem is kérdőjelek nélkül — az Evangélium és az egyház ügyének szolgálatára elkötelezve érzik?

Bizalom a világi keresztényekben. Ezzel az előrelátható fejlődéssel szemben nem segít a pusztán defenzív, az utolsó állásokat védő haditer. Csakis abba a jövőbe vetett bizalom segíthet, amelynek kialakításában magunk is közreműködtünk (akár minden részletét tudatosan akartuk, akár nem), továbbá bizalom azokkal a világi keresztényekkel szemben akiknek kezébe majd egykor — akarva-akaratlan — az Evangélium ügyét bízják. Mindaz, ami ezen a téren csupán csak felszólításnak tűnhet, számos területen már régen a valóság világhoz tartozik. Máris fennáll — nemcsak a latin-amerikai országokban! — az a fenntartás nélküli, nem-dogmatikus, bár a kánonjogban nem tartalmazott viszony olyan papok és világiak között, akik közösséget vállalva és kollegálisan (!) állnak a keresztény közösség szolgálatában. Létezik már olyan világi, akit a közösség éppenúgy elfogad, amint korábban a plébánost elfogadta. Vannak már közösségek, akik pontosan tudnák, ki lehetne plébánosuk, de tudják azt is, hogy ilyesmi egyelőre nincs „engedélyezve”. Létezik az a hitoktató és az a teológiai tanár, aki a saját pappaszentelését nem „lényegesen más jellegű” minősítésként tartja szem előtt.

Pontosan csak az a kérdés, hogy saját törvényeink nevében tiltakozunk-e saját jövőnkkel szemben, vagy pedig annak az Evangéliumnak nevében bízunk ebben a jövőben, amely megszabadított saját törvényeink egyedül-üdvözítő hatalmától. — Ha a világiak nem akarnak mindennél lemondani, ha nem kívánatos, hogy „reználtakká” váljanak, akkor nincs más választás számukra. Vagy talán van-e más esély a (Krisztusban) megszentelt keresztények számára?

Ford.: T. B.

Számunk írói:

Barsi Balázs OFM főisk. tanár, Esztergom, — Boda László, a Hittudományi Akadémia professzora, Budapest, — Bozóky Éva, író, Budapest, — Cselényi István Gábor parochus, Nyírszőlős — Dabóci Mária, Budapest — † Döpfner, Julius bíboros érsek — Dr. med. Frenkl Róbert főisk. tanár, Testnev. Főisk., Budapest — Gyürki László, a Hittudományi Akadémia magántanára, Olaszfa — Kipke Tamás, az Új Ember munkatársa, Budapest — † Kiss László lelkész, Budapest — Oláh Miklós főisk. tanár, Nyíregyháza — Schuster, Heinz egyetemi tanár, Saarbrücken — Dr. med. Szentágothai János professzor, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, Budapest — Széll Margit tanár, szerkesztőségi munkatárs, Budapest — Tarnay Brúnó OSB főisk. tanár, Pannonhalma.

SOMMAIRE

ETUDES

BRUNÓ TARNAY: La sécurité ou les horreurs d'un conflit nucléaire
LÁSZLÓ BODA: Énergie atomique et responsabilité morale
BALÁZS BARSÍ: Saint François d'Assisi et le monde matériel
LÁSZLÓ KISS: „... la création en attente aspire à la révélation des fils de Dieu” (Rm 8,19)

ENTRETIEN DE „TEOLÓGIA”

AVEC PROFESSEUR DR. MED. JÁNOS SZENTÁGOTHAÍ, LE PRÉSIDENT
DE L'ACADÉMIE DES SCIENCES EN HONGRIE

De toutes nos forces pour harmonie universelle (Margit Széll)

TOUR D'HORIZON

La situation mondiale et l'Eglise (Margit Széll)

PERSPECTIVES

JULIUS DÖPFNER: Sur l'avenir de l'humanité (trad. Margit Széll)
Notre comportement moral adopté en raison de nos rapports modifiés avec l'environnement (dr. med. Róbert Frenkl)
La violence et les béatitudes (László Gyürki)
L'énergie atomique: un défi pour les Eglises (Tamás Kipke)
Aux sources de la responsabilité (Mária Dabóci)

QUESTIONS THÉOLOGICO-PASTORALES

Le problème de la protection de l'environnement et la formation chrétienne des adultes (István Gábor Cselényi)
Protection de l'environnement — protection de l'homme (Éva Bozóky)
La charisme de l'âge avancé (Miklós Oláh)
HEINZ SCHUSTER: L'ère des laïcs (trad. B. T.)

30,— Ft

INHALT

AUFSÄTZE

BRUNÓ TARNAY: Sicherheit oder Schreck
LÁSZLÓ BODA: Atomenergie und moralische Verantwortung
BALÁZS BARSÍ: Der hl. Franziskus von Assisi und die materielle Welt
LÁSZLÓ KISS: „Die ganze Schöpfung wartet sehnsüchtig auf das
Offenbarwerden der Söhne Gottes“ (Rom 8,19)

GESPRÄCH DER „TEOLÓGIA“

MIT PROFESSOR DR. MED. SZENTÁGÓTHAI JÁNOS, MIT DEM PRÄSIDENT
DER UNGARISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN

Mit allen Kräfte um Weltharmonie (*Margit Széll*)

DURCHBLICKE

Die Weltsituation und die Kirche (*Margit Széll*)

UMSCHAU

JULIUS DÖPFNER: Zur Zukunft der Menschheit (übers. *Margit Széll*)
Unser sittliches Verhalten im veränderten Verhältnis des Menschen
und der Umwelt (*Dr. med. Róbert Frenkl*)
Die Gewalt und die Seligkeiten (*László Gyürki*)
Atomenergie: eine Herausforderung an die Kirchen (*Kipke Tamás*)
Bei den Quellen der Verantwortung (*Mária Dabóci*)

THEOLOGISCHE-SELSORGLICHE FRAGEN

Das Problem des Umweltschutzes und die christliche Erwachsenenbildung
(*István Gábor Cselényi*)

Umweltschutz — Menschenschutz (*Éva Bozóky*)

Das Charisma des fortgeschrittenen Alters (*Miklós Oláh*)

HEINZ SCHUSTER: Die Epoche der Laien (übers. *B. T.*)

TEOLÓGIA negyedévi folyóirat, megjelenik március, június, szeptember és december közepén. — Laptulajdonos: Actio Catholica Országos Elnöksége. — Szerkesztőség és kiadóhivatal: 1053 Budapest, Károlyi M. u. 4—8. III. lépcső 1. 8. (A kéziratot kizárólag ide kell küldeni) — Felelős szerkesztő: **dr. Szenay András** — Főmunkatárs: **dr. Gál Ferenc** — Felelős kiadó: **dr. Várkonyi Imre** — Egyházi jóváhagyással — Előfizetési díj 1 évre 120,— Ft. Egyes szám ára 30,— Ft. Belföldi előfizetés: Actio Catholica Országos Elnöksége TEOLÓGIA folyóirat, Budapest 62. 511—324 számú csekkszám-lóján. — Külföldön előfizethető a Kultúra Könyv és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat útján. Külföldi előfizetési díj 1 évre 10.50 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (Budapest 54), a Kultúra 024/2 számú számlójára az összeg rendelkezésének (Teológia előfizetés) a feltüntetésével. — Terjeszti a Magyar Posta — Minden jog fenntartva. —

83-41 Pécsi Szikra Nyomda — F. v.: Szendrői György

Index szám

25 821

ISSN 0133—1779

ISBN 963 00 0618 9